

70 m

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁸²|₈₃.

Szerkeszti
Zsilinszky Mihály,
társulati főtitkár.

KILENCZEDIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1883.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

M. ACADEMI
KÖNYVTÁRA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

WALLASZKY PÁL

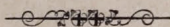
egykori tót-komlósi ev. lelkész
született 1742. meghalt 1824.

MAGYAR
TUDOMÁNY- AKADÉMIAI
KÖNYVTÁRA

Nyomt. Ullmann József Budapest.

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁸²|₈₃.

Szerkeszti
Zsilinszky Mihály,
társulati főtitkár.

KILENCZEDIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1883.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

BÉKÉS-GYULÁN,

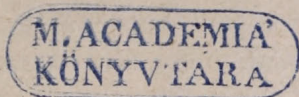
NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1883.

I.

Árvalmi dolgozatok.

1882—1883.

Wallaszky Pál emlékezete.

— Felolvastatott Tót-Komlóson 1883. szeptember 23-án. —

Mikor Tót-Komlós község érdemes előljáróinak szíves meghívása folytán a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat elhatározta, hogy ez idén közgyűlését Komlóson fogja megtartani; midőn egyletünk, magasztos céljának megfelelő, engem egy történelmi tárgyú s lehetőleg helyi érdekű felolvasás megtartására hívott fel, — és én e felhívásnak engedve a felett gondolkoztam, hogy e község multjának melyik szakából meritsem tárgyamat: megvallom, első tekintetre nem csekély zavarba jöttem. Mert ámbár minden község fejlődéstörténete már magában véve is érdekes a gondolkodó ember előtt, mégis éreznem kellett, hogy az alföld egyhangu rónájának ezen kiváló pontja is csak oly egyhangu történettel bir, mint bármely más alföldi város.

Ország sorsa felett döntő véres csatákról, gyűlésekről, végzésekről; fejedelmi várakról, harci játékokról és egyéb oly zajos jelenetekről, melyek a régibb történetírót érdekelték volna, T.-Komlós krónikája teljesen hallgat. Ha voltak is ily jelenetek, azoknak nyomait a török hordák dulásai teljesen elseperték.

Az új Komlós megérezte ugyan mindig a nemzetnek erősebb életlúktetéseit, de egészen véve csendesén gyarapodott. Földesuraival békében élt, mert népe tisztesség- és kötelességtudó volt. Vezérférfiainak munkája hasonló volt a sűrű füvek között folyó láthatatlan patakhoz, melynek folyását csak a dusabban tenyésző növényzet je-

löli a völgyek bájos ölében. Felületes szemlélők, midőn a nép dusabb fejlődését látják, nem érnek rá keresni e haladásnak tulajdonképeni kutforrását. A történelemnek jutott e nemes feladat, hogy rámutasson amaz elrejtett patakokra, melyek életet fejlesztenek, rámutasson azon férfiakra, kik a világ zajától, fényétől távol, mintegy elrejtve munkálkodtak a nép szellemi és anyagi javának előmozdításán.

E nemes feladat magasztos érzetétől áthatottan kívánom én is felmutatni T.-Kömlös egyik jeles vezérférfiát a mult századból, kívánom felujítani emlékezetét azon nagynevű papjának, a ki itt, falusi magányában, tót ajku egyházában azon gondolattal foglalkozott, hogy megteremti a *magyar* irodalomnak históriáját!

Tót-Kömlőson a *magyar* irodalomnak egyik kiváló bajnoka, Wallaszky Pál, tiz és fél esztendeig működött áldásosan a mult század második felében. Azok, kik Wallaszky paróchiája mellett elmenvén, éjfélenként mécsvilágot láttak nála, távolról sem gondoltak arra, hogy a fiatal tudós pap hivatalos óráin kívül oly munkán dolgozgat, mely neki országos hirnevet és becsületet fog szerezni. Ő maga sem számított erre. Dolgozott, mert érezte szükségét. Ha belefáradott, uj erőt meritett azon meggyőződéséből, hogy ezt a nemzeti becsület követeli.

Kazinczy Ferencz, a magyar nemzeti irodalomnak ezen ujjá teremője, kinek éles szemei az ország minden zugában felfedezték a valódi tehetségeket, csakhamar észrévette Wallaszkyt, és midőn 1817-ben, már mint neves írónak arczképét kiadta, a „nemzeti becsület szerencsés védője“ czimével tisztelte őt meg. Kölcey Ferencz, a híres szatmári követ, az egyiránt kitünő szónok és költő hasonlóképen ugy emlegeti őt, mint honának és századának egyik kitünő tudósát. Horváth István pedig egy magasztaló életrajzot irt róla, melyben a magyar

nemzet tiszteletre és hálára méltó fiának és tudósának festi, „ki szerény és magát soha nem fitogtató, de ősz korában is fáradhatatlan férfiú volt,“ kit fényes pályafutása után is csak kevesen ismertek s még kevesebben méltányoltak.

Óh a hálátlanság bünének vádját oly sokszor és fájdalom, sokszor igen méltán vetették már szemére a magyar népnek, mely jeleseit jeltelen sirba hagyá eltemetni. Ám háritsuk el magunkról e vádat, s emlékezzünk meg hálával és elismeréssel Wallaszkyról, a jeles magyar íróról és T.-Komlós egykori kitűnő papjáról.

Lássuk röviden pályafutását és azon küzdelmeket, melyeken keresztül kellett mennie.

Wallaszky P. született 1742. jan. 29-én Hont vármegyének Bagyán nevű falujában földmives szüléktől. Atyja Wallaszky Jakab és anyja Tomischovicz Mária nagy figyelmet fordítottak kiváló szellemi tehetséget és ellenállhatlan tudvágyat mutató gyermekük nevelésére. A szülőhelyén befejezett elemi tanulás után tizenegy éves korában azaz 1753-ban a közel fekvő Selmezbányára vitték őt a gymnasiumi cursusra. Marcsek András és Severini János tanárok oktatása tett reá legnagyobb hatást; már ott kiváló előmenetelt tett a latin nyelvben, a földrajzban és historiában, mint leglényegesebb tudományokban. Selmezbányán azonban tót város volt, Wallaszky pedig szüleinek beleegyezésével oly városba kívánt menni, hol a tót nyelv mellett a magyar nyelvet is el lehetne sajátítani. Így került 1756-ban Rimaszombatba, majd a következő évben Pozsonyba. Itt rhétornak vették fel. Sztrecsko György két évig tanította a görög és latin litteraturában, Tomka-Szászky János, Benczur József és Karlovszky János a filozófiában, theológiában, egyetemes historiában és a keleti nyelvekben. Ez volt az u. n. bölcsészet-theologiai tanfolyam. A nemzetiségi versengés akkor még ismeret-

len volt; a nyelvet mindenki csak eszköznek tekintette a társadalmi és tudományos élet köztársaságában, s ennélfogva azt tartották a legjelesebb embernek, aki a két klasszikus nyelven kívül minél több hazai élő nyelvet beszél. Wallaszky már tanuló korában beszélt latinul, magyarul, németül és tótul; értett görögül és zsidóul.

Tudományos ismereteinél fogva némi tekintélyre tett szert tanuló társai között. Tanárai pedig az által tüntették ki iránta elismerésüket, hogy 1761-ben — t. i. theologiai tanpályája végén — a felvidéken hazafias gondolkodásáról ismeretes felső-szúdi Sembery családhoz küldték nevelőnek Losoncra. Itt új alkalma nyílt Wallaszkynak a magyar nyelvben való gyakorlásra és a felső körökben való gondolkodásmódot megismerhetni. Két évig volt nevelő Semberyéknél, s mint ilyen ment tanítványával, Sembery Andrással újra Pozsonyba az ev. gymnasiumhoz, hol a tudós tanárok barátsága ismét szélesebb kört nyitott meg előtte a tudományok terén. — „Wallaszky — mondja Horváth István — Tomka-Szászky s Benczur serkentéseire még inkább neki bátorodván, most egészen a Nemzeti Becsület védelmének szánta tudományát, s éjjel nappal elmerülve vala a Régi Magyar Történetekben és egyéb külföldi íróknak könyveiben, hogy kiszedné belőlük az aranyat s fényeltetné azt, a Magyar Nemzet egén. Keseredve olvasta t. i. Hazája mocskoltatását az idegen írásokban s megilletődvén a méltatlanságokon, vas türelemmel jegyzeteibe gyűjté mindazt, a mi a Régi Magyaroknak tudománybeli jártasságukat kedvezőbb színnel festhette; és mivel azon időben kevés vala közöttünk a tudományos segedelem, forró vágyással a *külföldre* sietett.“

II.

Nem csupán a magyar nemzet multjának kutatása vitte Wallaszkyt a külföldre, mint Horváth mondja. A

prot. theologusok, mielőtt lelkipásztori pályájokat megkezdették volna, rendszeren a külföldre, jelesül pedig Németországba vándoroltak, hogy az ottani tudományos egyetemekkel és vallásos étellel megismerkedvén, hivatalukat annál nagyobb eredménnyel folytathassák itt-hon. Ezt tette Wallaszky is 1767-ben, engedélyt nyervén a m. kir. Helytartótanáctól a kimenetelre, Lipszébe utazott, hol hittudományi szakmáján kívül nagy buzgalommal tanulmányozta a bölcészetet, a régi nyelveket és a történelmet. E mellett hallgatta a természettudományi, a matematikai és törvénytudományi előadásokat is — de úgy, „hogy a Hazai Becsület védelméről soha el nem feledkezett.“

Három évig volt Lipszében. Tanárai voltak ; a bölcészeti szakban Bél András Károly, a híres magyar történésznek, Bél Mátyásnak a fia, ki udvari tanácsos volt; továbbá Gellert és Zwanziger. A történelemben: Böhme, Burscher és Geiszler. A természettudományokban Winkler és Bortz; a theológiában Crusius, Barth, Stempler, Erneszti, Schmidt és Dathe, — az egyházjogban Homel.

Ezek közül különösen Bél érdeklődött az ifjú magyar tudós tanulmányai iránt, kit az egyetem gazdag gyűjteményeibe, könyvtáraiba vezetett. A kölcsönös vonzódásnak alapját Bél Mátyás képezte, kiben amaz atyját, emez pedig a nemzet nagy tudósát tisztelte. Wallaszky annyira bámulta műveit, hogy egyenesen ennek lehet tulajdonítani, miszerint éppen a magyar irodalom multjának felderítésére szánta el magát. Általában minden érdekelte, ami a magyar tudományosságra fényt deríthetett. A jogi tanulmányok között megismerkedett Verböczy Tripartitumával, mi őt a hirneves szerző életének kutatására vezette, annyival is inkább, mert egykori kedves tanítványa, szintén a jogot tanulta. Hogy e jó tanítvány iránti szeretetét a távolról is bebizonyítsa,

1768-ban megírta *Werböczy életrajzát* ¹⁾ és azt, a jogi tudományok tanulásához kezdő Sembery Andrásnak ajánlotta, azon kivánsággal, hogy sokat tanúlva a közügyek terén, a hazának és egyházának hasznos tagja lehessen. Hivatkozik jeles őseire, kiknek dicső tettei, mint hajdan Themistoclest Miltiades tettei, ne hagyják aludni.

Werböczyre vonatkozólag elmondja, hogy minél hiresebb ember volt, minél elterjedtebb műve az országban, annál inkább szükséges annak helyes magyarázata. Wallaszky valóban jeles magyarázatokat és érdekes jegyzeteket csatolt művéhez. A nádori hivatal eredetéről szóló jegyzés most is megérdemli a figyelmes megolvását. Wallaszky csudálkozik, hogy a magyar jogtudomány jeles megalapítóját még alig méltatta valaki kiváló figyelemre. Istváni történetíró is csak mellékesen emlékezik róla és igazságtalanul bánik el vele. Ő igazságosan akarja megítélni, amennyire szerény tehetsége és forrásai engedik. Sem születése helyét, sem szüleit nem ismeri Werböczynek; tanulmányairól is csak azt tudja, hogy a budai egyetemet látogatta, és hogy 1499-ben Bécsbe ment, a honnét visszatérve, csakhamar kir. curiai és erdélyi vajdasági jegyzővé lett. Elmondja, hogy a magyar nemzetnek még akkor nem volt írott törvénykönyve, csak szokásos gyakorlata. Ezen segitendő Ulászló király, sok halogatás után Werböczyre bizta a szokásos joggyakorlat összeírását, — mely elkészített művét 1514-ben erősítette meg. E mű tartalmának és felosztásának ismertetése után hálával adózik Werböczynek, mint aki halhatatlan érdemet szerzett magának. Kiválóbb szolgál-

¹⁾ De Stephano Werböczyo jurisconsulto Hungariae celeberrimo disertatio historico epistolica Generosissimo et Nobilissimo Domino Andreae Semberi de Felső Szúd Dynastae in Nagy Rhéde A. Sipék ect... quum XXVI. Maji A. D. MDCCLXVIII. in Gymnasio Evangelico Poseniensi studiis scholasticis valediceret jus Hungariae auspicaturus dicata a Paulo Wallaszky Bagyanino N. Hont Hungaro SS. Theol. et Philosoph. cultore.

latainak méltatásánál elmondja, hogy 1520-ban a török ellen segítséget eszközölt ki X. Leo pápától, mint a kinél a király követe gyanánt járt. E szolgálataért nyerte Dobrovina várát, melyből később a Ferdinánd-pártiak elűzték. 1525-ben azonban Werbőczy nagy bünt követett el az által, hogy a rákosi gyűlésen kikelt a nemesség ellen, és hogy mint alnádor oly jogokat vindikált magának a hatvani gyűlésen, melyek őt meg nem illették. Közli néhány országgyűlési beszédét, életének utolsó viszontagságait, a mohácsi vész utáni szereplését és meggyilkoltatását, de — ami feltűnő — a lutheranusok elleni törekvéseit teljesen mellőzi.

A mindössze 32 lapra terjedő művecske úgy tekinthető, mint Wallaszky tanulmányainak mutatványa. A lelkesítő hang különösen jó hatással volt és van ma is az olvasóra.

Lipsét 1768 nyarán a szomszédos Halleval cserélte fel. A híres hallei egyetem, mely voltaképen az egykori wittenbergi egyetemnek áthozott maradványa volt, ismét új életet tárt fel előtte. Itt megismerkedett Semlerrel és Nösselttel, a híres theológusokkal; Segnerrel, a magyar eredetű matematikussal, Mayer és Klosz bölcsesekkel. Elragadtatással szemlélte a Franke által alapított ropant árvaházat, az óriási nyomdát, melyben 1712-től 1767-ig 1.125,385 egész bibliát és 651,114 új testaméntot nyomtak ki. Nemcsak látogatta, hanem szorgalmasan búvárolta is a helybeli főiskolai könyvtárakat, irodalmi gyűjteményeket, melyekben magasabb céljainak megfelelő jegyzeteket tett.

Halleból átment Wittenbergbe és Berlinbe, hol a gazdag könyv- és levéltárakban a magyar egyházra és történelemre vonatkozó igen értékes adatokat gyűjtött; jelesül pedig ott találta a vele egy célra törekvő Rotaridesz Mihály hazánkfiának becses jegyzeteit is.

Ekként elkészülve, elég erősnek hitte magát arra, hogy a magyar nemzet ócsárlóival eredményesen megvív hasson — és megírta *Hunyadi Mátyás korát* tudományos és művészeti szempontból.¹⁾

Ezen munka méltó feltűnést okozott nemcsak hazánkban, de különösen a külföldi tudós világ előtt; mert valóban úttörő munka volt. Senecából meritett jelszava, t. i. hogy „Veniet tempus, quo istae, quae nunc latent, in lucem dies extrahat, et longioris aevi diligentia“ csak a legujabb időben kezd teljesedésbe menni. Mátyás korát, irodalmi és művészeti szempontból most már meg lehetőszen ismerjük; Fraknoi Vilmos, ifj. Szinnyi József és Csánky Dezső, a legujabban napfényre hozott adatok alapján oly képet mutattak fel nekünk, minőről Wallaszkynak csak sejtelme lehetett. De éppen ez mutatja Wallaszky vállalatának becsét; ez emeli értékét, különösen ha meggondoljuk, hogy ő több mint száz esztendővel ezelőtt fordult figyelmével a magyar nemzet legdicsőbb korszaka felé. Valóban történelmünk egy korszaka sem volt alkalmasabb arra, hogy általa a magyarok iránt elfogult, s intézményeinket és kulturánkat ócsárolni mindig kész külföld meggyőződjk európai hivatásunknak élénk tudatáról. Wallaszky korában a magyar irodalomról és általában a magyar kulturáról még rosszabb fogalommal birt a külföld, mint most. Nem egyszer kellett Wallaszkynak hallania a gúnyos megjegyzéseket, melyekkel nemzetét a német földön gyalázták. Ezzel szemben, egy kis tükröt akart ama gyalázók szeme elé állítani, melyből meggyőződhetek, hogy igenis a magyar föld már a régi századokban is jeles férfiakat szült, akik nemcsak fegyverért és multságért, hanem a

¹⁾ Tentamen Historiae Literarum sub Rege Gloriosissimo Mathia Corvino de Hunyad in Hungaria, — auctore Paulo Wallaszky e montanis Hungaro. Lipsiae ex officino Sommerio MDCCCLXIX.

tudományért és művészetért is tudtak lelkesedni. Élénk színekben mutatta meg a világnak, hogy hazánkban a renaissance jótékony szelleme fogékony keblekre talált. Támadtak tudománpártolók és tudománymivelők egyiránt és pedig nemcsak a XV-ik, hanem a két rákövetkező századokban is. Hogy mind ennek dacára, a magyarokat tudatlanoknak és a művészet iránt fogékonytalanoknak tartották, az onnét van, mivel nem volt irodalom-történelmük, mely e balvéleményt megszüntette volna. Wallaszky ennek okát a magyar nép azon természetében keresi, melynélfogva — ugymond — a magyar mint másban, úgy a tudomány terén is mindig azon nézetnek hódolt, hogy a dicső tetteket jobb elkövetni, mint hirdetni. „Hungaros eo semper sensu fuisse, ut praeclara quevis agere, quam predicare maluerint.“

Igy volt ez különösen Mátyás korában, amikor hazánkban Európa legnagyobb tudósai szívesen mulattak; amikor a hazafiak soraiból is kiváló tehetségek merültek fel és sikerrel versenyeztek a külföldiekkel a tudós és művész koszoruja után; amikor könyvtárak, híres iskolák, egyetemek hirdették a művelődés haladását; amikor a múzsák magok szállottak le közénk, hogy dicsővé tegyék a földet, mely felett Mátyás jogosan uralkodott.

Ezt a dicső kort kívánta Wallaszky kiemelni a feledés éjjeléből; ennek képe által akarta elnémitani azokat, kik a magyar nemzet tudatlanságát és barbárságát szerették kürtölni a világnak. Ime, ez volt a könyvnek époly nemes, mint nagyszerű feladata.

Hogy e feladatát valósággal elérte-e? oly kérdés, melyre határozottan igennel felelhetünk. Az irodalmi világ megtanulta tisztelni és bámulni a magyart és szellemi műveltségét. Bámulta a feltüntetett kor legnagyobb alakját a páratlan Hollós Mátyást, annak tehetségeit,

művészet és tudomány iránti szeretetét és érdemeit, aki egyszóval „ami csak dicsőt más országokban talált, azt a maga országába hozni törekedett s Magyarországot rövid időn a múzsák lakó helyévé tette.“ Mellette állottak, műkedvellő nején kívül a főpapok, theologusok, jogászok, historikusok, orvosok, matematikusok, rétorok és poeták.

Aki e szép könyvet olvasta, azt hitte, hogy annak szerzője egy tapasztalt nagykorú író; pedig Wallaszky még akkor csak egyetemi tanulmányait végző, ifju ember volt.

III.

Mikor Wallaszky visszakerült hazájába, már akkor jó hirneve el volt terjedve nemcsak a tudomány emberei között, hanem a gyülekezetek egyszerű népe között is.

Tót-Komlóson ezen időtájban halt el Sztankovics Sámuel lelkész, és a már akkor virágzó komlósi gyülekezet sietett az egyetemről hazatérő 27 éves Wallaszkyt papjául megválasztani 1769-ben. A meghívás öröme még Németországban találta őt, aki csak október közepe táján indult haza, utközben meglátogatván Jénát, Kobergot, Bambergot, Nürnbergot, Regensburgot, Passaut és Bécset. Itthon aztán Pohl Mihály bányakerületi superintendentens szentelte fel pappá, áldást kérve papi működésére.

Mint pap csakhamar a köztisztelet tárgyává lön; de a papi szolgálat, bármily magasztos feladatot teljesített is, bármily lelkesen hirdette is az ígét templomban és azonkívül, nem foglalta el annyira idejét, nem töltötte el annyira lelkét, hogy azonfelül kedvencz tárgyát, a magyar irodalom történetének mivelését elhanyagolta volna.

Mátyás korának megismertetése csak kísérlet volt, mely után egy nagyobbserű műve következett. Amaz a

külföld előítéleteinek megszüntetésére, emez inkább a hazai igények kielégítésére volt szánva. Amaz csak egy kiszakított lapját képezte a magyar irodalom történetének ; emez pedig már az egész irodalom fejlődésére kiterjesztette figyelmét. A *Conspectus*¹⁾ bevezetésében elmondja, mi indította őt ezen munkájának megírására. Eddig — ugymond — hiányzott a magyar irodalomtörténet rendszeres megírása s ez elég indok volt e mű kiadására. Szükséges volt az kétszeresen, t. i. a külföld számára és a beföld számára. A külföld eddig hibásan ítelt meg bennünket, mert nem ismerte irodalmunkat, szellemi tevékenységünket. A hazafiaknak is szükségük van oly könyvre, melyből megismerik a jó és rossz könyveket, melynek segítségével áttekintést nyernek az egész magyar irodalom felett, s megtanulják becsülni a tudomány terén kitünő tehetségeket, nemcsak azokat, kik a régi tekintélyeket vakon követték, hanem azokat is, kik önálló gondolkodásra tettek szert. Az irodalom története, u. m. az igazság világossága és a szellemi szabadság anyja.²⁾ Ez versenyre hív fel bennünket ; de nem kevésbé teszi ezt szükségessé a külföldieknek azon igazságtalan eljárása, melynélfogva a magyarokat minduntalan barbársággal és irodalmi tudatlansággal vádolják. Ezt kívánta visszaverni és elhárítani a magyar nemzettől akkor, mikor Tantanénét a Mátyás király idejében virágzott irodalomról közrebecsátá !

Ez sikerült is Wallaszkynak, amennyiben a tudós világ más kedvezőbb véleménynyel kezdett lenni hazánkról. És ez oly jól esett Wallaszkynak, miszerint elhatá-

¹⁾ Teljes czime: *Conspectus Reipublice Litterariae in Hungaria*, ab initiis Regni ad nostra usque tempora delineatus. Posenii et Lipsiae Apud Antonium Leowe, Typographum et Bibliopolam 1785.

²⁾ Est enim Historia litteraria lux veritatis, et motor libertatis ingeniorum. Pref. 3. l.

rozta, hogy ugyanoly módszerrel meg fogja írni az egész magyar irodalom történelmét a nemzeti élet kezdetétől fogva a maga koráig.

Kedvező körülmény volt erre Mária Therezia királynőnek nagyszerű elhatározása a tanügyre nézve 1776-ban, hol a tantárgyak közé maga az irodalom története is felvétellett. Ő ugyan 14 év óta, illetőleg 8 évig azt várta, hogy a tudós tanárok közt akadni fog olyan, aki e téren valamely hasznos compendiummal fellép; másrésről ő maga, mint t.-komlósi evangélikus lelkész, igen el volt foglalva hiveivel, s mint tudjuk, sokat betegeskedett is, mi még inkább tartóztatta őt vissza a nagy irodalmi foglalkozástól. Azonban hiába várakozott, látta, hogy az idő halad, de senki sem mozog. És így nem maradt egyéb hátra, mint hogy ő maga dolgozzék addig is, míg művét valaki más jobbal fogja felcserélni. Teljes tudatában volt Wallaszky annak, mely *nehéz feladat* falu helyen, távol a tudományos segédforrásoktól, irodalmi dolgokkal úgy foglalkozni, hogy a közvéleményt és közvárakozást kielégítse. S ha meggondoljuk, hogy — ámbár hazánkban a tudományok a renaissance kora előtt és után szépen virágoztak — a folytonos háborúk alatt a forrásoknak legnagyobb része elveszett, valóban nem kis bátorság és önbizalom kellett ahhoz, hogy e munkához fogjon.

Hiszen Olaszországban és Németországban aligha nem több forrást lehetett kapni, mint bent a hazában, hol a török fegyver, a vas és tűz egész vidékeket elpusztított, s hol levéltár csak egyes családok roppant gondja által tartatott fel — de jóformán senki előtt nem nyílt meg. Tudjuk ugyanis, hogy az egyes családok féltékenyen őrizték a birtokviszonyokra és ősi jogaikra vonatkozó okmányaikat; de a tudományyal azok se sokat törődtek.

Bátorság kellett a *könyvkiadási akkori viszonyok* miatt is; mikor nem volt szabad az írónak azt nyomatnia, amit jónak és igaznak ismert, hanem csak azt, amit a könyvvizsgáló (censor) önkénye megengedett. Mikor a szellemi munkáért senki nem fizetett a tiszta lelkiismereten és öntudaton kívül, és mikor ezenfelül egy szó elegendő volt arra, hogy valamely nagy fáradsággal megírt munkának megjelenése megakadályoztassék. Wallaszkynak sokszor oka volt félni e zsarnokság rossz következményeitől. Ő protestans pap volt, s éppen nem volt előtte titok, hogy az egész censura tulajdonképpen azért hozatott be, hogy a protestans vallásos irodalmi termékek megjelenése megakadályoztassék, s ez által a kath. egyház elleni polemia, annak folytonos támadásai daczára sem legyen lehetséges. Voltak esetek, midőn dedicatiója miatt tiltották el a könyv megjelenését; s voltak esetek arra is, hogy aki azon tudatban, hogy műve a censura miatt itthon úgy sem jelenhet meg, a külföldön nyomatták műveiket, s ezért börtönnel lakoltak. Maga Wallaszky Gyöngyösi Pált és Bahil Mátyást hozza fel például, és sóhajtván kiált fel azon boldogság feletti örömeiben, hogy e zaklatásoknak II. József alatt vége lett.

Kétséget nem szenved, hogy ily körülmények között igen sok könyv maradt kéziratban kiadatlanul, s alig mondunk új dolgot azt állítva, hogy azok többnyire protestáns irodalmi termékek voltak. Hiszen csak újabban jelent meg a tevékeny Fabó gondjai folytán az egyháztörténelmi kéziratoknak egész sora a Monumenták négy kötetében.

Wallaszkynak tehát sok és alapos oka volt attól félni, hogy műve — bár nem felekezeti színezetű — de a reformatió korától kezdve a protestans írókra is kiterjeszkedő a censura által el fog nyomatni.

Ime, mért kellett idáig sok tekintetben a sötétben

tapogatózni; mért veszett el némely írónak emlékezete. De egyuttal itt az oka annak is, mért kellett Wallaszkynek a létezőket lehetőleg összeszedni és kiadni.

A létező hiányokért szerényen elnézést kér s igéri, hogy egy más második kiadásban talán tökéletesebb művel fog felléphetni.

Ami a könyv *oeconomiáját* illeti, Wallaszky nem szorított csupán a szorosabb értelemben vett Magyarországra, hanem kiterjeszkedett Erdélyre, Horvátországra, Slavóniára és Dalmátiára is, sőt Moldva és Oláhország is figyelmének tárgya volt. Az ily nagy térről összegyűjtött anyagot időrendben századok szerint rendezi és adja elő. Csak két főrészt különböztet meg, t. i. a renaissance előtti és utáni kort. Az elsőben előbb a hun-magyar irodalmáról, azután a kereszténység felvétele utáni kor irodalmáról szól a XI. századtól 1776-ig, hol aztán a maga korának tárgyalásába is becsátkozik.

A dolog természeténél fogva érintenie kellett a hazai politikai történelmet is; de a magyaroknak ázsiai dolgairól, mint a melyek kevésbé biztos alapokon nyugvó előadáson alapulnak, keveset, ugyszólván semmit sem szól. Csak a hazában megtelepült és feltűnt hunszittyák irodalmával kezdi; s úgy megy át a századok folytán felmerült irodalmi jelenségekre, kiemelvén mindenütt azokat, akik az irodalom Mecenasai, pártolói voltak; és csak azután azokat, akik tényleges előmozdítói, illetőleg mivelői voltak. Előszámlálja nagy gonddal az egyes tudományszakokba feltűnt jeles férfiakat, sőt ahol lehetett, nőket is, tanárokat, tudományos egyesületeket, könyvtárakat, nyomdákat, könyvkereskedéseket, szóval mindazt, ami az irodalmat bármi tekintetben előmozdithatta. A tudósok közül azonban csak azokat méltatta bővebb tárgyalásra, kik kitünőbbek voltak és akik Magyaror-

számban éltek és működtek. A hazában született, de idegen országban élt tudósokat elhagyta. Így a felsőbb tanintézetek közül is — nem valamennyit — hanem csak a jelesbeket számítja elő. Menti magát, hogy tudva senkit nem mellőzött, aki érdemeket szerzett magának a magyar irodalom körül; de másrésről senkit nem akart érdemen felül emelni a mások rovására. Ha némely írók neve többször fordul elő, az annak tulajdonítandó, hogy a különböző tudománytéren irt műveikhez képest több helyen kellett róluk szólan, pl. theologusok, szónokok és költők stb. stb.

A bevezetésben megemlékezik azokról is, kik az irodalomtörténet terén uttörők valának, miből világos, hogy e tér sem volt egészen elhanyagolva. Itt elmondja néhány szóval a maga birálatát is — mitől azonban első szándéka ellenére — tartózkodik a mű további folyamában. Csakis annyit tesz, hogy egyes jelesebb művek tartalmát előadja — szelid és szerény megjegyzések kíséretében. Itt is igéri, hogy a netán szükségessé válendő második kiadásban e részben is bővebb lesz.

A ki a magyar tudós világ általános áttekintésével akar birni, az tekintse meg a különböző hitfelekezeteket.

Általánosan ismert dolog, hogy a magyar ifjak századok óta a külföldi egyetemekre szoktak járni tanulmányaik tökéletesbitése céljából, jelesül olasz, német, francia, svajci, angol egyetemekre. S ami itt előadott, az ismeretes volt hazánkban is. A XVI. századból tudjuk, hogy Melancthon ajánlatára sokan tanulták a régi classikus nyelvek mellett a zsidó nyelvet, a költészetet, s e nyelveken jeles műveket irtak. A protestans intézetekben többnyire a német egyetemekről hazajött theologusok kezeiben voltak a tantárgyak; s nem csoda ha ezek a németek tankönyveit használták. A r. katholikusoknál Itália volt ily befolyással. Don Scotus Erigena és

Aquinói Tamás voltak a főtekintélyek. A reformatusoknál Coccejus egyeztető theológiája és Carthesius filozófiája tett hódításokat. És mikor Wolff bölcsészete két részre szakította az egyházi írókat, a matematikai methodus Magyarországon is széltében használtatott — a protestansoknál. Wallaszky korában leginkább tanulmányozták a humaniorákat és a természettudományokat stb. ami eléggé igazolja a tanzakokra való kiterjeszkedésnek jogosultságát.

Ami Wallaszky művének *hitelességét* illeti, arra nézve ő maga úgy nyilatkozik, hogy mindenütt hiteles forrásokat használt és hogy semmit nem irt le, amit másutt leírva nem talált volna. Vezérlőinek megválasztásában szigorú volt. Semmit sem kívánt annyira elkerülni, mint azt, hogy olvasóit tévedésbe hozza. Senki iránt igazságtalan ítéletet nem akart hozni; Si tamen scapham, scapham, at sine convitio nominaverim: usus sum libertate, qua civis civi, in libera republica litteraria competit. Hanc veriam damus petimusque vicissim.“

Irmodora egyszerű, szerény. Nem kihívó, nem szolgálai, hanem kellő tárgyilagosságu és sima, a tárgy komolyságának megfelelő. Nem követte azokat az írókat, akik mihelyst latinul kellett valamit írniok, azonnal a régi szónokok mesterséges periodusait és szónoki ékeségeit használták, hogy kellő művészi hatást gyakorolhassanak előadásukkal. Wallaszky e modort tudatosan és szándékosan kerülte; e helyett használta az egyszerű oktató előadást, mely egyedül tartalma által kíván hatni. „Qui majorem hic a me ornatum desideravit, horrea me hic struere meminerit in quibus nemo marmoreas, varioque opere elaboratas columnas, nemo paristylia et porticus, nemo parietes auleis superbos, sed congerendis frugibus apta spatia requirat.“

Ime ilyen szellemű, ilyen tartalmu és formájú volt

azon irodalomtörténeti munka, melyet a maga korában Horváth István nem győzött eléggé dicsérni, mert „e derék könyv új világosságot hozott nemzetünk egére, s ha valának is hézagai és tévedései, birt mégis annyival, amennyit senki a szerző előtt nem mondott, de nem a könyv kijötte után sem . . .

A második kiadás 1808-ban jelent meg, javítva és bővítve. „Minő örömmel, minő elragadtatással szól ebben — mondja Horváth — tudománybeli előmenetelünkről a már 1768-ban megszólamlott tiszteletre és szeretetre méltó öreg! Csak a tiszta hazafiság, csak a nemzeti becsületet forrón szeretés fakadhat az ő szavaira. Háromszor valék — ugymond — szerencsés láthatni e magyar Eikhornt, s mind a háromszor sűrű cseppek hullának szemeiből a magyar nemzet tudománybeli előmenetelén, s mind a háromszor munkásságra serkenté és szivből fájlalá, hogy a halhatatlan Széchenyi dicsó hazafiúi áldozata mellett ifjui erővel nem foglalatoskodhatik, Aki ily példásan teljesíti polgári kötelességeit, méltó az, hogy még életében tiszteltessék . . .“

Azonban tudjuk, Wallaszky tót ajkú lelkész volt, s ámbár jól tudott magyarul, mégis többnyire latinul írt. Ezért Horvát a tősgyökeres magyar író, abbeli óhajának ad kifejezést, hogy Wallaszky a tőle hévvel szeretett nemzeti nyelv geniusától hagyja magát elragadtatni, s az unokák hathatósabb serkentésére és a magyar nyelvet gyűlölő felekezetnek jobb útba hozatására tegyen Árpád nyelve oltárára is kedves illatú áldozatot, hogy valamint örökké fenmaradand magyar szive, érzékenysége, hazafisága, ugy magyar nyelvben is megismerhesse az igaz magyart benne a nemzeti dicsőség.“

Wallaszky egy 1817. nov. 29-kén kelt levélben fejezte ki köszönetét a meleg üdvözlétért. Ugy veszi azt — ugymond — nem aminő, hanem hogy minőnek kellene

lennie a haza iránt Horvát szerint. A magyarságra vonatkozólag megjegyzi, hogy a lélek kész, de a test erőtelen. Valaha szónokolt is magyarul, de 40 év óta keveset gyakorolva magát a nyelvben, a magyarság elpárolgott.

Azonban e nyilatkozat is a szerénység nyilatkozata volt. Ő testestül, lelkestül magyar ember volt; ezt bizonyítja egész élete; ezt az ő igaz hazafias érzelme, mely lelkesíté őt a hazafias tettek végezésére akkor is, mikor teste már nagyon elgyengült.

IV.

Wallaszky Pál emlékezetének felújítása, azt hiszem, az eddig előadottak által is eléggé indokolva van. Ha a *Tentamenen* és *Conspetuson* kívül semmit egyébbet nem irt volna, nevét már ez is emlékezetessé és dicsővé tenné a magyar irodalom és kultúra barátai előtt.

De e vázlat nem volna teljes, nem volna hü, ha őróla, mint protestans lelkésről is külön fejezetben nem emlékeznénk meg.

Mint pap, mint a nép tanítója és vezére éppen oly lelkiismeretes, éppen oly buzgó és fáradhatlan volt, mint a minőnek az irodalmi tevékenység mezején láttuk. Magasztos hivatásának tudata minden alkalommal határozott kifejezést nyert. Neki a legcsekélyebb papi functio is elég jelentékeny volt arra, hogy a nép erkölcsi és vallásos érzületére maradandó hatást gyakoroljon. Hívei tisztelték, szerették, úgy is mint jeles szónokot, úgy is, mint bölcs tanácsadót, úgy is, mint saját hitvallásának és egyházának mindenkor kész védelmezőjét.

Működése oly időre esett, amidőn a protestans egyház még nyomott és üldözött helyzetben volt, amidőn tehát gyakran kellett a lelkészeknek a tudomány és igazság fegyverével övezve lépniök ki a sikra, hogy az őrizetökre és vezetésökre bizott nyáját megoltalmazhas-

sák. Mária Thereziának kora a katholicizmus erős korszakát képezte, amidőn az erőszakos térítés munkája, kezdve a királyné udvarától le az utolsó falusi plebános parochiájáig, erélyesen folytattatott. Ezen sok összeütközést és heves harcokat előidéző munka kétségtelenül leginkább a prot. lelkészek rovására ment; és ahol a pap gyenge, vagy a hol a kath. földesur zsarnok volt, ott az evangélikus lakosság végtelenül sokat szenvedett, mindaddig, míg II. József császár türelmi parancsa meg nem szüntette az állapotokat. Miként a hosszantartó, minden tenyészetet elfojtó, égető szárazság után az enyhe eső jótékonyága, ugy hatott a türelmi parancs a már-már kivészni indult prot. egyház fájának fejlődésére. Új életerő mozdult meg az egyháztagok szívében; új tevékenység indult meg az ország mindazon vidékein, hol a lelkiismeret szabadsága már-már kihalóban volt.

Természetes, hogy a türelmi parancsot örömmel üdvözölték a protestansok országszerte, daczára annak, hogy nem törvényes úton helyeztettek vissza jogaikba, daczára annak, hogy császári kegyelem által csak türt egyház tagjainak jelentettek ki.

De nem kevésbé természetes az is, hogy a katholicusok mindent elkövettek arra nézve, hogy a türelmi parancs által a protestansoknak nyújtott előnyök a valóságban minél csekélyebb mértékre szállittassanak le. Egész kis irodalom támadt e kérdés felett.

Egy névtelen hazafi röpiratot bocsátott ki a *kegyelmes türelmi parancs jó következményeiről*,¹⁾ ugy tüntetvén fel a türelmi parancsot, mint amely a nem katholicusoknak, illetőleg a protestansoknak jogait — a szent irás és a hazai jog alapján — biztosította. Szóval, e röpirat

¹⁾ „Fundata Benigni Tolerantialis Decreti sequela, Regi apostolico et Regno Hung. Indyto dicata ab Anonymo, fideli tamen Regio subdito, et bonum publicum zelante Regni concive.“

melegen üdvözölte II. József szabadelvü intézkedését. Ezt azonban egy más névtelen, magát törvénytudónak jelzett író erősen megtámadta, s hasonlóképen röpirat alakjában ¹⁾ kihívó modorban, hallatlan elbizakodással és nevetséges állításokkal akarta tönkre tenni ellenfelének okoskodását.

Ezt már nem tűrhette Wallaszky, ugy sem mint protestans lelkész, ugy sem mint historikus. Bántotta ellenfelének tudatlansága és elbizakodása, — és hogy azt rendreutasítsa, kiadta a türelmi parancs védelmét tartalmazó röpiratát 1782-ben, ²⁾ azon meggyőződésének adván kifejezést, hogy az arany szabadságot nem lehet eladni aranyért, hogy az igazságot védeni kötelesség még akkor is, ha az valakinek nem tetszik. ³⁾ Nem kutatja a névtelen írók kilétét, nem keresi neveiket, felteszi, hogy mind a kettő tanult okos ember; de a dolgot veszi. Megütözik a támadó lenéző modorán, kiméletlen kihívó kifejezésein, üres állításain s tisztességtelen eljárásain; s aztán komoly tudományos argumentumokkal czáfolja állításait; védi az ember természetes jogait, melyek közősek, a lelkiismeret szabadságát, mely elnyomhatatlan, s dicsőíti a fejedelmet, aki mindezt türelmi parancsában nyíltan elismerte, a közbékét biztosította — mely századok óta részint törvényszegés, részint üldözés által megzavarva volt. E közben kitér történelmi tényekre, hogy példák által erősebbé tegye előadását. Visszautasítja a vádat, mintha Luther és követői követtek volna el kegyetlen üldözéseket, s ez által ingerelték volna fel a katolikusokat. Kimutatja Luther műveiből tett idéze-

¹⁾ Anonymi Jurisperiti Examen opusculi pestiensis inscripti: Fundata benigni tolerantialis decreti sequelae etc.

²⁾ Vindiciae Opusculi Pestiensis inscripti: Fundata B. Tolerantialis Decreti sequela, contra Anonymi Jurisperiti Examen. Pestini 1782.

³⁾ „Mottója: Ille veritatis defensor esse debet, qui cum recte sentit loqui non metuit, non erubescit.“

tekkel, hogy Luther éppen az ellenkezőre intette a Németországba uraik ellen fellázadt parasztokat; t. i. a békére és engedelmességre. Aztán kérdi a névtelen szerzőt, hogy ha szerinte Németországban Luther indította a paraszt lázadást — ami nem áll — hát Magyarországbán ki indította 1514-ben, mikor még Luther fel se lépett s tana ismeretlen volt?

Visszautasítja Bocskay István pusztításai ellen emelt rágalmakat, mintha t. i. ő koronát keresett volna, mintha templomokat rabolt volna; holott éppen a felajánlott koronát elutasította magától, s az elrablott templomokat törvényes tulajdonosuknak visszaadta — amint azt kath. történetírók is elismerik.

Odaállítja pl. Krisztust, aki arra tanította követőit, hogy szeressék egymást, szeressék felebarátaikat, mint önmagukat; s nem tanította azt, amit a névtelen hirdet, t. i. az anathemát.

Czáfolja a magyar törvényekből vett argumentumokat is. Magyar törvénnyé csak az lehetett, amit az ország Karai és Rendei a királlyal együtt akartak; nem is az volt a hiba, hogy a törvények nem lettek volna alkotmányos uton hozva, hanem az, hogy azok egyoldalulag önkényesen megmásítottak és megsértettek — királyok és a klerus által — II. József csak azt állította helyre rendeletileg, a mi elődei által törvénybe volt ugyan foglalva, de nem volt az életbe víve; a türeimi Parancs XII. §-ában épen az áll, hogy a nemkatholikusok javára hozott törvények érvényben maradjanak. A hivatalok elnyereséről a protestansok nem tiltathatnak el.

Kimutatja, hogy a névtelen nem ismeri sem a történelmet, sem a törvényeket; végül kifejezi abbéli véleményét, hogy a protestansok ezen az aranyból becsesebb szabadságot úgy fogják használni, hogy ez által a király és haza közös érdeke és jóléte a polgárok békéje és

nyugalma s a ker. vallás méltósága és disze megerősítessék és gyarapítottassék.

Ily szellemben fogván fel egyházának közjogi helyzetét, a legnagyobb érdeklődéssel kísérte a felszabadult sajtónak egyházi és történelmi termékeit; s áldotta a nagy fejedelem emlékét, aki a gondolat és érzelem szabad nyilatkozását megengedte és az eszmék surlódását s ezzel az igazság diadalát előmozdította.

Mikor II. József elhunyt, Wallaszky ünnepélyes szónoklatban róvta le iránta a hála adóját, mellyel a protestans egyház tartozott neki. Kár, hogy e beszédét nem bocsátotta sajtó alá. Kétségtelenül méltó párja lett volna azon beszédének, melyet II. Lipót trónraléptének alkalmából tartott Jolsván 1791. május első napján.¹⁾

Ebben a szónoklatban nagy örömmel kiált fel Luk. II. 10-vel: Ne féljeteK, mert nagy örömet hirdetek nekteK, mely mindenek öröme lesz en! A századokon át tartott üldözéseknek már József türelmi parancsa is véget vetett; az a templom is, melyben Wallaszky hirdette az isten igéjét, József türelmi parancsa folytán épült; az is szóló tanubizonyysága a jobb idők bekövetkezésének, és mennyi lelkész, mennyi tanító hirdeti József dicsőségét olyan iskolákban, melyek részint visszaadattak, részint pedig ujra építettek!

Amily zavar és bizonytalanság támadt országszerte; amily rémület fogta el a protestansokat akkor, midőn József halála után bomlani kezdett a rend, — s hangosak lettek ismét az uralkodó egyház hatalmasai: oly nagy és őszinte öröm fogta el a protestansok szivét, midőn II. Lipót nemcsak királyi szavának, hanem országos törvényvel is biztosította a vallás szabad gyakorlatát. II.

¹⁾ II. Lipót király meghasonlott népe között s azt engesztelve. Az országgyűlésen hozott és megerősített vallásszabadság emlékére tartott beszéd Wallaszky Páltól, jolsvai lelkésztől és gömöri főesperestől. Tót czime ez: Leopold II. kral, u prostréd lidu sweho rozdwojeného.“ 179. l.

Leopold um. W. megjelent meghasonlott népe között, s követve bátyja szerencsés és áldott lépteit, sőt azt túlhaladva, leiratával s annak törvénybe iktatásával véget vetett a meghasonlásnak; két pártokra szakadt népét kibékítette, s vallásunk szabadságát oly világosan és alaposan, mint eddig soha sem volt, körülirta és megerősítette.“ Ennek emlékére felhívta az egész gyülekezetet, hogy felkelvén helyeikről, hallgassák meg a vallásszabadságot biztosító törvényt, melyeket ő magyarázó jegyzetek kíséretében közölt; és ünnepeljenek örvendezve a Bölcsesség könyvének XVIII. 21—25 alapján, melyben Lipótnak I. Jellemrajza, II. királyi műve, III. e műnek haszna szerint ábrázoltatik. Lerajzolja őt W. mint felvilágosodott gondolkodású, igazságos és kegyes fejedelmet; mint magas hivatását értő jeles királyt, szerető családapát, és becsületes embert; lerajzolja és méltányolja az országot, és különösen az egyház iránt tett nagy művét, mely nélküle nem jöhetett volna létre épp az elterjedt czivakodások miatt; lerajzolja e mű hasznait: a béke áldásait, a közörömet és lelkesedést, mely az országba elterjedt. „Az isten — u. m. — Lipót által megparancsolta, hogy vége legyen a romlásnak, mint I. kir. könyv XXIV. 16. az angyalnak: elég! s békét és bizalmat támasztott a lakosság között. És minő eszközökkel tette ezt Lipót? kérdi Wallaszky. Nem testi erővel, és nem a fegyver hatalmával... hanem az által, hogy őszinte ígéreteit és esküjét beváltotta, — hogy mind a világi, mind az egyházi ügyekben alkotmányos uton érvényesítette a törvényt, hogy a 26. t.-cikk vallási szabadságainkat biztosította; s mindezekkel bebizonyította, hogy ő ez Urnak igaz szolgálója, hogy az Ur jogaiba, aki egyedül uralkodik az emberi lelkiismeret felett, nem akart avatkozni, hanem akár áll, az istennek áll, akár esik, az Urnak esik, s meghajlik parancsa előtt.

Ezért áldást kér fejére és családjára, áldást azokra, kik — mint katolikusok és protestánsok — a vallás-szabadság létrejövetelén fáradoztak, s inti hivat, hogy mindezért háladatosak legyenek az istennek, aki mindezeket lehetővé tette, békességben éljenek a máshitűekkel, és a megígért szabadságot úgy használják, hogy el ne bízzák magokat, buzgóságuk meg ne fogyatkozzék, erkölcsök meg ne romoljanak, nehogy beteljesedjék itt is az, amit egy régi író mondott: hogy a keresztények, addig míg *fakelyhet* birtak, *arany* szívet hordtak; ennek ellenkezője be ne következék.

A jolsvai templom felszenteltetése alkalmával: *Az isten házának jó és rossz használatáról* tartott beszédet 1785-ben. Megjelent Besztercebányán. Textus Márk XI. 17. *Az én házam imádság háza*, ennek alapján először a jó és másodszer a rossz használatáról beszél a templomnak.¹⁾

Egy évvel utóbb „*historiai jegyzeteket*“ adott ki, tót és latin nyelven a jolsvai ev. egyházzól.²⁾ Nyomatásban megjelent beszédei között kiemelendő a Nicolai Sámuel superintendens beiktatásakor mondott beszéde, a *püspöki hivatal nehézségéről és veszedelméről*; és a gömöri evang. esperesség levéltárának rendezése alkalmából mondott szakbeszéd a levéltárak fontosságáról.³⁾

Mindezzel azonban Wallaszky egyházi irodalmi működése még nincs kimerítve; mert még kéziratban is maradtak tőle becses irodalmi dolgozatok, melyeknek czimei következők:

¹⁾ Dobré a zlé uživáni Domu Božich.

²⁾ Extractus historicus de fatis Ecclesiae Alnoviensis lingua slavica conscriptus Anno 1786. Eperjesini typis excusus, que vero etiam latine Annalibus evangelicis Schemniciensibus Anno 1795. insertus est.

³⁾ De bibliothecis quibusdam veterum Memorabilibus, oratio Inauguralis Bibliothecae Senioratus Ev. Gömöriensis, dicata honori Illustr. Domini Leopoldi a Comitibus Andrassy de Sz Király ac Krasznahorka etc. dicta die 26. Junii 1816 in splendissima Panegyri Betlerini. — Cassoviae. — (évszám nélkül.)

1. Succincta Disquisitio Juris Ecclesiastici, quenam inter Ministros Evangelicos viguerit ab Initiis Reformationis ad nostra usque tempora relata ad suos Praepositos Subordinatio, et quibus modis ac mediis fuerit solita observari? cum interspersis de Regimine Ecclesiastico, in genere, in Hungaria observationibus historicis anno 1787. conscripta.

2. Fragmentum de Origine et Finibus Synodorum occasione Synodi Pestiensis scriptum.

3 De origine, qualitate, et ordinatione Episcoporum Veteris Ecclesie christiane.

4. Dissertatio de Jure Ministerii Evangelici, circa Regimen Ecclesiasticum.

5. De Semine Abrahami ad locam Gen. XXII. 18.
14. dissertatio.

5. De Consecratione S. Coenae apud christianos Veteres.

7. De Ceremoniis circa administrationem S. Coena apud Christianos veteres.

8. De oblatione pro Vivis et Mortuis apud Veteres Cristianos.

9. Animadversiones in libellum sub titulo: Motiva quinquaginta etc. a Martino Szent Iványi editum.

10. Refutatio epistolica Scripti in lucem editi, sub titulo: Über das Verhältniss der evangelischen Gemeinden zu ihrem Religionslehrern von Johan v. Fejes.

11. Analecta ad Historiam Ecclesiae Evangelicae et Possessionis Komlós, pertinentia partim a testibus oculatis fide dignis audita, partim a se observata et conscripta a Paulo Wallaszky v. d. m. Anno 1779.

Ily nagy tevékenység kifejtése mellett nem csoda, hogy hivei között elismeréssel találkozott, T.-Komlóson úgy, mint későbbi állomásain is. Magaviseletében oly sze-

rény volt, hogy minden kitüntetést elhárított magától, de külső megjelenése, nemes magatartása, tekintélyes alakja, hosszú arcza, értelmet kifejező magas homloka és komoly szelidsége önkénytelenül is hódolatot parancsoltak. Terray Károly a következő szavakban jellemzi őt mint embert és papot:

„Magas karcsu testalkata, erős de kellemes hangja s kitünő emlékező tehetsége csak a nyolczvanas évek gyengítő befolyásának engedett. Korán feküdt le, s korán kelt, mindennapi sétája reggel a templomi ima után a városon túli kies dombon fekvő gyümölcsösébe vezette, honnan visszatérvén a betegeket és mindazokat szokta felkeresni, kik ügyefogyott helyzetökben tanácsát, oktatását, vigasztalását oly szívesen hallgatták. Vasárnapi ájtatoskodás után híveit sorban látogatta, hogy azoknak családi viszonyaival megismerkedvén, nemcsak szónoklata, de társalgása által is gyakorolhasson befolyást erkölcsi életökre. Családjá szerette, övéi tisztelték. Annyira mérsékletes volt, hogy indulatait tökéletesen hatalmában tartotta; bort csak éltesebb korában, vízzel sokszorosán feleresztve ivott. Szívesen társalgott nemcsak egykoruakkal, de fiatalabbakkal is, és ha ez utóbbiaknál szellemi tehetséget vett észre, azoknak czélszerű fejlesztésére buzdította őket. Mondják, hogy mikor három supplicáns ifjút asztalánál megvendégelt, s azok e kérdésre: mi a „bibo“ szónak mult ideje „biksi, bapsi bibi“ feleltenek, a legutóbbinak elébe boros üveget tett e tréfás kifejezéssel: „Dat bibere bibi, bipsi, bapsique carebunt.“ S midőn hiveinek egyike egyszerűségében mondá: „régem nem láttam lelkész urat“ — „Elég nem jó, válaszolá Wallaszky — holott engem minden nap láthatni a templomban.“

Egyházának tagjai ragaszkodással vették körül, de betegeskedése miatt azon meggyőződésre jutott, hogy

neki az alföldi levegő nem való, s ekként tiz és fél évi szolgálata után Komlóst elhagyván a pestmegyei Czin-kotára költözött át. Itt különösen azért szeretett lakni, mert közel volt a fővároshoz, és így könnyebben érintkezhetett az irodalmi körökkel. Cornides és Horányi barátsága ez időből való.

Azonban egészsége itt sem volt kielégítő. Alföldnek nézte Pestmegyét is, s mihelyest alkalom nyílt arra, hogy a felföldre mehessen, azonnal lemondott ezen állásáról is. Gömörmegye Jolsva városa, illetőleg ev. egyháza volt utolsó papi állomása, hol még negyven évig működött, nemcsak saját hiveinek, hanem a kath. előkelő köröknek tisztelete mellett is. Jellemző e részben az, hogy a r. kath. hg. Koháry, mint Jolsvának földesura, évenként száz aranyat küldött Wallaszkynak ajándéku, közhasznú működésének némi jutalmául.

Oly kitüntetés volt ez, minővel kevés halandó dicsekedhetett.

1819. nov. 27-én advent első vasárnapján ünnepelte meg papi hivataloskodásának 50 évi jubileumát Jolsván, mint gömöri esperes „számtalan világi és egyházi uraságok részvételével, hivatalához illő fényességgel.“ Az egyház iránt szerzett érdemért a tiszai kerület az által kívánta jutalmazni 1822-ben, hogy Szontagh Sámuel halála után superintendenssé akarták megválasztani; de ő a megtiszteltetést 80 éves korára való hivatkozással elfogadni vonakodott. Két év mulva, vagyis 1824. szept. 29-én teljes elgyengülésben 83 éves korában meghalt, három leányt hagyván maga után. ¹⁾

¹⁾ Megnősült 1771. júniusban, özvegyé lett 1816-ban. Volt 8 gyermeke, melyek közül azonban csak három maradt életben, u. m. *Teréz*, Benkárné, — *Erzsébet*, Uhrinyi András b.-csabai ev. lelkész neje és *Krisztina*, Péteri György jolsva-tapolczai predikátor felesége. Ez utóbbinál maradtak összes irományai és kéziratái is, melyeket azonban megtalálom nem lehetett.

Ime, egy hasznos tevékenységben lefolyt életnek rövid vázlata. Nem az én gyenge szavaim teszik azt jelentékennyé. Jellemévei, szerénységével és önérzetével semmi sem ellenkeznék inkább, mint a dicsőítés hangzatos frázisa. Egyszerűen csak rá kell mutatni: nemes bazafias lelkületére, irodalmi eredményére, papi működésére, — s önkénytelenül azon felhívás fakad ajkainkon az utókor fiatal nemzedékéhez: kövessétek őt a munka mezején, hogy érdemeitekkel ti is elnyerhessétek kortársaitoktól és utódaitoktól azt a szép czímet, melyet Wallaszkynak kortársai nyujtottak e szavakkal; „a nemzeti becsület szerencsés védelmezője.“

Zsilinszky Mihály.

Egy emléklap Tót-Komlós közelmultjából.

— Olvastatott T.-Komlóson szept. 13-án. —

Igen tisztelt nagyérdemű közönség!

Midőn jelen rövid értekezésemet a n. érd. közönség előtt felolvasni szerencsém van, legkevésbé sem kecsegtet a remény, hogy az esemény, melyet rövid felolvasásom tárgyául választottam s mely különben bármily érdekfeszítő legyen is: gyönyör élvezetet fog nyújtani. Mert sokkal sötétebb a kép, melyet közelmultjából mintegy kiszakítva, a maga megtörtént rideg valóságába felmutatok, minthogy annak visszaidézése egy szebb mult édes emlékeit lenne képes lelki szemeink elé varázsolni s melyen oly édesen mereng el szív és lélek; de bátor voltam ezen alkalmat megragadni azon okból, miután éppen e község kebelébe, tehát saját házikörünkbe van szerencsénk üdvözölhetni megyénk régész-művelődéstörténelmi társulatának nagyérdemű kiválóbb tagjait, kik hangyaszorgalmu buvárkodásaikkal s hivatott ügybuzgalommal e megye összességének s tehát ennek minden egyes kiegészítő részének, községeink multját föltárni tüzték ki nemes feladatuk céljául, nemcsak, de ezen magasztos cél elérése végett, melyet zászlóikra irtak, egyszermind minden olyan egyes mozzanatot is följegyezni, mely a közélet mindennapi egyhanguságából kiemelkedve, méltó tárgyát képezi annak, hogy Clió tábláján történelmi emlékként a késő utókornak átadathassék.

Az 1862-iki tél sokkal szárazabb, eső, hó nélküli

volt, mint hogy az alföldünk nagyobbára kötetlen, laza, különben dusan termő talaja, bőterméssel kecsegtetett volna a következő évre. Már az egész tél folyama ködös, szeles, s mentől kevesebb nedvesapadékkal viharzott el fölöttünk; folytonos éjszak-éjszaknyugati szélvész a tavasz további folyamába is, tovább tartva a már akkor is kiaszott föld fölvert porával, az égboltozatot szemrontó sárgás szürkévé szinezve, elszomorító, lehangoló elősejtelveivel, aggodalmaival töltötte el a keblet, rideg fuvallatával elhervasztva annak a jövőbe vetett remény zöld ágát.

Egyetlen egy eső, egy félóráig tartó zivatarral, menydörgéssel párosult záporosó volt az egész 1863-ik év folyamába, az akkor junius elején eső pünkösdi másodnapján; de a mely már az éltető nedv hiányában elsatnyult növényzetnek többé életet nem adott, a további fejlődés s megtermékenyítésre képtelen volt, annyira, hogy a máskor emberderékig érő aranykalász, alig egy arasztnyira magasodva föl a földtől csak lelegeltetésre volt alkalmas.

S tehát nemhogy a bele vetett mag visszaadásával jutalmazta volna meg a szántóvető verejtékes munkáját, de a legnagyobb részben csak is az állatnak szolgált sovány legelőül.

Még azon év, t. i. az 1863-iki — lévén mind embernek élelemben, mind jószágoknak takarmányban némi készlete a múlt évekről minden nagyobb baj nélkül mult el fölöttünk; de már a tél közeledtével mind inkább ürülvén a magtárak megtakarított tartalma, mind inkább fogyva a csűrös kertek takarmány készlete, egy sötét jövő rémképeivel lelkünkben, néztünk egy bizonytalan aggodalom teljes jövő elé. Ami fájdalom! minden borzalmaival be is következett. — A terméketlenség szülte nyomor, — habár az ország akkori 52 megyéje közül

27-ben kisebb nagyobb mérvben hason arányban meg is volt, de éppen községünket tekintve, talán bizton elmondhatom, hogy itt volt a gyuponton elrettfentő zömével a legnagyobb, legborzasztóbb mérvben. Amidőn községünknek 8000-en felül lévő lakosai közül mintegy felének 4000 embernek el lehet mondani nem volt betévfő falat kenyere, jószágának takarmánya. Talán feltűnőnek látszhatik, hogy különben virágzó, különösen községünket — mint testületet értve — dús gazdagság hírében álló vagyoni állapota mellett, hogy történhetett az meg, hogy lakosainak majd nem fele nyomorral, éhhalállal küzdött. Azonban bár valósággal így volt, de nem érhet érte bennünket semmi szemrehányás, mert az irás szavaiként: — „Hol legnagyobb a veszedelem, ott van legközelebb az Isten!“ mind a község, mind annak a nyomornak kevésbé kitett egyes lakosai megtették kötelességeiket; s felebaráti szeretetök sugalta emberi kötelességek folytán válvetve siettek az inség, nyomor keservein enyhíteni, az éhezőknek kenyeret adni.

A midőn a község m. e. 45000 frtot áldozott a közös cél oltárára saját vagyonából az egyes földes gazdáknak vetőmagra, a földetlen csakis házzal biró zsellér lakosainak, részint kenyérnek ingyen kiosztott buzára, részint annak egy részének naponként kiosztott étel adagokkali táplálására, majdnem három hónapon keresztül, ugy másrészről a község egyes lakosai is összehordva filléreiket, szinte válvetve igyekeztek megmenteni embertársaikat az éhhaláltól; mig t. i. az 1864-iki kikelet a munka idejét elhozván, a munkás kéznek kereseti forrást — tehát önfentartására alkalmat nyújtott.

Hizelgés nélkül kell itt kimondanom tehát, hogy egyetlen éhhalál eset sem történt, daczára ezen végtelen nyomornak; hirtett ugyan két esetben, de amint az orvosi vizsgálat hivatalosan constatálta scorbutnak, vagyis

süjnek lett áldozata, mely a hosszú időn át nélkülözött, sós és savanyú étel nem élvezhetése folytán abban az időben járványá fajult, a szegényebb néposztály közt.

De nem is történnhetett olyan eljárás mellett, mint a melyet, mind a község, mint testület, mind annak tehetősebb egyes lakosai, ezen lélekrázó veszély végtelen nyomor s inség idején, lakostársainak megmentésére egyesült erővel kifejtettek. Mert habár az akkor országszerte megindított s begyült, részint az akkori kormány által nyújtott segély s könyöradományokból egy árva fillért sem kaptunk, igaz hogy nem is kértünk senkitől semmit: igyekeztünk a magunk erejéből megmenteni a megmenthetőket. Mely körülményt nem is szemrehányás-ként bárki irányában, de történelmi hűség igazolásául kellett itt telemlytenem. Lejött ugyan községünkbe is az akkori helytartó tanácstól kiküldött két kormánybiztos Abonyi Lajos és Torkos Kálmán urak, kik az inséges vidékek beutazására s a nyomor és szükségnek minden mérvbeni kipuhatólására voltak kiküldve, a kiket a község magas állásukhoz méltóan, a község határáig több kocsin elébe menve fogadtak. Megvizsgálván itt a helyzetet, s élő szóval előadott körülményes s minden tekintetben kimerítő elbeszélés folytán, értesülvén aggályteljes és nyomoruságos helyzetünkről, biztos reményben ringattuk magunkat, hogy ezen személyes meggyőződésök által nyert felvilágosítás után, talán nagyobb állami segélyben fogunk részesülhetni. — Azonban megdicsérve emberbaráti eljárásunkat s kérve, intve, hogy csak arra vigyázzunk, hogy éhhalál ne történjék embertársaink között, távoztak körünkől.

Azonban az események chronologiai sorrendje következtében, s nehogy feledés örök homálya takarja, egy nevet kell itt fölemlitenem, egy lelkes hazafiét; ki nemcsak meggyénknek, de hazánk jelesei közt is a jelesb volt:

megyénk akkori főispánját, megboldogult s emlékében is áldott méltóságos Br. Wenckheim Bélát, a ki is, nem ugyan hivatalos kérelem, de megyéje ügyét szíven viselő körültekintő gondoskodása folytán, értésülvén községünk végtelen inséggel küzdő helyzetéről, 100 kenyér könyöradományt eszközölt ki s küldött le Pestről, községünk éhezőlakosai részére, de azt sem országos alapból, hanem a magyar gazdasszonyok egyletének nemesszivü ajándékából.

A midőn tehát a község, mint fentebb is említém, részint saját vagyonából, részint kölcsön felvett tetemes összeggel járult a nyomor és inség bajainak elhárításához, a midőn kenyérnek s vetőmagnak, részint ingyen, részint kölcsön, mintegy 35,000 frt értékü buzát osztott ki, mely inséges kölcsönből mind e mai napig mintegy 7—800 frt szerepel évi községi költségvetésünkbe mint behajthatlanösszeg; nemesak, de azonkívül mintegy 5—600 éhezőt táplált erre berendezett saját konyháján főzött étel-adagokkal, az 1864-ki tavasz kinyiltáig, ugy másrésről az egyesek is igyekeztek segédkezet nyújtani a községnek ezen nagy munkájában, egyesülve siettek megtenni emberbaráti kötelességöket.

Ugyanis az akkori két lelkésze községünknek m. b. Csermák János s kiérdemült Horvát Sámuel nagytiszteletü urak, mint leghivatottabb s illetékesek által szívhez szóló lelkes fölhívásokkal, egybegyűjtve az értelmesebb s anyagilag tehetősebb egyes lakosokat, kiki tehetségéhez képest tette le a közáldozat oltárára ajánlatát; mert hiszen akkor még a leggazdagabb is küzdött kisebb-nagyobb mérvben azon időknek ránk nehezdedt súlyos gondjaival! Megalakult tehát az egyesekből is a jótékonyági egylet; a lelkészi, tanítói, jegyzői kar, mint szinte kereskedőink tehetősbjei, s a gazda község kiválóbb s tehetősebb egyéneiből s értelmesbjei-

ből, ki pénzzel, ki liszttel, kenyérrel, főzeléssel, tüzelő fával s többel járulván a könyöradományok minél nagyobb tömegéhez. — Ezen jótékonyági egyeslet kiküldött egyes tagjai által, házról-házra járva, összeírta a legelhagyatottabbakat, körülbelől mintegy 300-on felül; s a mostan Grosz-féle, akkor m. b. Stirbic János üresen álló házába rendeztük be az ugynevezett inséges konyhát,

Azt hiszem nem untatom vele a n. é. közönséget, a midőn ezen konyhát részletesen leirom.

Ugyanis béreltünk egy nagy m. e. 150—160 itcze ürtartalmu kalapos üstöt, ebbe főztük a mindég savanyu levest, mely a szegényebb osztály közt járványnyá fajult scorbut végett volt indokolt; a főzést a táplálendő szegények közül kiválasztott három, ahhoz értőbb asszony által végeztettük, mely főzésre mint szinte a begyült adományokból álló éléskamrára jelen felolvasó s megboldogult Papfy Ignác, egykori községi segédgyám lettünk megbizva s ügyeltünk fel, s végeztük az ételadagok kiosztását, melyet is az összeirt családtagok számához képest, melynek névjegyzéke közbe legyen mondva, mai napig is birtokomban van, 2—3—4—6 itczényi leves adagokban osztottunk széjel. A leves következőleg készült: 15 font hus, ugyanannyi bab, lencse, borsó, főzelék, $\frac{1}{4}$ meszely paprika, 10 fej vereshagyma, $\frac{1}{2}$ meszely zsirral készült rántással föleresztve s elegendő eczettel megsavanyitva, midőn ez készen volt, szeletekre szelve 2 kenyeret vagdaltunk bele, így tehát leves, hus, főzelék s kenyérből álló meleg ételt kapott naponként fölváltva 100—120 szegény éhező.

Bár fájó emlékezettel gondolok reá vissza, de mind a mellett egy szomorú episodot nem hagyhatok említetlenül, mely ugyan minden más jelentékenyebb következés nélkül maradt, de a mely jellemzéseül szolgál annak, hogy a nép együgyűségével rosszakaratulag visszaélő

galád izgatás mire nem képes vezetni a különben is elkeseredett, könnyen ingerelhető tömeget. Megtörtént ugyanis egypárszor, hogy nem volt kész az étel éppen 12 órára, s mit kellett hallanunk! A nép elkezdett zúgolódva kiabálni, hogy t. i. de soká adják azt az ételt, mintha a magokéból adnák, könnyü az uraknak, hiszen a császár küldi nekik a pénzt s mégis sajnálják, adja az Isten, hogy jövőre mi főzzünk az uraknak stb. efféléket. Erről azonban rögtön felvilágosított a nép akkori egyik lelkész, Nagytiszteletü Horvát Sámuel ur által, ki az ő atyailag dorgáló, intő kegyeletes szavai-
val értésére adta a zúgolódóknak, hogy pénzt arra nézve, hogy benneteket tápláljunk s az éhségtől megmentsünk, sem a császár, sem senki más nem adott, hanem a magunk tehetségéből raktuk össze filléreinket s a felebaráti kötelesség parancsolta ösztönéből tesszük azt érte-
tek s osztjuk meg veletek éhezőkkel falat kenyereinket. Azt hiszem, nem követek el tapintatlanságot, s talán szerénytelenséggel sem vádoltatom, a midőn csakis a későbbi kor buzdító példaadása végett, azon korbéli már nagyobb részben elhalt lelkes emberbarátok neveit följegyezve megemlitem, kik magoktól is megvonva talán, készek voltak és siettek jótékonyságokkal a nyomort enyhíteni.

Ugyanis az egyház már fentebb említett két lelkésze a tanítói karral Gaál Dániel, Kovács Mátyás, Chrenka Sámuel és Hegedüs Károlylyal, s a község lelkes előjárói a jegyzői karral Soltész Ádám és Csörföly Lajos, élükön Karkus András biróval, az egyesek közül Nagy György, Stirbic János, Laszik Pál, János és Márton, id. Lehocki János, Machan György, Petri Sámuel, Francisci György és Mihály, Pipis András, Hovorka Pál, Hovorka Gergely, Lehoczki Mátyás, Racskó Ádám, Fischer testvérek, Leipnik Ábrahám, Tenner Ignác akkori regale

bérlő, Dr. Bende Albert, Papfi Ignác, Számuel Márton, s még több mások, de kiket jelen felolvasó, mint a községnek akkori ujjolgára, részint szűkebbkörű ismeretségénél fogva, részint emlék hiányából megnevezni nem képes, szolgáljon ez némi mentségül, mint akik különben méltók volnának a följegyzésre, s mindezek nemcsak a közös konyhához járultak kegyes adományaikkal, de magánházaiknál is több szegényeket tápláltak. S itt fel kell emlitenem egy nevet, mint a mely különösen emlékembe maradt a sok közül. Id. Lehocki Mátyás, ő hetenként 10 kenyeret süttetett, különösen a házához járó szegények részére és pedig a legjobb buzából, s azonkívül több köből buzát osztott szét kenyérnek vékánként és félvékánként.

Ilyen volt a helyzet, ez volt az 1863-iki év községünkben, s midőn a lakosság azon szegényebb napszámból élő felerésze, mely a köröttünk fekvő nagy pusztákon nyári kézimunkájával keresi meg évi élelmét, megmentetett az éhhaláltól: a földbirtokos osztálynak, az ugynevezett gazdaközönségnek sem volt kedvezőbb helyzete. Mert még a szegényebb résznek egyéni fentartásáról gondoskodva volt, a birtokos tehát a hitelképes osztály a jövő fentartásának szükségétől kényszerítve adósságba sülyedt, s alig néhány kivételével, birtokának majdnem egész értékével tartozott, amit is tehát tetemes adósságainak súlyos gondja közepette több évek takarékos s fáradságos munkájával volt képes helyrepótolni. S itt ismét érdemesnek találom följegyezni a maig is szóhagyományként élő azon szomorú emléket, mely ezen kornak jellemzéseül méginkább kiemeli s vissza tükrözi azon végtelen nyomasztó helyzetnek nagyságát.

Deuts Ignác aradi terménykereskedő, ki nemcsak községünket, de három megyét, Arad, Csanád, Békést látta el gabonával, hitelképes gazdaközönségünket kölcsön-

pénzzel is segélyezvén, akkor mondta azt: „hogy Tót-Komlós községének még a templomkulcsa is zsebemben van;“ s ez nem is volt nagyitva mondva, azon korban, midőn az éhező — s ez fájdalom meg is történt, csak-hogy életét tengethesse — kukoricza csutkát őrlve, s ezt korpával s kevés sós vízzel vegyítve használt kenyérrül, a máskor Kanaánnak nevezett dús alföldön.

De nemcsak az emberre nézve volt ezen lesújtó helyzet ily nyomasztó, hanem házi állatjainknak is, szarvasmarha, ló, juh, sertés, stb. sem volt kedvezőbb helyzete. Az 1863-iki sivár kikelet után a mindent kiegészítő, folyton tartó aszály a mezők gyepszőnyegét virágaival s az érlelő nyár aranykalaszait elhervasztva, a kopár letarolt föld táplálék nélkül hagyta állatjait is éhezni.

A reá következő télen elfogyván azon kevés szalma, a mi előbbi évekről csekély készletben volt, már a nyár vége felé más legelő hiányában idő előtt, a máskor alomnak használt gaz, dudva s elkorhadt, összehpenészedett kukoriczaszár jutott táplálékkul ezeknek is; mely nyomorult eledelen csont-bőrrre lesoványodva, ijesztő kinézésével tetézte a gazdának különben is gondterhes lesújtó helyzetét. Ekkor történt meg az is, hogy közönségünknek ugynevezett bánáti részében, hol a szegényebb néposztály kukoricza szárral fedi házacskáját, az 1864-iki tavasz kinyiltával egész házsorok voltak ezen 8—10 éves elkorhadt, megrohadt, penészes kukoriczaszár tetőzetétől megfosztva, nézván a tetőzettől megfosztott szarufák mint mindmegannyi csontvázak égfelé, mely leszedett fedézet takarmányul használtatott fel. Volt eset, hogy egy ilyen rohadt, inkább dudvának való tetőzetet 30—40 frtért vettek meg; volt eset, hogy a gazda nem tudván lovainak mit adni, elcsapta magától a szabad pusztába, egy nyakába kötött czédulára felirván, hogy aki megtalálja vigye el; míg ismét mások többi elvesztett házi-

állatjaik közül, miknek egy részét potom áron pocsékolta el, míg más része az éhségtől hullott el, csakhogy legalább más részét, disznait megmentse, a már különben is lesóványodott lovakat szurta le, s husát megfőzvé, evvel táplálta sertéseit. Soha annyi kecske nem volt községünkbe, mint akkor, mert aki csak tehette, lovát és tehenét takarmány hiányába eladta, de hogy mégis egy kis tej legyen házánál, kecskét vett, mint a mely csekély takarmánnyal is beéri.

Ilyen volt tehát az 1863-iki év, mely a máskor aranykalászatot termő alföld dus rónáin, a munkásnak fáradtsága jutalmául csakis nyomor s inséget hozott emberre s állatra!

De nem folytatom tovább ezen komor, sötét kép ecsetelését, s a midőn ezen bár közel multnak lélekrázó küzdelmes eseményeit, följegyzésre méltónak találtam, s melynek előadásával a n. érd. hallgató közönség becses türelmével talán vissza is éltem volna: mentsen ki azon öntudat, hogy a midőn Régész-mivelődéstörténelmi társulatunk kitűzött czéljának egyik feladataként, talán szinte méltónak fogja találni ezen szomorú 1863-iki év elviharzását évkönyveiben is megörökíteni; másrésről a fiak s unokák, apáiknak elévülhetlen nemes tetteikben példát látva, egy hasonló eset bekövetkeztén, mitől a Gondviselés mentse meg édes hazánkat! testvéries egysülésben s a közügyekérti áldozatkészségben követni fogják lelkes nyomdokait.

Hiszen a multak vissza idézett emléke a midőn törhetlen lánczszemet képez a jelennek, a jövő nagy tetteire ösztönző tüköréül kell hogy szolgáljon az utó nemzedéknek, melyen föllelkesülve a jelenbe megtett hazafiui s felebaráti kötelesség lélekemelő öntudatából a kecségtető édes reménynek viruló zöld fája kell, hogy fakadjon egy szebb jövő biztos zálogául.

Ezért mondja egyik koszorus költőnk is s ezzel zárom én is jelen elbeszélésemet:

Éltünk rögös határain

Két génius vezet

.

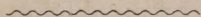
.

.

.

Remény s emlékezet.

Tatay János.

Adatok

Tót-Komlós egyházának s községének történetéhez

összegyűjté részint hiteltérdemlő szemtanuk vallomásai, — részint saját tapasztalatai — s irataiból

Wallaszky Pál lelkész 1799.

Hogy annak előtte Komlós határában falu és egyház létezett, azt a Pécska felőli oldalon a Száraz ér folyócska mellett talált templom-romok és a mások szokása szerint a föld alá vájt kunyhók helyei bizonyítják. Hogy azonban minő nemzetiségűek s vallásuak valának a lakosok, vagy a falu az egyházzal mikor pusztult el, a legfáradhatlanabb kutatás daczára mit sem valék képes földeríteni. — E felől egykor magam kérdezősködtem Méltóságos földesurunknál, ki azonban válaszolá, hogy erre vonatkozót a család levéltárában mit sem lehet találni. — Ha azonban ama korbéli állapotokról következtetni lehet, úgy a Gyula, Arad s Szeged ellen intézett, keresztények s törökök közti gyakori hadakozások alatt a XVI. XVII-ik században a többi tiszántúli községekkel pusztult el. Legalább a törököknek Bánátnál 1716-ban történt utolsó kiűzetése körül már nem volt meg. A vásárhelyiek tanusága szerint, kik a gyulai bégnek alattvalói lévén, oda gyakran eljártak, élt közöttük még 10 év előtt is egy asszony, ki saját teste keresményével szokta vala adóját a bégnek fizetni, s ki azt vallá, hogy már akkor Gyula és Vásárhely között falu nem létezett. Sőt magok a csabai testvéreink, kik 1715-ben

telepedtek le Csabán, sem találtak Szolnok és Arad között falvakat.

A mi az egyházat illeti: hogy itt a XVI-ik század első felében ev. egyház létezett, hihető, lehet azonban, hogy végre mint a többi körös-körül mind, helv. hitvallásúvá lett. Valószínűleg Ns. Jaksits Péternek özvegye Nagylakról, kinek e vidék nagyobb része birtokában vala, első alapított e tájakon ev. egyházakat s azokat szélteben hosszában terjeszté. — Hogy ezt tette Komlóson is, annyi-
val is hihetőbb, mert Nagylak, hol e nemes urnőnek székhelye volt, melynek nagyszerű vár és templom romjai még fenmaradtak, csak két óra járásnyira van innen.

A törökök elűzetése után a Komlós falu sokáig lakatlan a magas kir. kamara rendelkezése alatt állván, régi ismeretlen urai után, kik jogukat hozzá beigazolni tudták, Szent-Tornya, Csabacsüd, Szent-András és Ötven-Ablakkal együtt, (mely utóbbiból azonban a néven kívül egyéb fenn nem maradt) méltóságos Száraz báró — *Personalis Praesentiae Reginae in Judiciis Locumtenens* — adományképen nyerte, kinek mélt. leánya Száraz Julia révén (hogy másik leányától származott örökösökről ne szóljak) ennek férjére mélt. Dezséri Rudnyánszky Józsefre szállott. — Ez sok éven át örményeknek adogatta bérbe (ezek Ázsiából származott s a róm. kath. egyházzal egyesült nép), kik ökröket hizlalva, (miként azt most is más pusztákon teszik) ennek hasznát 1746-ik évig huzták, a mikor is a vidék más alakot nyert. — Valószínű

1746-ik évben Sz.-György-nap táján a komlósi pusztát Mélt. Rudnyánszky József hét személyes táblai ülnöknek, mint e birtok urának engedélye folytán a Gömör,- Nógrád,- Nagy- és Kis-Hont megyékből szakadt ág. hitv. ev. tótok népesíték be. Előző években egymásután gyülekeztek ugyanazon földes urnak Szarvas melletti Sz.-András birtokára, holott is az ő engedelmével kö-

nyörgésre *Mravik Péter* nevű tanítójuk vezetése mellett nyers téglából ily célra épült imaházba, egyéb isteni tiszteletre pedig Szarvasra jártak át. — Azután bizonyos *Chrapan* nevezetű egyént hívtak meg, kit lelkészül akartak felszenteltetni, de a kit kihágó élete miatt ismét elbocsátottak. — Nehány évig ily állapotban maradtak, vagyonban szépen gyarapodva: mindazonáltal az innen is, onnan is egyre szaporodó róm. kath. vallású lakosok, mint új települők miatt lakhelyüket odahagyni kényszerültek. Földes urok elsőben ajánlotta nekik, hogy komlói pusztáját népesítsék be: de később tőlük az inkább Csabacsüdöt kérelmezőktől ezt is visszavonta, okul adva, hogy úgy is kedvökért semmi egyebet, csak terhet vállalna magára. Szegények tehát másutt kerestek lakást. Ezek Szarvasra, azok Csabára, amazok meg Berénybe mentek. Sokan pedig, különösen a kik másutt befogadtatást nem reméltek vala, méltóságos Károlyi gróf urnak Szegváron lakó tisztjéhez fordultak és ígéretekkel kivitték, hogy uránál közbenjárását megígérte nekik, mely szavára részesekül szegődnek s benépesítendő pusztát nyernek. — Ezt hallva, Nsgs Rudnyánszky ur, megváltoztatta határozatát, s komlói pusztáját ismét felajánlja nekik, kik most már szívesebben fogadták azt s a bizonyosat a bizonytalannál többre becsülték. — Így jöttek tehát ide, magokkal hozva a pestmegyei fóti egyházból meghívott lelkészüket *Szarkóczi Jánost* és az említett iskolamestert *Mravik Pétert*; összesen mintegy nyolczvan család. A tehetősebb lakosok nevei, a jövő nemzedék számára följegyeztetvén, a következők: *Lénárdh Mihály* jegyző, *Vajas Márton* bíró, *Czerovszky György* törvénybíró; esküdtek pedig: *Roszkos András*, *Tóth Mihály*, *Ribárszky Pál*, *Bugár György*, *Banczik Péter*, *Szugyiczky András*, *Urban György*, *Roszkos György*, *Bogár Márton*, *Pavlik György*. A többi tehetősebbek: *Urban Jakab*, *Urban*

János, Tóth Pál, Mótyovszky András, Domanovszky Ágoston, Bartossik Simon, Varga Benő, Varga András, Turcsan Máté, Legindi Mihály, Adamik György, Ancsin Mihály, Maczai András, Bogár András, Lehoczky Pál, Pokoradszky János, Tuska András, Kelemen Máté, Pirovsky János, Sárkány Mihály, Süveges András, Szabó András, Seres Máté, Makai Jakab, Rimovszky Jakab stb.

A községnek első gondja vala az egyházat akkori tehetségökhöz képest rendbe hozni. Az eddig sátrak alatt tanyázó lakosok egy házat építenek azon a helyen, mely most a paplak és imaház között van, mely háznak elő-részében a lelkész lakott, hátsó része pedig imaházul, isteni tiszteletre rendeztetett be. Két utcza jelöltetett s építtetett ki, valószínűleg ott, a hol most a községháza s a templom áll, — s mindez *Kultsár* uradalmi tisztartó vezetése mellett, kinek Komlós községe sokat köszönhet.

Ez vala a falunak és az egyháznak, ugy egyházi mint gazdasági tekintetben felette sanyarú kezdete. Alig hogy letelepedtek a mi tótjaink, nemsokára nagyon is heves pör támadt Csanád és Békésmegye között, melyek mindenike igényt tartott e községre. Hogy ne szóljak arról, miszerint mindkettő roppant nagy terheket rótt rájuk, katonákat szállásolt el nálók stb. Csanádmegye annyira ment, hogy 1748-ban az imaházakat lepecsételtette és a községben az isteni tiszteletet betiltotta. Nehogy azonban Békésmegye a maga jogáról lemondani látszassék, ez is a maga pecsétjét az imaházra nyomta, sőt magát a lelkészt is el akarta fogatni. Ez azonban álruhában menekült. Azután hosszabb ideig más egyházakban bujdosott, s gyakran meglátogatva a magáét is, az Ur vacsoráját éjnek idején majd Tóth Pál, majd Karkus Márton istállójában szolgáltatva fel s hiveit a hitben erősítette. E sanyarú helyzet mintegy három évig tartott, míg csak a két megye közti pör el nem dőlt, melynek

befejeztével s Békésmegyére kedvező eldöntéssel az egyháza nyugodtabb napok derültek. Az imaházra nyomott pecséteket *Torma* nemesi bíró feltörte s az imaházat az egyházközségnek rendeltetési céljára átadta. Ezek után a nt. földesur jobbágysai számára biztonságot kérve Bécsben, azt némileg mélt. Nádasdy gróf cancellártól meg is nyerte. Midőn Rudnyánszky a komlósiai számára mindenáron szabad vallásgyakorlatot sürgetett, ő Felségétől a királynétől szóbeli ígéreten kívül egyebet nem nyert.

Következett a határ feletti villongás. Az új telepítvénynek határai kezdetben a (közönségesen Mihály-Deáknak nevezett) halomtól Kopáncs felé közel, annak templomromjaihoz jelöltettek ki; innen Tót-Kutas község felé, mai szőlős kerteinken túl, a romokon át, melyek a vásárhelyi út mellett valami kápolnából valónak látszanak lenni, egészen Szöllős faluig, túl a közönségesen Nagy Hajlásnak nevezett csárdán, túl az itt levő lejtőn, mely így Komlós határához túl az említett csárdán, jogszerűen is csatoltatott. De a magas kir. kamara, a csanádi püspök, mint Makó ura, és mélt. Károlyi gróf mint Vásárhely földesura által támasztott per következtében mind a háromnak a határból némi részek engedettek által. Hogy amit a magas kamara nyert, Székegyháznak neveztessek, a makai rész Kopáncshoz, a vásárhelyi pedig Tót-Kutashoz csatoltatott. Új pört a mutinai mélt. herczeg indított, jogot formálván magának a határ azon részéhez, mely Feckés falu felé esik. Itt azonban földesurunk lévén a győztes, a község megmaradt birtokában. — Ezen terhekhez néhány évnek terméketlensége is járult, mely annyival terhesebb volt az új lakosoknak, mert mennél kevesebb ételmi szerrel rendelkeztek, annál többet kívántak tőlük mindenfelől.

Ezen elősorolt és elviselt bajok után a komlósiaiak azon időben úgy egyházi mint világi dolgokban a ke-

gyes Békésmegyének s az irántok jóakaratu földesuroknak (kiket az Isten a magasból áldjon meg) pártfogása alatt sokáig teljes békében éltek és senki által nem zavartattak. A kegyes földesur valóban atyjok és nem urok gyanánt viseltetett irányokban. A velök kötött szerződés szerint évi jövedelem fejében, minőnek a termés tekintetű, 700 frtot s más csekély, említésre sem méltó terményilletéket kívánt. Ennek következtében a község 24 év alatt a mindenfelől folyton idetelepülőkkel 400 házra s 500-on felüli családra szaporodott. Sajátságos, hogy fent tisztelt földesur embereinknek gyakran szivőkre kötötte, hogy róm. kath. lakosokat ne bocsássanak magok közé nehogy magoknak jövőben és pedig keserű bajokat szerezzenek. Ha ilyenek akadnának, (mondá) forduljanak Sz.-Andrásra, a hol kényelmesen lakhatnak s munkálkodhatnak. Innen van az, hogy annyi ezer lélek között egyetlen egy római katolikus sem találtatik.

1754. nov. 1-én halt meg tisztelendő s nemes *Szarkóczi János*, ezen egyház első lelkésze, miután azt 9 év és 5 hónapig viselte. Azon férfit vala ő, kiről boldog emlékezetű *Markovicz Máttyás* úgy vélekedett, hogy mint a gazdálkodásnak tulságos kedvelője, azon püspökkel hasonlitható össze, aki midőn az oltári szolgálatot végezte, s lovásza azt jelenté neki, hogy kanczája elleni készül, a népet ott hagyta és az istállóba sietett, hogy kanczájának segítségére legyen.

Egyebekben példányszerű életű és az egyház iránti érdemekben gazdag vala. Helyébe 1755-ik év elején turoczmegyei tiszt. *Klecsányi János* hivatott meg. Tudós, kegyes, buzgó férfit volt s miután éppen akkor a bányakerületi superintendensi hivatal üresedésben vala, a főpéczei *Bárány János* nevű lelkész által szenteltetett fel. Alatta kezdett úgy az egyház, mint a község jobban terjedni, ámbár hogy mely utcák s melyik évben épített-

tek, a szemtanuk hiányos emlékezete folytán biztosan meghatározni nem lehet.

Az egyházi élet terén megemlítendő, hogy a kihágó életű *Besztercei Mátyás* tanítónak hivatalától való fel-függesztése után annak helyébe a turóczmegyei folkus-falvi *Tomka Mihály* hivatott meg 1758. aug. havában. Miután azomban egymaga mindkét nemű gyermek oktatására nem vala elégséges, a leányiskolába már előbb 1758. május 18-án a nógrádmegyei kis-zellői *Vágner Péter* segédtanító állíttatott be. Feladatát s hivatását mind a kettő lelkiismeretesen betöltötte. Az imaház, miután a meglevő már szüknek kezdett lenni a nép arányához képest, a falak leromboltatván, s a tető addig megtámasztatván, így körülbelül egy-egy ölnyire szélességében és hosszában bővítettett.

1762. Okt. 26-án elhalván *Klecsányi János*, ki két hónap hiján 7 évig érdemekben dús lelkésze vala az egyháznak (s a kinél említésre méltó azon körülmény, hogy éppen midőn ő maga temetőbe vitetett, neje Burjan Anna, leánykát szült), az év vége felé nagyhonti szüdi Tiszt. *Sztankovics Sámuel* hivatott meg helyébe, ki Fő-tisztelendő *Fridél András* garamszegi lelkész s akkori bányakerületi superintendens által 1763-ik év elején szenteltetett föl. — Ezen, az egyház körül, melyet 7 éven át vezetett, legtöbb érdemeket szerzett férfit idejében a lelkek száma nagyban szaporodott. — Említésre méltóbb dolgok, melyek az ő idejében az egyházban történtek a következők :

1. 1763. Májusban s a következő hónapokban a régi alacsony haranglábnak lebontatása után ugyancsak fából új harangláb építettett, négy 7 öl hosszú gerendából, különféle támaszokkal és mindenfelől deszkákkal körülvéve. Azután reá három érczharang helyeztetett. A legkisebb körülbelől 60 fontnyi, melyet komlói híveink

még Sz.-Andrásról magokkal hoztak s melyet ugyanott vettek 60 fíton s azon a 7 aranyon, melyet ő felsége a király, ajándékozott volt nekik, mivel a porosz háború alkalmával vitézül viselték magokat azon katonák ellen, kik Túr tájékán tisztjeik ellen fellázadva, azok közül sokat lekaszaboltak volt. A másik mintegy 2 mázsányi, a harmadik 4 mázsányi, mindkettő Budán, az utóbbi 1768-ban öntetett.

2. 1763-ban épült a paplak, melyben a jelenlegi lelkész lakik. Mivel a régi kényelmetlen és a lelkész méltóságának meg nem felelő vala, Varga Benyo György lakosnak áthelyezése után, ennek háza leromboltatván, telkén emeltetett az új épület. Azonban, mivel a régi imaház ez épületekhez nagyon közel volt, a paplaknak nagyobb udvart kihalásítani nem lehetett.

3. 1766-ban a régi és a nép arányának éppen meg nem felelő imaháznak lebontása után az egyház ujat építeni kényszerült. Mondják, hogy maga a földesur egy ízben meglátogatta ez imaházat s látásánál megijedt, hogy romba dül. — Keresve tehát úgy magánál a földesurnál, mint *Hrabovszky László* alispánnál tanácsot és segedelmet, azoknak és Békésmegyének jóváhagyása mellett Sz.-Mihály napján letétetett az alap s égetett téglából az új imaház felépült s részben függőleges, részben rézsutos vasak által összekapcsolt és sárral bemázolt padlás reáillesztetett, 14 öl hosszóságban s 6 öl szélességben. Épült pedig *Tomka Mihály* és *Vágner Péter* tanítók, *Czerovszky György* bíró, *Farkas János* törvénybíró, *Bobor Pál*, *Tuska András* stb. esküdtek, *Tószeczky György* és *Gyurkovits János* egyházfiak idejében. — A befejezett mű következő évben, *Mótyovszky András* bíró idejében; ugyancsak Sz.-Mihály napján ima és egyéb isteni tisztelet által más egyházak jelenvolt lelkészei és számos nép jelenlétében fölszenteltetett. A reá fordított költsé-

gek részint az egyházi jegyzőkönyvbe vezetett jótékony adakozásokból, részint a község pénztárából kerültek s kézimunkán és fuvaron kívül 1500 frtra rugtak.

4. Ugyanazon évben új iskola épült a leányok számára.

1769-ben Sztankovics lelkésznek a szarvasi egyházba távozása után, nagyhonti Bagyan községből származó *Wallaszky Pál*, ki ugy elemi, mint felsőbb, valamint theologiai tanulmányait részint Selmeczen és Rima-Szombatban, részint Pozsonyban végezte, egyenesen a lipcsei tudományos egyetemről hivatott ide s Főtisztelendő *Póhl Mihály* acsai lelkész és superintendens által Nov. 28-án fölszenteltetvén, advent 2-ik vasárnapján *Gyurcsek János* csabai és *Sztankovics Sámuel* lelkész által hivatalába ünnepélyesen beigtattatott. Hogy ez mily hasznára volt ezen egyháznak, azt a hiu dicsőség kerülendő gyanuja miatt szándékosan mellőzöm. Alatta következő említésre méltó dolgok történtek :

1. A lelkész gyakori ösztönzései s buzdításai folytán a földesuraság beleegyezésével, Urban Jakab bírósága alatt a falu legnagyobb hasznára *szöllők* ültetettek 1770-ik évben.

2. 1771-ben *orgona* készítettett Fanecsek Károly által Pozsonyban, Tóth Gergely bírósága s Bobor Pál törvénybírósága idejében és pedig kegyes adományokból, a hiányzó összeget a község pénztára fedezte, a mi körülbelül 200 frtra rugott.

3. Tomka tanító ur számára lakás, és a lelkész számára a paplakon hivatalszoba épült Kosztolányi János bíró idejében.

4. Tomka tanító nem lévén az összes figyermekek oktatására képes, Mótyovszky András bíró idejében 1774-ben melléje adatott a nógrádmegyei kis-zellői *Zsingori Péter*, ki a kisebbeket olvasásra tanította. — Ennek

5. 1755-ben lakás és iskola ugyanazon bíró idejében építtetett.

6. Ugyancsak lakás épült 1776-ban *Vágner Péter* tanító számára Kosztolányi János bíró idejében.

7. 1777-ben a paplakon, hogy egyebeket ne említsek, az első régi- s fából valónak lebontása után égetett téglából pincze épült.

8. Eddig az egyház terheit nagyobb részben a községi pénztár viselte: ez azonban későbbben egyéb rendkívüli kiadások következtében nagyon megterhelhetvén, más egyházi jövedelem-forrásról gondoskodnunk kellett. És így részint kegyadományokból, részint kölcsön útján gyűjtendő pénzen a biráknak és különösen e végből öszszehívott egész községnek beleegyezése mellett az *evang. egyház használatára* ugy lisztre, mint köleskására *száraz malom* építtetni határoztatott. Ez pedig fel is épült Bobor Pál bíró, Pipis Márton törvénybíró, Benicz István jegyző, Karkus Márton inspector (kinek e munka mellett az egyház sokat köszönhet) és Trabach János egyházfi idejében. — A kiadások összege kézimunkán és fuvaron kívül 273 frtot tett ki.

9. Ugyanazon évben a község több mint 50 házzal szaporodott, melyek a szárazérnek nevezett folyócskától a község felső részén kijelölt utcán építtettek, annak legvégső szélétől az egyházi malom megett lefelé és ismét azon folyócskához befelé. — Jelenleg a pusztán számmal jelölt házak száma 450. A családok száma, mely e sorok irójának idejövetelekor körülbelől 500 vala, mintegy 200-zal szaporodott ezen évtized alatt. — A lelkek száma az előző évben eszközölt összeírás szerint 3458.

A mi az egyház *belső szervezetét* illeti, a következők említendők meg: Isteni tisztelet az egyház bölcsőjétől kezdve (mint a városi tiszántúli egyéb egyházakban) reggel és délután tartatik. A külső rend abban elég jó,

kivéve a mindkét nemű fiatalságnak hozzá nem illő, az isteni tisztelethez nem méltó suttogását vasárnapokon, mi azonban a mennyire lehetséges irtatik! Az egyházi fegyelem, melynek érvényt szerez a községi előljáróság saját közegei által, figyelemmel kísérvén s büntetvén az éjjeli csavargókat s Istent káromlókat, saját hatáskörében a kor kívánalmái szerint átható. — A bűnök egyébként (mint másutt) mind közönségesek: főleg azonban a *káromkodás*, *részegség* és *lopás*, melyeknek legalább kevesbítésére, hogy ne mondjam kiirtására a lelkész eleget sohsem tehet.

Az üdv és kegyesség megismerési útjának magvai hintetnek nem csupán nyilvánosan a szent beszédekben és a katechisatiók alkalmával, hanem otthon is, a hol alkalom nyújtatik, különösen vízkeresztkor házi látogatásoknál, (a mikor is a család szellemi állapota felől szorgalmasan tudakozódva, a durvaságok, a mennyire lehetséges, gyomláztatnak, a gonoszak megdorgáltatnak, a restek buzdíttatnak, a kishitűek vigasztalással erősítetnek stb.) és egyéb látogatások — tudniillik betegek látogatása alkalmával is. Ugyancsak valamint más, a jövő életre üdvös dolgok az iskolákban is szorgalmasan taníttatnak. A catechisatiók eleinte bőjtben a templomban tartatnak. Azután egyes vasárnapon és ünnepeken Sz.-György naptól Sz.-Mihály napig, a melyeken a nagyobb finemű fiatalság is (az e sorokat író lelkész hivataloskodása óta) az egész egyház jelenlétében és pedig kérdések és feleletek által gyakoroltatni szokott. A módszer ilyen. A kátéból magyarázandó vagy Luther kátéjából valamely hitczikknek egészben szórúl-szóra az oltár mindkét oldalán álló iskolások ketteje által kérdezgetve és felelgetve való elmondása után, az összes ifjuság az otthonra kapott leczkét felmondja. — Azután a délelőtti szent beszéd ismételtetik és így a catechetikai szakasz

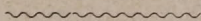
magyaráztatik, catechetice ismételtetik, és a belőle levont erkölcsi tanuságokkal végződik, és az imának, melynek tartalma a magyarázott anyaghoz mért szokott lenni, elmondása után, a nép áldással elbocsáttatik.

A tanítók a három iskolában az egyre szaporodó számos ifjúsággal saját kötelességüket szépen teljesítik. A nagyobb fiuk tanítója a télen 70—80, a kisebbeké 140—150, a leányok oktatója 200 növendéket számolt. — E sokaság oka a tanulásra kedvező alkalomban keresendő. — Az bizonyára boldog emlékezetű Markovicz Mátyás alesperes és szarvasi lelkész érdeme, ki az összes tiszántuli egyházakat oda vitte, hogy a tanítók a község pénztárából fiztessenek, a szülőknek a könyvek beszerzésén kívül mi fizetni való sem maradván. Ezen üdvös szokás, jöllehet azt némely bírák el akarták törölni, a lelkész fáradozása folytán mostanáig fennmaradt.

10. Az előbbinek lerombolása után a nagyobb fiuk számára 1780-ban új iskola épült Pipis Márton bírósága, s Karkus Márton inspectorsága idejében. Ezen 1780-ik évben az e sorokat író lelkész, miután már kétszeri meghívást, egyet a pilisi, egyet a maglódi egyházba szólót visszautasított, a harmadikat Czinkotára szólót itt nem említendő, mégis elégséges okokból, melyek rábírták, hogy jelen helyét megváltoztassa, elfogadta, és Sz.-Háromság utáni IV-ik vasárnapon, mely jan. 18-ára esett, a bucsubeszédnek, mely mindkét részről gyakran könyvekkel szakítottatott meg, elmondása után a tíz és fél év munkájának, valamint az összes munkának, melyet elődei végeztek, koronáját szerencsésen föltette.

Latinból

Gajdács Pál.

Tököly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához.

A felső magyarországi megyék történetében legérdekesebb részleteket azon események képezik, melyek a XVII. század folyamában többszörös nemzeti fölkelések idején területökön történtek. De a török hódítás alatt levő megyék távol állottak a nemzeti mozgalomtól, ezek története ezzel is soványabb és a török uralom anélkül is homályos története kevés kárpótlást nyújt érte. Békésmegye is az utóbbiak sorába tartozik, de nem egészen, mert bár active nem is vett részt a fölkelésekben, passive mégis némi része neki is volt Tököly hadjáratában, mert amint ez értekezés folyamában kitünik, ez is tartotta Tököly hadait; és volt idő, mikor Tököly inven megyénk területéről folytatta hadakozásait, sőt ki tudja, ilyen alkalommal nem csatlakoztak-e hozzá a Szeghalom körül élő és a török hódoltság daczára fönmaradt nemesek, vagy megyénk többi lakosainak hadat kedvelő része? De van még más ok is, mely Tököly nevét megyénk történetében emlékezetessé teszi. Ez az, hogy Tököly hadai tényleges részt vettek Gyula várának a török részére való megtartásában, és ez által közreműködtek abban, hogy megyénk a török hatalom alóli föl-szabadulása egy kissé késsen. Mind a két ok azt hiszem elégséges arra, hogy bennünk érdekeltséget keltsen eme kalandos sorsu felkelő vezér iránt és hogy az ő Békésmegyéhez, de különösen Gyulához való viszonyait kiváló figyelembe vegyük. Ezt akarta teljesíteni eme kis értekezés, a mennyire lehet a legujabb adatok nyomán vetve világot eme viszonyokra. Lássuk tehát.

A fiatal 21 éves kurucz vezér, mielőtt a kuruczok fővezérévé választatott volna, mielőtt első dicsőséges hadjáratát megkezdette volna, járt megyénk területén. Nem volt más célja, mint átutazni és a Tiszán át Gyöngyös felé csapni, hogy így megriassza a németet. Különben nem járt ő itt idegen helyen, megyénk területén, Füzes-Gyarmaton tartózkodott egyik mezei kapitánya Szöcs János, szívesen látta hadvezérét lakásán; de hadd beszélje el maga Tököly itteni tartózkodását.

1678. január 12-én szerdai napon kerekedett föl hajduival pöspökii szállásáról (Várad mellett) és Vekerden keresztül: „éjszakára nagyidőn (azaz későre) Gyarmatra az Szöcs János ur quartélyába (szállására) érkeztem, az hol is jó szívvvel látott. Idő ma kemény volt és az éjjel is. Vekerden Petróczi István urfi is elérkezvén, ezentul együtt jár velem.

13. Januárii Csötörtök. Szöcs János uramtól föröstököm étel nélkül ma sem szabadulhaték meg, az hol is ujabban mulatván keveset, Gyarmatról is elindulánk és délután hamar érkeztem Ványára. Szük György uramat pedig hadastól, ki is Gyarmaton ért el, *Körös-Ladányba szállítottam*. Az hónap elveszésén és az jégnek elbomlásán megijedztünk.

14. a. Pintek (január 14.) Ezt a napot itt Ványán töltém az lovak nyugtatása és az hátra maradt dragonyok kedvéért.“¹⁾

Ekkor aztán elhagyta megyénket és nagy sebességgel haladt föl Fegyverneken és a Tiszán keresztül Gyöngyös alá, de terve nem sikerült, az utak elsárosodtak, ő tehát visszafordult de nem a régi uton, hanem Jászberényen keresztül Nagy-Abonyba, onnan Kecskemétre ment

¹⁾ Késmárki Tököly Imre naplója az 1676—1678. évekről. Közli Torma Károly. (Magyar történelmi emlékek II. oszt. írók. XVIII. k.) 130. l.

innen egyenesen tartott Túrnak és egy fél hónap mulva megint Ványára ért.

„31. a. Januarii (január 31.) Hálóhelyre Ványára érkezünk s onnan a hadakat Károlyba (Nagy-Károly küldöttem, magam pedig a szendrei tisztekkel¹⁾ vigan lakánk.

1-a Februarii (február 1.) Megvilágosodván Ványáról is elindultam és Isten kegyelmébül alkalmatlanság nélkül költezhetünk által az Balkányon²⁾, noha igen meggyengült az jég és az szélin le is szakadoztak az lovak ; de az szekerek Isten tudja mint jöhetnek csak által. Egyhuzomban Csökmőre érkeztem.“³⁾ Majd Harsányon keresztül püspökii szállására visszaérkezett.

Ez volt Tökölynek első kirándulása, de ez volt egyszerűs mind első végig vonulása megyénk területén. Nem sok idő mulva azonban, ha nem is ő, hadai huzamosabb ideig tartózkodtak megyénk területén. Marczius 17-én kezdte meg e második portyázást. Szalárdról indult ki és sok vizet gázoltatván, néhol usztatván is, Zsákán keresztül marczius 18-án Gyarmaton volt, de már másnap Ványára ment, innen két nap mulva Mező-Turra tette át szállását.⁴⁾ De hadainak egy része megyénk területén Gyoma körül telepedett le az itteni falukon. Kitűnik ez Tököly naplójának eme jegyzéséből :

„25. Márczius. Pintek. Ezt a napot csak heveréssel töltém Túron. Irtam az gyulai bégnek is, az mely katonák Erdélyből jöttek velem és szerdán (vagyis márczius 23-án) által is mentek az Körösön, ne bánja, ha

¹⁾ Szendrő akkoriban híres végvár a török ellen, őrsége nagyobbreszt magyar hajduk. 1678-ban már a kuruczok kezén volt. Csakis ezen a réven járhattak le tisztei ide a török hódoltság földére.

²⁾ Balkányér másutt is említve van, mint nagy folyó, melylyel az átkelőknak számolni kellett. A hajdani Balkány falu mellett volt a füzes-gyarmati határon.

³⁾ Tököly naplója i. h. 138. l.

⁴⁾ U. o. 166. l.

ott abrakolnak az Körös mellett való falukon, azon faluk Gyulához (azaz a gyulai szandsáksághoz) tartozván.¹⁾ Tököly egy félhónapig időzött Túron, körül-belül ennyi ideig lehettek hadai is Békésmegye területén. Ápril 11-én aztán visszaindult ugyanazon az uton, csakhogy nem Szalárdra, hanem Debreczenbe és úgy Tasnádra ment.²⁾

Sok időre el is bucsúzott ekkor innen; nem csoda, akkor lépett a dicsőség és hirnév pályájára. A mint megyénk területéről távozott, akkor tűnt föl szerencsecsillaga; rövid idő alatt a bujdosók fővezére, egy pár diadalmas csata után még ez évben Felső-Magyarország nagy részének ura és fejedelme lett. Miért kövessük eme különben is ismeretes utain; tudjuk, hogy a szerencse forgandóságát ő is tapasztalni volt kénytelen, tudjuk, hogy a bécsi győzelem után a török hatalmával az ő szerencséje is hanyatlott; ismerjük azt a közmondássá vált történetet is, hogy őt a nagyváradi basa 1685-ben ama szavakra 'hátra van még a fekete leves' elfogatta, és Ibrahim nagyvezér táborába küldötte.³⁾ Ez volt egyik legérzékenyebb csapás Tököly ügyére, mert most vezérei és hadai odahagyták, a török pedig elveszté hű szövetségését. Hamar belátta ezt az új nagyvezér Szulejman basa és Tökölyt még ez év végén szabadon bocsátá.

Kevésbé ismeretes már az, hogy Tököly fogságából kikerülván a nagy-váradi pasához huzódott és összegyűjtévén hadait, Jenő körül állapodott meg.⁴⁾ Innen csapott be a Leopold királyunkkal szövetségre lépett Apafi tartományába Erdélybe,⁵⁾ hogy Hunyad várát, mely elébb

¹⁾ Tököly naplója 168. l.

²⁾ U. o. kk. II.

³⁾ Lásd Horváth és Szalay történelmeit. Tököly elfogatásának hírére Szócs János uram Deák Ferenczcel együtt Nagy-Kállón Barkóczy Ferencz előtt meghódolt.

⁴⁾ Alvinczi Péter okmánytára. Közzétette Szilágyi Sándor I. k. (Magyar tört. emlékek. I. oszt. XIV. k.) 87 l.

⁵⁾ U. o. 193 l.

az ő birtoka volt, elfoglalja; de hadjárata roszul sikerült, az erdélyiek kiverték, és a török is megigézte, hogy a lippai mezőre fogja kiharcolni.¹⁾ Junius körül már megint Lippán vagy Jenőben lehetett; a következő félévben nyomát veszjük ugyan, de csaknem bizonyosra vehetjük, hogy továbbra is e vidéken tartózkodott. Hogy 1686. végén itt tartózkodott, kiviláglik Olasz Ferencz Apafi fejedelemhez irt leveleiből. Egyebek közt január 6-án írja Szilágy-Somlyóról: „Tököly ő nagysága felől igen szaporán hozák kegyelmes uram, hogy térdben-é vagy bokában meglőtték valami szegedi labancz talpasok (gyalog puskások) Temesvár táján. Még emberem Gyula tájáról nem érkezett, és ha hirt kaphatok, megírni nem mulasztom.“²⁾ Olasznak hirmondója azzal érkezett hozzá, hogy Tököly sebesülése után Gyulára huzódott. Nem is felejtette el megírni Olasz Apafinak; február 16-án (1687.) kelt levelében újra fölemlíti: „Nagyságodnak alázatosan megírtam vala Tököly vala *Tökölynek ő nagyságának Gyulán való* lételét.“³⁾ De ugyanakkor arról is tudósít, hogy február 16. előtt el is jött Gyuláról, mert így folytatja levelét: „Azután ujabban hozák kegyelmes uram, hogy a váradi négy zászlókkal és maga három zászlóival gyűjtött hadaival, kik az élést akarták Egerbe vinni, azokkal együtt Váradra jött; ott fog-e mulatni vagy elmégyen bizonytalan, hanem emberemet küldöttem és ha mi bizonyost érthetek megírni el nem mulatom.“⁴⁾

Meglehet, hogy Olasz uram beváltotta szavát és megírta Apafinak, hogy mi történt, de mi nekünk az keveset ér, nem maradván fönn számunkra levele. Szerencsére most Apafi segít rajtunk; ugyanazon év április ha-

¹⁾ U. o. 208 l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár 237. l.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

vában Macskási Boldizsárt követségbe küldi Apafi a lengyel királyhoz. A Macskásinak adott, és ápril 26-án kelt utasítás 6-ik pontjában ez áll: „6-szor. Ha Tököly felől tudakozódik (a lengyel király) megmondhatja ő kegyelme (Macskási), *hogy Gyulán nehéz nyavalában fekszik.*“¹⁾

Ez adatok szerint Tököly Temesvár tájáról 1687. január, február havában Gyulára jött, de itt nem sokáig időzve Váradra ment, Eger felé indulandó, de ápril 26. előtt Gyulán feküdt betegen. Tököly mult századbeli élet-történetében említve van, hogy Tökölynek 1687. ápril havában csakugyan harcza volt a király részén álló huszárokkal, melynek eredménye az lett, hogy három-száz emberből álló kíséretéből mintegy száz levágatott, maga Tököly pedig Kerekiig vissza nyomatott.²⁾ Ez eddig szépen megegyez, de míg az egykorú források szerint Váradról Egerbe tartott Tököly és így természetes, hogy legyőzve a Várad alatt eső Kerekiig hátrált, míg az élettörténet szerint le Nándor-Fehérvárnak ment, mikor a támadás történt; de akkor már nem természetes a hátrálás, mert a császári sereg főszándoka volt Tökölyt egész leszorítani, akkor pedig ép az ellenkező irányban fölfelé kergette volna; a dolog természete parancsolja tehát, hogy az út irányát tekintve, egykorú források tudósítását fogadjuk el; azzal megtoldva még, hogy vagy a Kerekin túl eső harczban sebet kapott, vagy más különben nagy betegségbe esett vezér ápril közepe körül Gyulára húzódott és itt feküdt.

Meddig volt Tököly Gyulán? Egyenesen erről szóló adatunk nincs, de vannak mások, melyek közvetve azt mutatják, hogy az 1687. év hátralevő részét itt töltötte, vagy legalább itt telet. Ilyen az, mely szerint ő maga a régebb időben nem csak tartózkodott, ha nem lakott is

¹⁾ Alvinczi Péter okmánytára. II. k. 165. l.

²⁾ Mogyoróssy: Gyula hajdan és most 80 l.

Gyulán.¹⁾ Ilyen az, melyszerint Tököly rabjait is itt tartotta és emberei is láktak²⁾ a mi mindenesetre hosszabb tartózkodást követel; de meg nem is találjuk nyomát, hogy ő hadaival valamerre más felé járt volna. Az meg épen bizonyos, hogy ő itt telelt, mert a kecskemétiiek az adó dolgában 1688. elején Gyulára követeket küldvén, a gyulai pasánál találják Tököly fejedelmet is.³⁾ Továbbá egy kurucz főember 1688. január 14-én írja a volt kecskeméti birónak, hogy a kuruczok Gyulán türelmetlenül várták a föld elfagyását, hogy Kecskemét tájára becsapást intézhessenek.⁴⁾ De mielőtt a Kecskemét tájára intézendő támadást megkezdették volna, Túr mellé vagy pedig a Mogyoróssy által használt élettörténet szerint Várad mellé húzódott.

Itt adta ki amaz ingerült hangú kiáltványát, melyben czáfolja azt a róla elterjedt hirt, hogy meghalt, (ez alkalmasint gyulai betegsége következtében terjedezett) kiönti szive keserűségét, a fölkelés utolsó támasztékának Munkács várának bukása fölött, és újra fegyvere alá szólítja a hazafiakat.⁵⁾ De fölhívása későn jött, legujabb kicsapása is szomorú véget ért, mert Heisler február 9-én megtámadta és gyalogságát levervén 11 zászlót vett el tőle⁶⁾, Tököly újra Gyulára jött.

Itt tartózkodott márczius havában, innen csapdosott aztán Szolnok felé. A szolnoki commendáns 1686. már-

¹⁾ Késmárki: Tököly Imre naplója az 1693. és 1694. évekből. Közli Nagy Iván, (Magyar tört. emlékek II. oszt. irók. XV. k.) 573 l. Tököly jegyzése: „Jött hozzám egy csorbacsi, ki Gyulán laktamban, odavaló jancsáraga volt régi ismerősöm.“

²⁾ U. o. 405. l. „Irtam Várad István Gyulán lévő bejáromnak is és dispoziációt töttem a Temesvárott s Gyulán lévő rabjaim s ottani lakó embe-reim dolgában is.“

³⁾ Hornyik: „Kecskemét város története.“ Kecskemét 1861. III. k. 167 l.

⁴⁾ U. o. III. k. 169. l.

⁵⁾ Horváth Magyarország története IV. k. 1862-iki kiadás 202. l.

⁶⁾ Mogyoróssy I m. 81. l.

czius 8-án írja nagy sietséggel, hogy abban a pillanatban kapott hirt Békésről, hogy a lázadók (rebelles) tizennyolcz hajóval szállottak le a Körösről, és talán Kecskemét táján akarnak valamit próbálni, azért inti a kecskemétiakat, hogy vigyázzanak.¹⁾ De ez alkalommal nem történt semmi sem; a kecskemétieknek Gyulára küldött embere márczius végén újra Gyulán találja Tökölyt, de épen készülöben, hogy Kecskemét felé kicsapjon. Tanuskodik erről Bohus Mártonnak Tököly élésmesterének következő levele: „Isten sok jókkal áldja meg kegyelmeteket. Kegyelmes Urunk ő Nagysága parancsolattyából kelletik irnom kegyelmeteknek; minthogy eő Nagysága az egész Hadakkal most Táborra száll, azoknak provisiójára (élelmezésére) mindenféle éléssel legyenek illendő gazdálkodással, Lisztet, vágót (azaz vágómarhát), szalonnát külgyenek elegendőt Urunk eő Nagysága *konjhájára* vajtat, tyúkot, lencsét, borsót, kását, báránt, vágót, vereshagymát, fokhagymát, petrezselymet kiváltképen bőven külgyenek, úgy hogy sem napot, se órát ne halaszszanak, hogy legyenek *itten a táboron* pro die 12 április, (április 12-ére), mert ha nem, nagy becstelenséget fognak vallani, a Birákban is elhozzanak. Datum *Gyulae*, 30 Martii 1688. Kegyelmeteknek minden jót kíván kegyelmes Urunk eő Nagysága élésmestere Bohus Márton.“²⁾ De Tököly nem is várta meg a kitűzött ápris 12-ét, már előbb kiindult Gyuláról és ápril 11-én vagy 12-én 800 emberből álló hadával Csongrádnál át kelt a Tiszán³⁾, de a kecskemétiak nem engedelmeskedtek, Tököly maga nem sokára Temesvárra húzódott, május 7-én már ott volt.⁴⁾

¹⁾ Hornyik: i. m. 190. l.

²⁾ Hornyik i. m. III. k. 314. l.

³⁾ U. o. 314. l.

⁴⁾ U. o. 316. l.

Tököly további hadjárataiban követni annyi volna, mint falcem in alienam messem mittere, más buzáját aratni. Maradjunk csak Gyulánál.

Hogy Tököly a következő két évben újra Gyulán, vagy Békésmegyében tartózkodott volna, arra nincs adat a gyulai bég 1689. márczius havában azzal fenyegette ugyan a kecskemétiakat, hogy Tököly meg a tatár chán áprilban Gyulára jönnek és majd megbüntetik ő kegyelmüket, de a körülményeket jól ismerő Pruggeman szolnoki commendáns azt felelte a basa levelére: „Annak nem kell hitelt adni, mert nincs annyi lelkek, hogy ők most (márczius 22-én) ide (Szolnok és Kecskemét tájára) jöhessenek, a nagy vizek miatt, inkább hiszem mennek Erdély, Várad felé, *ha van valami benne.*“ 1) Tököly idézett élettörténete is nagyon határozatlanul mondja, hogy 1689-ben Tököly Várad felé közeledett. 2)

Tököly 1690-ben Erdélylyel volt elfoglalva, 1691-ben Köprili Musztafával együtt jelen volt a szalánkeméni ütközetnél, hanem ez év vége felé nevezetesen szeptember 22-én újra Gyula felé indult 3), sok bolyongás után október 16-án Világos várra ért, majd Jenő felé, onnan újra Gyula felé szállt, de a mint az ezekről tudósító Almády István nevű erdélyi nemes soraiból kivehető egyik társa sem szállt be, hanem csak szolgálkat küldötték zsákmányra Gyula felé. 4) A vidék szörnyű pusztaságát élénken szemünk elé állítja a napló író Almády azon rövid, szinte naiv megjegyzése: „Ezen egész hét alatt (október 27—31-ig) mind csak Gyula és Jenő között való pusztákon, ligeteken tekergettünk, *bizony igen*

1) Hornyik i. m. II. k. 475. l.

2) Magyoróssy i. m. 81. l.

3) Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes irásai. 1686—1705. (Magyar tört. emlékek-II. oszt. írók. XXIII. k.) 747. l.

4) U. o. 748. l.

sokat éhezünk, koplaltunk,“ 1) November elsején aztán Tököly, Gyula tájáról visszafordult és eltávozott, hogy annak tornyait, minaretjeit soha sem lássa többé.

De azért Gyulával való összeköttetéseknek nem szakadt vége, sőt talán csak megnagyobbodott. Némi hányattatás után Tököly Uj-Palánknál a csaknem szemközt fekvő kis helyre, Pozserolczára ment át, itt kezdődnek újabb adataink Tököly viszonyairól, melyek egyszersmind érdekesen festik Gyula sorsát akkoriban, úgy hogy ezek nélkül Gyula várának visszafoglalását megírni nem lehet. Lássuk tehát.

Tököly Gyulával való újabb érintkezései leginkább onnan eredtek, hogy a szorongatott gyulai vár élelmezésére az ő hadai is közremunkáltak. Első ízben Daróczi András vezére próbálta meg a gyulai vár számára élelmet vinni Nándor-Fehérvárról. Vele volt Szappanos nevű kapitány és Fileki hadnagy. A kurucz had még 1692 végén december havában elindult. 2) 1693 január 20. előtt már ott volt 3), sőt ilyen tájban már vissza is fordult, mert Daróczi és Szappanos már február 12-én Tökölyhez Pozserolczára értek: „hozván recognitiót (elismervényt) a gyulai török tisztektől, az császár (török szultán) élését mint szállították be Gyulára. 4) Daróczi ez alkalommal Fileki hadnagyot Gyula táján hagyta, de az hadnagyon szerencsétlenség esvén, Fekete-Bátorba (itt némi kis hajdu csapat fészkelte) fogták be,“ katonái pedig visszaszállingóztak Tökölyhez. 5)

1) Tököly és főbb híveinek emlékezete során. 1686—1705. 748 l.

2) Tököly 1693. január 1-én kezdődő naplójában nincs emlékezés téve ennek indulásáról, tehát még 1692-ben indult el.

3) Tököly Imre naplója az 1693. és 1694-ik évekről. Közli Nagy Iván. 25. l. Január 20-án Tökölynek egyik Gyulán volt katonája már Pozserolczára érkezett.

4) Tököly naplója az 1693. és 1694-ik évekről. 36. l.

5) U. o. 39. l.

Alig volt vége az első expedíciónak, (mert annak nevezhetjük), máris újra készülhettek Tököly hadai. Ugyanis Musztafa nagyvezír márczius 6-án kelt fermánjában kötelezte Tökölyt, hogy a Tömösvár, Gyula és Jenő megsegelésére küldött török had mellé 500 lovast adjon, eleségszállítást adjon, ezekhez csatolván még havasalföldit 2 lóval, „mert a szultán félti azon helyeket.”¹⁾

Tököly tehát fölkészítette hadait, vezérökké Sándor Gáspár nevű hű emberét tette. Ápril elsején már elindulandók voltak Pozserolezáról. Tököly már ekkor átadta Sándor Gáspárnak a gyulai és jenei pasákhöz intézett leveleit,²⁾ de a közbejött szeles idő miatt csak ápril 4-én kelhettek át a Dunán, a török hadak pedig csak 5-én keltek át Pancsovánál,³⁾ csak ezután egyesültek és a szerdár, több (török) hadakat rendelvén Sándor uram mellé, ujabban (ápril 11-én) elindult, hajókat is vivén szekereken. Egy titkos úton igyekeznek által menni, az pusztán és az Tömösön is.⁴⁾ Sándor Gáspár ügyesen vezette a kis csapatot, a Temesen csak csónakok mellett úsztatva keltek át emberei, ápril 15- 16-án már Temesvárt volt.⁵⁾ Itt pár napot időzve és gyalog hadait hátrahagyva, a Maros aradi nevű réve felé tartott és ápril végnapjaiban, egy nap és egy éjjel által költöztenek az gyulai pusztára.⁶⁾ Pedig mint más forrásból tudjuk, a Marost Aradnál Pál Deák Kis Balázsszal együtt őrizte.⁷⁾ Sándor hada aztán szerencsésen megérkezett Gyulára, de mindjárt vissza is fordult, Sándor Gáspár uram magával vitte a gyulai pasa levelét, mely bizonyította, hogy Tököly

¹⁾ U. o. 49. l. A szultán aggodalmára azon gyulai törökök eleszték föl, a kik 1693. január 25-én a Szabolcsból és Szathmárból jött új kuruczokkal együtt értek le Tökölyhez, és onnan Nándor-Fehérvárra mentek Tököly naplója 29. l.

²⁾ Tököly naplója az 1693. 1694. évekből. 67. l.

³⁾ U. o. 682. ⁴⁾ U. o. 71. l.

⁵⁾ U. o. 72. l. ⁶⁾ U. o. 82. l.

⁷⁾ Tököly és főbb híveinek emlékezetes irási. 1656.—1705. 646. l.

hadai derekasan viselték magokat.¹⁾ Május 12-én már Új-Palánkra értek a kurucz hadak, mert Tököly május 13-án ezt írja naplójába: „Az éczaka érkezik hírem Palánkról, hogy Sándor Gáspár uram az hadakkal oda érkezett feles (sok) nyereséggel, rabokkal és nyers zászlókkal“²⁾ Az egész veszedelmes expedíció alig tartott egy hónapot, és a kurucz lovasság dicséretére válik, hogy 55—60 mértföldnyi utat noha még folyamokon is kellett átkelnie, oly rövid idő alatt tette meg, Sándorral a gyulai pasa fia is lejött és Tökölynél május 18-án kihallgatáson volt; Tököly megérkezett vezérét Sándort, épen ekkor akarta leküldeni Drinápolyba, hogy onnan levelezzék és fejedelmének ügyét lendítse, tehát meg egyeztek, hogy Drinápolyig együtt fognak járni.³⁾

Sándor Drinápolyba érkezvén, Skerlet pasától megütközve hallá azt a tervet, mely szerint a török Gyulát Tökölynek akarta átadni; azzal a kérdéssel állt elő a pasa: megtudna-e élni Tököly katonasága, ha nekik adnák? Sándor azonban kereken visszautasította: Már szó van Gyula elhagyásáról; ha a fejedelem (Tököly) elfogadná azt a helyet, csak mint egy elveszett és több meg tartható helyet adnák át, és annál kevesebb élelmezést küldenének neki, és ezen hely elvesztése csak alkalmat adna a fejedelemmel való czivódásra. Mert ily nagy nevű hely (tanti nomine loci) nagy számot tesz egy vezérnél. Ezt az igát már most a fejedelem nyakába vettetnék és azért nem lehet elfogadni.⁴⁾ Tököly tehát nem lett Gyula ura.

De összeköttetései nem szakadtak meg, Tököly továbbra is nagy érdekléssel viseltetik Gyula sorsa iránt. Az ő bejegyzéséből tudjuk meg, hogy Temesvár és Gyula

¹⁾ Tököly naplója. i. h. 87. 1

²⁾ U. o.

³⁾ U. o. 91. 1.

⁴⁾ Tököly naplója i. h. 214. 1.

megsegítésére kiküldött török sereg október 15-ike körül, indult meg Tömösvártúl a Maroson át Gyula felé.¹⁾ Noha pedig Vetérani Lippa és Lugos közt állván 10000 emberrel a Maros felé nyomult, Szegednél pedig Boland és Hofkirchen mutatkoztak,²⁾ mégis átkeltek és Gyula mellé érkeztek, de míg hazai történelmünk azt tanítja, hogy ez alkalommal Gyulát csakugyan ellátták élelemmel³⁾ Tököly arról tudósít bennünket, hogy ez csak félig-meddig történt meg. 1693-ban ugyanis látogatóban lévén a vezér tihajánál (titkár) „Hozódott elő mely gyalázatosan nyerték el Gyulánál a Gyulában rendelt császár (török szultán) élísit (élését) a temető helyről vervín fel őket; az kereskedő emberek bevittik Gyulára s ki nem hadták, a kiknek pedig (pedig) ezen imperium (birodalom) szolgálatját kell vala véghez vinni, azok ilyen gondviseletlenséget követtek el, megvan a kár is, de nagyobb a szígyen.“⁴⁾

A török most megint Tököly utján akarta Gyulát megsegíteni; a nagyvezér mielőtt Fehérvárról eltávozott volna, 1693. november 26-án szerződött Tökölyvel, hogy Gyulára 300 lovasat küldjön. Tököly Horváth Ferencz kapitányt jelölte ki vezérnek és Váradi István bejáróját pedig gyulai tudósítójának. Ezeket aztán és a Gyulára menő hadak többi tiszteit a nagyvezér fölkapfányoztatta, a mi nagy megtiszteltetés volt.⁴⁾ November 30-án indult Horváth 300 lovasával, vele együtt Váradi István vivén magukkal Tökölynek Temesvárra és Gyulára szóló leveleit.⁵⁾ A küldött csapatnak célja volt e táján feleljen és míg megélhet az ellenségnek ártani igyekez-

¹⁾ U. o. 228. l.

²⁾ U. o. 237. l.

³⁾ Horváth: Magyarország történelme 1862-ki kiadás. IV. k. 226. l.

⁴⁾ Tököly naplója i. h. 280. l.

⁵⁾ U. o. 282. l.

zék.¹⁾ Gyorsan haladt, mert 10 nap is alig telt belé, már Gyulán volt, de megkevesbedett számmal, mert a Marosnál a legnagyobb lónak is nyeregszárnyát érvén a víz, egy része ott maradt. A többit hadd beszélje el Tököly: „Az többi ríszível az hadnak bémenvén Gyulára Horváth Ferencz, messze kellett kijárni zsákmányra, ki miatt sok kárt vallottak, mert többi között Várad István bejárónk is 5 lórúl egyre szorult, a többi a labancz vitte el szolgástúl az zsákmánybúl. De ugyancsak próba nélkül nem kívánván Gyulárúl megtérni: 12-a deczembris (deczember 12-én) kiindulván Gyulábúl Szeged felé Győr (Győ, később Algyő) nevü falunak felverísire, ki is a Tiszaparton, túl van a Tiszán, lovon által nem mehettek, hanem csolnakokon gyalog felesen; éczaka a falut felverték, s által is jöttek, noha a szegedi sereg is, mihent megviradott oda jött a révbe: de már ezek által jöttek volt és a prédával s valamely marhákkal Gyulára bejöttek. A győri (győi) emberekben is egyníhányat magával elhozott Horváth Ferencz s a gyulai tömlöczbe tétette, postát (ízenetet) küldvén vissza, hogy addig el nem bocsátják őket, mig Gyulára ílist (élést, élelmet) nem hoznak bé s ki is fogják őket élésen váltani. Azért is hadta Ujvárosit Várad mellett, hogy a Körösök béfagyván, a Körösön túl való emberekben is hozzon el, hogy onnan is, ha lehetne, élést szerezhetnének a végházba: postáit is 3—4-felé küldötte és ugyan fegyver viselő embereket is paraszt gúnyában.“²⁾

Mielőtt tovább mennénk, el nem mulaszthatjuk azt megjegyezni, hogy mily szörnyü pusztaság lehetett itt nemcsak Békésmegyében, hanem az egész Maros-Körös közén, hogy élelemért a Tiszán túl kell csapdosni, amint láttuk nem is nevezték a Gyula és Arad közti vidéket

¹⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes írási. 120 l.

²⁾ U. o. 135. 136. ll.

másként mint „gyulai pusztá“-nak, maga Tököly is egy hétig bolyong a Gyula és Jenő közti pusztákon — és akkor képesek vagyunk fölfogni Tököly szavainak igazságát, melyekkel Musztafa pasának panaszkodik, hogy az nagy tél és szükség miatt az kapitán több hozzávaló tisztekkel együtt kinszerítettett visszajünni Uj-palánkhoz egy icsagamot (ez lehetett Ujvárosi) és két hadnagyimat bizonyos számú vitézekkel hagyván Gyulában. Az hadakban is ezen szolgálatban elég kár esett.“¹⁾ Meg tudjuk érteni Tököly Gyulán maradt hadainak könyörgését: „Gyulán maradott embereim is azon könyörögnek nagyságodnak (Musztafa pasának) küldjön egy fermánt, hogy a császárnak (a török szultán) ílisibül tartásák őket — másként ottan nem subsistálhatnak (meg nem élhetnek), el kell onnét jünni azoknak is, mert pénzekben is ottan ílist nem kapnak.“²⁾ Különben Gyula élelmezését illetőleg érdekesek Tököly eme szavai: „Tömös-várott semmiből szükségget nem mondanak, mivel igen hódol a szegénység. *Gyulát sem mondják szükségnek húsból és pásztormányból*, (takarmány?): az tatároktól sok marhát szerettek vót (1693-ban a tatárok Debreczen és Nagyvárad vidékét rabolták föl és Gyula mellett tértek vissza) és a jövendőtől félvén, felfüstölték, de kenyeret pínzen sem árulnak; a pasának mondják feles (sok) élése van in reservata (tartalékban.) A jancsáragátúl vett Váradi kölcsön két zsák buzát, hogy buzájul megküldjük in dupplo (kétszeresen.)“³⁾

Horváth Ferencz január 19-én ért Uj-Palánkra⁴⁾ kis csapatának sorsáról Tököly Horváth Ferencz elbeszélése után ezt írja Sándor Gáspárnak: „Horváth Ferencz a mely lovasokkal jött mindinkább tisztekből s nős kato-

¹⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes írási. 128 l.

²⁾ U. o. 129. l.

³⁾ U. o. 136. l.

⁴⁾ U. o. 129. l.

nákból állanak. Ujvárosit egy néhányad magával Váradival (Gyulán) hagyta Török Mihályt, Jaxát 60 lovassal a nagy árviz a Körösök közé szoritotta; labanczságtúl (királypárton álló hűdjúk) nem félti, hanem az ellenségtül (német hadaktól). Balla György s Kaszás Pál mintegy 20 lovassal exmissáriusok, épülni (gyógyulni?) mentek; valamint állhatja a szegény lélek; ott is — elhiszszük — elmondadják vélek a hitet (elpártolnak.) A Horváth Ferenczcel való hadakban, csak a kit tud is nagyon százig való kár benne; olyan ítélettel van, hogy aprónként be fog szívárkozni.“¹⁾

Tökölynek tehát ezen expeditio belekerült vagy 200 emberébe, ezért nagyon kevés vigasztalás volt az a feles számu Gyuláról és Temesvárról kapott levél, a mit Fekete János, Horváth Ferencz őrmestere, már január 19-én megvitt neki Pozserolczára.²⁾

Alig hogy Horváth Ferencz eljött Gyuláról, a Szegeden és Debreczenben telelő német hadak meglepéssel akarák Gyulát elfoglalni, január 21-én ért Gyula alá és a fáért kijáró törökökben 27-re valót elfogtak, de „az gyulaiak is nyelvet (egy foglyot) fogván, az nyelv olyat mondott, hogy csak azért jöttek, hogy a Gyula körül való jegeket s vizek állapotját megvizsgálják, mert feles németek gyülekeztek Debreczenben, a ki megakarná próbálni őket az jégen.“³⁾ Meg is próbálta volna őket, mert a hadak már meg is indultak, hanem a vizek is épen ekkor áradtak meg, Gyula viztengerben volt, az egész meglepetésből nem lett semmi; még másfél hónap mulva is emlegeti Tököly: „Hogy az németeket a télen Gyula felé indulásokban az Isten megszegyenitette az is igaz, sok kár volt benne csak az hideg miatt is.“⁴⁾

¹⁾ U. o. 134. l.

²⁾ Tököly naplója i. h. 304. l.

³⁾ U. o. 309. l.

⁴⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes irási. 158. l.

Hanem a gyulai törökök is megijedtek ám. Alig vonult a német sereg szállásaira, már is szaladt egy török le Nándor-Fehérvárra, onnan meg alkalmasint tovább is, segítségért. Útközben 1694. január 29-én betért Tökölyhez. Rosz híreket hozott: „Ezen Gyuláról jött török desperate (kétségbeesve) beszélt Gyula *felől, semmirekellő embernek mondván az ott való pasát*, és hogy akár mikor sem árthatott jobban Gyulának, mint most az jégen; keves török lévén benne, mikor ellenség nem is ment alá: az árka jegelisit (a jég betörését) is alig győzték. Az mostani próbája alkalmatosságával az ellenségnek, 37 törökkel kevesedett az ott való praesidium (őrség). Az, mely tiszamellyéki parasztembereket a mi katonáink vittek volt be Gyulába, most is az tömlöczben vadnak (vannak); postájok (izenetök) jüvin, *az szegedi commendáns (várparancsnok) sarczon és pénzen való szabadulásokat nem ellenzi, de élést, ha a tömlöczben vesznek is, nem enged bevinni.*“ ¹⁾

De volt is okuk a gyulai törököknek aggodalomra, mert mindenfelé szárnyaltak a hírek, hogy a tavasszal ostrom alá veszi a német sereg. Már a télen kapja a hirt Tököly: „Minek előtte a török tábor kijüne (azaz mielőtt a nagyvezér derékseregével megkezdené a táborozást), az ellenség igyekezik Gyulának és Jeni-Palánk (Új-Palánk)-nak elfoglalásában; félnek a nagy árvizektül, hogy a fogja impediálni (akadályozni) s intentiojukat protrahálni (és őket szándékukban hátráltatni“ ²⁾ Márczius havában még biztosabb hirt ir Tököly Réz effendinek: „Mind a debreczeniek (ekkor Poland, Tököly Bollandnak szokta irni, tábornok Debreczenben állomásozott), mind a magyar kapitány izenték: Gyulát idején akarják megszállani; azért azok a török és tatár hadak is jüné-

¹⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes irási 143., 144. l.

²⁾ U. o. 136. l.

nek egy órával előbb, hogy míg az ellenség Gyulát megvenné, foghatnánk valamely dologhoz és előzhetnék meg az ellenséget, gonosz szándékában. ¹⁾ A tavasz megjött, a hír még mindig szállt; május 27-én is arról tudósítják Tökölyt: „Az, mint eddig dispositióit (hadintézkedéseit) az német folytatá, kitetszik, hogy Gyula s Tömösvár ellen fordítja minden operatióit (hadiműveleteit) az ellenség s nem is késsik vele, ezután minden nap várhatni a hirt: melyik alá szállott?“ ²⁾

Vigasztalásul csak az szolgált, a mit Tököly kapitiháinak irt ápril 3-áról: „Irhatjuk azt is, hogy a nagy árvizek *Gyulának most securitást (biztonságot) szereztek*; minden dispositiói (hadintézkedéseit) az ellenségnek oda czéloztanak, hogy megszállják.“ ³⁾ Meg az, hogy a porta újra meghagyta a nagyvezérnek, hogy Gyulát megsegitse. ⁴⁾ Tököly e közben leveleket küld Gyulára Kis Farkas hadnagyával, viszont Gyulán levő szolgái neki. ⁵⁾

A nagyvezér junius havában megkezdvén a táborozást, Arnolt pasát bizta meg, hogy *Gyulára élelmet és fizetést* vigyen. A sereg úgy látszik 1694. junius 26-án vagy 27-én indult meg, legalább Tököly ekkor irt Váradi István Gyulán lévő bejárójának, és intézkedett Temesvárott s Gyulán lévő rabjairól és ottan lakó embereinek dolgában. ⁶⁾ Hogy minő volt az az intézkedés, azt nem jegyezte föl, de alkalmasint abban állott az, hogy lejöjjenek. Nem a legnyugodtabban ereszhette el Tököly ez alkalommal postáit és a török, mert tudomása volt arról, hogy Poland Csanád mellett állott, hogy az eleség szállítást megakadályozza. ⁷⁾

¹⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes irási. 158. l.

²⁾ U. o. 193. l. ³⁾ U. o. 193. l.

⁴⁾ Tököly naplója az 1693—1694. évekről. 373. l.

⁵⁾ U. o. 342., 349. ll.

⁶⁾ Tököly naplója az 1693—1694. évekről. 405. l.

⁷⁾ Tököly és főbb hivi emlékezetes irási. 242. l.

Arnolt pasa járásáról kétféle hirt kapott Tököly. A korábbi, de bizonytalanabb július 24-éről szól: „Nekem egy palotásom (testőr) hozta meg a leveleket Tömösvárról, naplással és gyalog júvin. Mind Tömösvárra, mind Gyulára bevitték a fizetést s élést az törökök, de az gyalogságnak az Marostúl való visszajövetelivel Tömösvárhoz, az lovas hadaknak pedig az ellenségtül Gyulára való elszorításával.“¹⁾ A későbbi, de bizonyosabb augusztus 4-éről szól: „Arnolt pasa magával hozta Váradi István bejárómat is, ki ez ősztül fogva resideált (lakott) Gyulán pro correspondentia (levelezés végett). Mind Tömösvárra, mind Gyulára szerencsésen bevitték az törökök az élést az ellenséggel való harcz nélkül, bikkivel tértenek meg is.“²⁾ Egy külföldi hirlap (a Theatrum Europei) is tudósít bennünket Gyulának ehhez hasonló megsegítéséről; csak hogy egészen a vidéki törökség ügyességének tulajdonítja azt, állítván, hogy az összegyült vidéki törökség Tanszakig (ilyen hely most nincs) nyomorult élő és ott 1500 fővel szaporodtak. Közülök 1500 szpahi ügy volt fölszerelve, hogy mindenik a lován egy zsák lisztet vitt, a többi pedig a várörök zsoldját hordozta. Így elkészülve sikerült nekik Gyulára bejutni, oly titkon, hogy az örökös német had csak akkor tudta meg az egész szállítást, mikor már a törökök vissza is mentek.³⁾ Ez azt az egyet kivéve, hogy vidéki törökségről beszél épen megegyez Tököly tudósításával. Hanem a vidéki törökség emlegetését bizvást a viszonyokkal ismeretlen német író tévedésének tulajdonithatjuk. Magyarországon a vidéki törökség ismeretlen valami, mert a törökök mind a várakban laktak, aztán meg Gyula környékén 1694-ben, a mint láttuk még magyar vagy más féle köznépet

¹⁾ Tököly naplója az 1693—1694. évekről. 423. l.

²⁾ U. o. 430. l.

³⁾ Mogyoróssynál i. m. 86. l.

sem lehetett találni, nem hogy a török kinn a vidéken lakott volna.

Poland tábornok tehát elszalasztotta Arnolt pasa hadát. Alig hogy visszaérkezett Arnolt Tököly bejárójával Váradival, Tököly újra embert és hadat akart részéről Gyulára és arra, úgy látszik, segedelmet kért a portától Konstantinápolyba küldött követének Sándor Gáspárnak aug. 3-án ezt az utasítás adja: „Terjeszsze elő: Item az gyulai vetés mint conservaltatott (tartatott meg épen) s Gyulán lévő emberünknek a föld nívivel s a labanczokkal mennyiben volt correspondentiája s tovább is mennyiben volna szükséges emberünk ott való intertentója (tartása) s valamely száz könnyű hadnak is. — Terjeszsze elő: Az vezér ez idei campaniájáról (hadjáratáról) s mennyiben itéltetnék szükségesnek Gyulán valamely könnyű hadtartás valamely jó pasával, *a mostani nem arra való lévén.*“¹⁾ De mig Tököly ezzel foglalkozott, Poland tábornok helyreütötte elkövetett mulasztását — ha ugyan annak lehet mondani — és tönkretette nem csak Tököly terveit, hanem még az itt említett vetés megmaradt részét is, de ez még csak hagyján, nagyobb baj volt az, hogy Gyula városát is ostrommal bevette és fölégettette és a törököt a ma is fönnálló négyszeg várba szoritotta. Gyulának eme Poland tábornoktól intézett ostromáról, melyről a régi írók és azért Mogyoróssy is haligat, s a melyet Szalay L. említett föl először, Tököly eme szavakkal emlékezik meg: „September 22. Jöttek a táborra (Tököly ekkor a nagyvezérrel együtt a pétervárad-i táborban tartózkodott) gyulai s tömösvári törökök is, kik is azzal a hirrel jöttek, hogy Gyulának, *a várnak, a mely része megmaradott volt még,* azt Bolond general ostrommal vétetvén meg felégettette, a mely kukoricza vetések volt az gyulaiaknak, eltapodtatta, elvesztegettette, az népet

¹⁾ Tököly és főbb hiveinek emlékezetes irási. 262., 263. ll.

az várba szoritotta, már csak magában áll az vár, *mind külső, mind belső városát elégetvén* az ellenség.“¹⁾ Tököly naplójának datumából (keltéből) azt is megtudhatjuk, hogy Gyula ostroma úgy szeptember elején történt.

Musztafa nagyvezér értesülvén Gyula veszedelmes helyzetéről, mindjárt, a mint semmit sem végezve, Pétervárad tájáról Nándor-Fehérvárra visszatért, elhatározta, hogy segedelmére hadat és azzal élést küld. Skerlet pasa október 8-án izente Tökölynek, hogy „ez maga becsületiért és az kuruczok jövődöbeli javáért azon legyen, hogy ne maradjanak az ő hadai is ezen útról, etiam propter praedam, quae potest internive (a közben szerzhető zsákmány kedvéért sem.“²⁾ A segedelmet és élést vivő had vezére Csaffer másképp Dzsaffer pasa lett. Tököly október 9-én volt nála búcsúját venni; Csaffer Tökölyhez e szavakat intézte: „Igenis a fővezér parancsolatjából kell elmennem, hogy Tömösvárra s Gyulára élést s praesidiumot (őrséget) vigyek. Két-három nap mnlvá remélem, hogy az hadak által költözvén a Dunán, magam is utána indulok.“³⁾ A segedelmet vivő sereg Tököly értesülése szerint legalább is 20,000 törökből és tatárból állott, és október 11-én kezdték meg a Dunán az átkelést (Nándor-Fehérvárról)⁴⁾.

Csaffer pasa csak részben érte el célját, Temesvárt ellátta eleséggel, de Gyulára már nem vihetett sem élést, sem őrséget, mert Veterani a Maros mellett vigyázott az törökök útjára, úgy a török tábor a Marostúl semmit sem végezve tért vissza okt. 19- 20-ika körül.⁵⁾ Tököly ezt hallván, október 22-én kimondotta a Gyula felett ítéletét: „Az élés nem léte miatt elveszettnek kell gon-

¹⁾ Tököly naplója az 1693—1694. évekről. 549. l.

²⁾ Tököly naplója az 1693.—1694. évekről. 575. l.

³⁾ U. o. 578. l.

⁴⁾ U. o. 589. és 583. ll.

⁵⁾ U. o. 615. l.

dolni Gyulát, mert e télen sem subsistálhat (tarthatja fönn magát) nem hogy a jövő campanáig (hadjáratig.)¹⁾

De pár nap mulva úgy látszott, hogy Tököly elharmarkodta ítéletét. Mert bár a török és tatár had aljasa vissza is tért Pancsovához, Csaffer pasa tovább is Temesvárott maradt, hogy az élést beszállítsa Gyulára.²⁾ Ennek a Nándor-Fehérvárt lévő tefterdár izente meg Sándor Gáspárnak: „Tömösvárról várunk hirt és azokra várakozhatunk, confirmáltatván (mege erősítettvén ez a hír), hogy az hadaknak Csaffer pasával az vezér kemény parancsolatjára nézve el kellett indulni Gyula felé, de az is igaz, hogy az Marosnál várták az német hadak.³⁾

Hanem hiába volt a kemény parancsolat, hiába volt Csaffer pasa embere is azzal a hírrel, hogy a (török) hadak csakugyan megindultak Temesvárról a Maros és Gyula felé, Fileki Mátyás hozta meg Mindenszentek napján (nov. 1.) az igaz hírt: „Az (török) hadak a Marostúl visszafordultak, az ellenség túl a Maroson készen várván és az Maros partra a passusba (átkelőhelyre) taraczkokat vonván.“⁴⁾ Csaffer pasa 7 nap mulva Pancsován volt.⁵⁾ Tököly október 22-iki jövendölése, bár ehhez nagy jó lehetőség nem is kellett, nevezük csak így, teljesedett. Gyula elesett, Tököly újra elvesztett egy támaszpontot, melyen keresztül menve talán azt remélte, hogy zászlai alatt fogja látni Magyarországot; újra kevesebb lett egy helylyel azok közül, a hol élt, halványabb reménység. No de, a mi neki aggodalmat és bút okozott, a török hatalomra pedig érzékeny veszteség volt, ez Gyulára és minden lakosára öröm és vigasság.

Karácsonyi János.

¹⁾ U. o. 615. l. ²⁾ Tököly naplója 1693—1694. évekről. 696. l. ³⁾ U. o. 637. l. ⁴⁾ U. o. 641. l. ⁵⁾ U. o. 649. l.

Regesták

Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből

1715–1795. eszt.

Békésvármegye közigazgatási bizottságának engedélyét birván arra nézve, hogy a régibb közgyűlési jegyzőkönyveket a levéltárból kivehessem és otthon buvárolhassam, eddig amegye reincorporatioja vagy is az 1715. évtől egész 1795. évig terjedő jegyzőkönyveket néztem át. Hasznos szolgálatot vélek tenni azoknak, kiket e vármegye multja érdekel, ha időről-időre bizonyos czimek szerint évkönyvünk hasábjain közleni fogom az általam átbuvarolt jegyzőkönyvekből kivont registáimat. Ezen czimek lesznek : administratio, adóügy, egészségügy, egyes családok, építkezések, beruházások, földesuri viszonyok, gyűlések helyei, hadügy, igazságügy, közerkölcsösség és fegyelem, közigazdaszat, kereskedés, ipar és kézművek, közmivelődés, népösszeírás, országgyűlés, publico-politikumok, természeti viszonyok és elemi csapások, tisztujítás, ünnepélyek, vallásügy.

I. Administratióra vonatkozók.

1715. nov. 14. közgyűlésen határozza a megye, hogy azon oknál fogva, hogy az elszállásolt katonaság a néppel emberségesen bánjék, adassék a kapitánynak a megye által ajándékba két hordó bor és három köből buza, a zászlótartónak különféle konyhába valók, a három káplár mindegyikének végre egy-egy pár csizma.

1715. decz. 15. elrendeli a megye, hogy Tolnai István és Abrányi György küldöttek vigyenek fel Bécsbe a főispánnak ujévi ajándéku két akó tokaji bort és néhány fáczányt.

1717. eszt. küld a vármegye a főispánnak Bécsbe ajándékba hat szép tehenet, melyeket oda a főjegyző Tolnay István kísér.

1717. eszt. Abrányi Mihály esküdtnék, ki a vármegye dolgában Bécsbe a főispánhoz volt kiküldve, ajándékképen és utiköltségei fejében a vármegye pénztárából 18 frt kifizettetni rendeltetett.

1718. eszt. tisztujítás tartatván, gr. Lövenburg főispánnak Bécsbe küldetett 100 darab arany, Sztrányai Ferencznek pedig, ki a tisztujításnál a főispán helyett elnökölt, fizettetett 100 váltó forint.

1723. eszt. Az előtt a vármegyei közgyűlések nem Gyulán, hanem a községekben sorban tartattak. Ez azon községre, melyben a gyűlés tartatott, valóságos nyűg volt; mert az ebédhez, vacsorához valók házról-házra requiráltattak, csak az ital és fűszerneműek vétettek a vármegye pénztárából. Igy péld. az 1723. eszt. számadásokban előfordul: borért 25 frt, sóért, fűszerekért, 15 frt, pálinkáért 27 kr.

1730. eszt. Azelőtt azon szokás uralkodott, hogy a megyei tisztviselők az év végén testületileg leköszöntek hivatalaikról. Miután azonban a főispán, gr. Lövenburg a megyétől távol lakott, s hosszas főispánsága alatt a megyét egyetlen egyszer sem látogatta meg, a leköszönteket rendesen levélben megerősítette hivatalaikban. Néha azonban megtörtént, hogy máskép is intézkedett. Igy péld. 1729. eszt. Bakay József alispánt, — az okot sem tudva hogy miért — elmozdította, s alispánnak ki-nevezte Almásy Mártont. 1730. eszt. pedig az egész tisztikart önhatalmilag ő nevezte ki.

1730. Közgyűlésileg határoztatik, hogy a megyei pénztárnok a vármegye szükségleteire vegyen Ménesen 40 akó bort.

1730. eszt. báró Harruckern ügyvéde Zaffiri János, ura nevében tiltakozik az ellen, hogy a vármegye pénztárnokot választott. Az ő urának, ugymond, van pénztárnoka, kinek kötelessége az országos adót beszedni s ő nem engedheti, hogy azt jobbágyaitól más szedje be, mint ez, annál inkább, minthogy ő pénztárában mindenkor készletben tart nehány ezer frtot azon esetre, ha jobbágyai az adót megfizetni képesek nem volnának. A többi községek pedig, melyeknek nem ő a földesura, (Vári, Kétegyháza, Sz.-András) oly csekélyek, hogy számba sem vehetők. A megye ez ellen protestált a helytartó tanács előtt, de Harruckern nem tágitott. Ellenben a főispán, gr. Lövenburg, dicséri a megyét, hogy autonom jogaihoz ragaszkodik s a megyei pénztárnokot megerősíti hivatalában.

1730. eszt. óta, minthogy a megyében nagyon kevés volt a nemes ember, a vármegyei gyűlésekre meghívatlak mindég a községek birái és jegyzői is. Természetes, ha szavazásra került a dolog, szavazata csak a nemesnek volt. Minthogy pedig később a községek előljárói el-el kezdtek maradozni, 1740. eszt. azt határozta a vármegye, hogy ezóta, ha valamely község a gyűlésen képviselve nem lesz, annyiszor-mennyiszor hat forint fog rajta megvétetni.

1731. eszt. közgyűlésileg határoztatott, hogy a pesti és debreczeni kir. katonai biztosoknak két-két akó vaj küldessék ajándékba. Ennélfogva meghagyatott a szolgabiráknak, hogy ezt a lakosságra repartíálják és küldjék az illetőknek.

1732. eszt. a lotharingiai herczeg kir. helytartóul kineveztetvén, Békés vármegye küldöttségileg tisztelgett

nála Bécsben s ez alkalommal ajándékba küldött neki 50 pár czimeres ökröt, melyeknek ára portánként a lakosságra kivettetett.

1764. jelenti a helyt. tanács, hogy miután József főherczeg római királynak választatott s koronázása legközelébb Frankfurtban fog ünnepélyesen véghez menni, ezen ünnepélyen a megye is küldöttségileg képviseltesse magát, egyszersmind pedig felhivja a megyét, hogy ugy hozván magával az illedelem, a koronázási költségekhez a megye is tehetsége szerint járuljon egy bizonyos összeggel. Erre a megye azt feleli, hogy miután a megyében nem lakik egyetlen egy főúr sem, a tisztviselők pedig szegények s nem tehetik azt, hogy a magok költségén oly hosszú utat megtehessenek, a megye képviselve nem lesz ugyan, de koronázási költségül küld 150 darab aranyat.

1765. eszt. a vármegye a kir. katonai fő és albiztosnak 105 itcze olvasztott vaját küldött ajándékba, melyet M.-Berény községe állított ki s ennek ezért a vármegye pénztárából kifizetett 26 frt 15 kr.

1767. eszt. tisztujítás alkalmával elhatározza a megye hogy a főispánnak, báró Harruckern Ferencznek, ki anélkül is kevesebbet szokott évi fizetése fejében elvenni, mint más megyék főispánjai, 100 darab körmöczi aranyat ad. Miután ezt a főispán el nem fogadta, a pénzzel megkináltatott a főispánné, de ez sem vette el. Ennél fogva a megye a főispán szolgálai közt osztotta azt el ilyenképpen: udvari káplánnak 16 frt 48 kr., udvari orvosnak 25 frt 12 kr., kamarásnak 21 frt, két szobaleánynak 25 frt 12 kr., mosónénak 16 frt 48 kr., főszolgálonak 4 frt 10 kr., szakácsoknak 18 frt 70 kr., szakácsnénak 6 frt 11 kr., konyhaszolgálonak 4 frt 7 kr., egy másiknak 2 frt, ételhordónak 12 frt 36 kr., italhordónak

12 frt 30 kr., négy szolgálónak 33 frt 20 kr., alsóbb rendűeknek 12 frt 20 kr., összesen 221 frt 25 kr.

1768. eszt. a vármegye a katonai őrnagynak 60 csomó dohányt ad ajándékba s rendel, hogy a főispánnak bor, kávé, vaj és rosoglio fejében, azon alkalommal, midőn a katonai computus tartatott, 26 forint kifizetessék.

1775. eszt. a vármegye két járásra osztatott, a békésire és csabaira. A csabaihoz tartozott: Sz.-András, Berény, Csaba, Endrőd, Gyoma, Komlós, Orosháza, Öcsöd, Szarvas; a békésihez: Békés, Doboz, Gyarmat, Gyula, Ladány, Kétegyháza, Szeghalom, Tarcsa, Vári és Vésztő.

1785. ápr. 2. olvastatott a közgyűlésen a m. kir. helyt. tanácsnak intézménye, mely szerint, miután az eddigi főispáni hivatal inkább czim volt, mint hivatal, a főispánok a megyétől távol lakván, a megyék kormányzata leginkább alsóbb rendű megyei hivatalnokok kezében volt. Ő Felsége jónak látja, ezt megválasztatni és új Főispánokat nevezni ki. Megjegyeztetik, hogy a hivatalaikról fölmentett főispánoknak helyök és szavazatok lesz ugyan az országgyűlésen, de fizetésük és hatáskörük májushó 1-én megszűnik. Ennélfogva az ország tiz kerületre fog osztatni, s minden kerület élére állitani fog egy királyi biztos 6000 forint évi fizetéssel. Ennek nyomán Ő Felsége a következőket határozza:

1. Minden kir. intézmények ezután is a megyékre fognak czimeztetni, kivéven a főfontossággal bírók melyek a főispánokra, illetőleg kormánybiztosokra czimeztetnek.

2. Megyei közgyűlések évenként csak egyszer fognak egybehivatni. Ezeknek feladata lesz: megvizsgálni a számadásokat, tudomásul venni az időközben tartott részleges gyűlések jegyzőkönyveit, felülvizsgálni a polgári és bűnügyi pöröket s mindazokat elintézni, miket a főispánok oda beterjeszteni fognak.

3. Rendkívüli közgyűléseknek csak azon esetben van helye, ha vagy valamely hivatal megürül s azt betölteni kellene, vagy országgyűlési képviselő volna választandó, vagy ha oly ügy adná magát elő, miről sem a törvény, sem az országgyűlési határozatok világosan nem rendelkeznek, vagy ha országgyűlés tartható nem lévén, felmerülne annak szüksége, kipuhatolni, hogy egyben-másban hová hajlik a megye karainak és rendjeinek többsége, de ily gyűlések is csak Ő Felsége engedelmével tarthatók.

4. A megye hivatalnokai a számukra kirendelt helyeken kötelesek lakni. Hozzájuk adatnak bizonyos számú táblabírák, s ezeknek együttesen kötelességük lesz minden hozzájuk betérjesztendő ügyet haladéktalanul elintézni, erről jegyzőkönyvet vetetni s a közgyűlésnek utólag beszámolni.

5. Az alispáni hivatal ezentúl nem lesz alávetve a három évenként megtartatni szokott választás esélyeinek.

6. évi fizetése lesz ezer forint.

7. a főispánok hivatalos levelei ezentúl portómentesek, hivatalos utjaikban ingyen előfogatot kapnak s amennyiben lakhelyeiken alkalmas megyei lakházak nem volnának, ilyeneknek építése megengedtetik, de a tervrajz elébb, jóváhagyás végett betérjesztendő.

8. Az eddig Ő Felsége által gyakorlott kegyelmezési jog ezután a főispánokra ruháztatik, kivévén a crimen lesae maiestatis és a nota infidelitatis eseteit. Ennélfogva a bűnügyeket, magokhoz vevén néhány alkalmas egyént, ezentúl ők fogják vizsgálni, de azon esetben, ha ezen első bíróság valakit vagy akasztófára, vagy az akasztófának testire való sütésére ítélne, az ily esetek elébb Ő Felségének betérjesztendők, mielőtt fogantosítottatnának.

9. Miután a kinevezett főispánok a hivatalos esküt

Ő Felsége kezeibe már letették, ennélfogva hivatalos működéseiket Junius elsejével megkezdik.

10. Végre miután a főispánok ezentúl nem a megyei, hanem az országos pénztárból fogják kapni évi fizetéseiket, legközelebb értesítettni fognak a megyék, hogy ezután melyik mennyit köteles az országos pénztárba fizetni.

Mindezeknél fogva rendeltetik, hogy a főispánoknak a megye pénztárából kiszolgáltatni szokott fizetés azonnal szüntettessék be, s a megye az új főispánnal magát érintkezésbe téve, neki mindenben engedelmeskedni szoros kötelességének tartsa.

A vármegye Ő Felségének ezen intézkedését hódoló tisztelettel fogadta, s miután értesült arról, hogy Ő Felségének tetszett Békésvármegyét a nagyváradi kerületbe beosztani, s ezen kerület főispánjául, illetőleg kir. biztosául gróf Teleky Sámuel t kinevezni, határozatba ment, hogy az e feletti öröm az új főispánnal tudassék s ő megkéressék, méltóztatnék a megyével, a további teendőkre nézve akarátát kegyelmesen tudatni. Egyuttal elhatároztatott, hogy az eddigi főispánhoz, Skerlecz Ferenczhez, ki a megyét közmegelégedésre kormányozta, köszönő levél intéztetni s hátralévő fizetése Budára felküldetni fog.

1785. Békésvármegye új főispánja, illetőleg Békés-, Csanád-, Csongrád-, Arad-, Szabolcs- és Biharvármegyék kir. biztosa, gr. Teleky Sámuel, közli a megyével következő rendeleteit :

Az illető megyék tisztviselői ezentúl folytonos érintkezésben álljanak egymással.

Kisebb, halasztást nem szenvedő tárgyakra nézve, közgyűlések hivandók egybe, melyeknek elnöke az alispán, tagjai : a szolgabírák, jegyző, ügyész, pénztárnok

s néhány táblabiró. A jegyzőkönyvek tudomásul a közgyűlésnek beterjesztendők.

Az igazságügy gyorsítása végett a szolgabírák és alszolgabírák, a hozzájuk adandó esküdtekkel együtt a nagyobb községekbe elhelyezendők.

A szolgabíró az általa végzett ügyekről naplót vezet, koronként meglátogatja az alszolgabírakat s megnézi hivatalos naplóikat, valamint az alispán is a szolgabírákét.

A szolgabírák felügyelnek a községi bírákra és jegyzőkre, felülvizsgálják a községi számadásokat; meghagyják a községek előljáróinak, hogy az előttök előfordult ügyekről naplót vezessenek s ahol ügyetlen vagy hanyag a jegyző, a helyett ujat állítanak.

Ami a biróválasztást illeti, a kijelölési jog továbbra is a földesurnál hagyatván, a választásnál, a földesur megkeresésére, a szolgabíró jelen legyen. A községi bíráknak bizonyos fizetés rendeltessék.

Uri székek bizonyos meghatározott napon tartásának. Ezekben azonban ezentúl nem a földesur fog elnökölni, hanem valamely idegen jogtudós. A szolgabíró az uri széken jelen lenni s az ott történekről a megyei közgyűlésnek beszámolni köteles.

Bűnügyi esetekre nézve rendeltetnek ezek: a vádlottat addig bebörtönözni nem szabad, míg bűnösnek nem találhatik; testi büntetést az alszolgabíró csak a szolgabírónak írásbeli felhatalmazására alkalmazhat, ezt is úgy, hogy a büntetés 24 botütésnél nagyobb ne legyen; ha az elítélt az alispánhoz felebbez, akkor a büntetés felfüggesztendő; ha a becsukandó egyén, különösen adóssági ügyben, az által, ha a tartási díjat fizetnie kellene, családját felette megkárosítaná, azon esetben a tartási díjat, naponkint 3 krt, fizeti a felperes; a még el nem ítélt egyének ne zárassanak el együvé a már elítélt

bűnösökkel. A betegekre a börtönőröknek különös gondjuk legyen.

Az urbéri ügyekre a szolgabírák felügyeljenek és azokról a közgyűlésnek jelentést tenni kötelességüknek tartsák.

Az adókimutatás a községekben mindenkor a szolgabíró közbenjárásával történjék, s minden jobbagynak erről adókönyvecske adassék. A szolgabíró az adóbehajtást egész eréllyel szorgalmazza, hogy a kormány ne legyen kénytelen katonai karhatalmat alkalmazni.

A megyei pénztárnok havonként betérjeszti az alispánnak a hátralékosok névsorát, ez pedig elküldi azt foganatositás végett a szolgabírónak.

A megye az év végén elkészíti a házi-adóra nézve a praeliminarét s azt jóváhagyás végett a főispánnak betérjeszti.

Az alispánnak joga van bármikor a pénztárt megvizsgálni.

A szabadságolt katonákra nézve gondja legyen a megyei tisztviselőknek, hogy amint behivatnak, azonnal induljanak ezredeikhez.

Végre a vallásügyet illetőleg, ügyeljenek fel a tisztviselők, hogy a különféle vallásfelekezetek, szemeik előtt tartva az e részben kiadott türelmi parancsot, minden torzsalkodástól óvakodjanak.

1786. eszt. Békés-, Csanád- és Csongrád megye egyesítettvén, az első alakuló gyűlés tartatott Szegváron, Junius 1-én Kárász István csongrádi alispán, mint korelnök, előlülése alatt, ki azon jelentéssel nyitván meg a gyűlést, hogy a három egyesült megyék alispánjául megválasztott sikabanyi Angyal József, eddig Békésvármegye alispánja. Erre azután Angyal József elnöklete alatt a gyűlés folytatattván, olvastatott a főispánnak levele, melyben a következőket rendeli : a gyűlések ezóta Szeg-

váron, mint a három egyesített megyék középpontjában tartassanak, s a mennyiben ott a tisztviselők számára elegendő hivatalos helyiség nem volna, adjanak a megyék véleményt, minő épületekre volna szükség, mellékelvén a tervrajzokat és a költségvetést. A tisztviselők, a mellékelt rendelethez képeest, helyeztessenek el az egyes nagyobb községekbe. A békési és csanádi levéltárak hova elébb vitessenek Szegvárra és rendeztessenek. Az egyesült megyék, új rendeletig használják a csongrádmegyei pecsétet hivatalos pecsétül.

Erre a megye azon véleményt adja, hogy Szegváron még tíz épületnek felállítása szükségeltetik, nevezetesen egy alispáni és jegyzői, két ügyészi, két táblabirói, két aljegyzői, egy főszolgabirói, és egy megyei bábai lakházra van szükség. Azonkívül építeni kell czélnak megfelelőbb börtönt. Miután a békési vármegyei ház még egészen kiépítve nincs, az ugy, a mint van, adassék el, a csanádival pedig kináltassék meg a csanádi püspök.

Ezentúl hetenkint, vagy legfeljebb két hetenkint tartattak gyűlések, de ugy, hogy azokon csak a tisztikar volt jelen, nevezetesen aug. 30-, szept. 4-, 14-, 20-, 28-án. Okt. 2-, 12-, 19-én stb. Az első alakuló gyűlésen a tisztikar így alakított meg:

Alispán: Sikabanyi Angyal József 1000 frt fizetéssel.

Másodalispán: Návay Mihály 350 „ „

Főjegyző: Tormásy Antal 450 „ „

Első aljegyző: Stermenszky Gáspár 250 „ „

Másod aljegyző: Paulovics József 200 „ „

Levéltárnok: Szabó Mihály 300 „ „

Főpénztárnok: Kókay Mihály 450 „ „

Számvevő: Bogyó István 300 „ „

Alpénztárnokok: Szilvásy Ferencz,

Barcza Antal, Névery Ferencz, Kálló

István, Orbán Ignác, per 150 frt, öszv. 750 „ „

Táblabírák: Márton Dávid és Török János per 200 frt,	400 frt	fizetéssel.
Főszolgabírák: Janka Ignác, Kárász Imre, Hergicz Imre, Balog Ferencz, Csupor László per 300 frt	1500	„ „
Alsószolgabírák: Lehoczky Pál, Beliczay József, Matyasovszky Má- tyás, Mihálfi Péter, Török László per 150 frt,	750	„ „
Főügyész: Adamovics Mátyás	300	„ „
Alügyész: Dobossy Gergely	150	„ „
Esküdtek: Paulovics András, Horváth András, Beliczay Sándor, Marsovszky József, Kardos János, Beliczay Pál, Patkó András, Ma- tuska János, Placsintár György, Adamovics György per 100 frt	1000	„ „
Szegedi biztos: Temesváry Ferencz	200	„ „
Biztosok: Fekete Márton, Morvay Ignác, Sarkady Ferencz, Gálfy László, Katona Imre, Stol- czer János per 120 frt,	720	„ „
Irnokok: Virág Péter, Licsek Alajos, Bakai Mihály, Kucharsik György per 100 frt,	400	„ „
Mérnök: Vertics József	400	„ „
Lótenyésztési biztos: Tom- csányi Kristóf	200	„ „
Főorvosok: Rigler Zsigmond, Jósa István	500	„ „
	300	„ „
Sebészek: Kécs János, Vurm Ferencz, Dutkovics Antal, Grieneisz Jeremiás, Görner Károly per 200 frt,	1000	„ „

Három megyei bába per 100 frt,	300 frt	fizetéssel.
Selyeminspektor : Blaskovics		
József	200	" "
Várnagy : Bujtor Mihály	120	" "
10 lovas hajdu per 140 frt,	1400	" "
35 gyalog hajdu per 80 frt,	2800	" "
Kéményseprő	78	" "
Két kocsis per 78 frt,	156	" "
Hóhér	150	" "
	<hr/>	
	Összesen	17,014 frt

A három vármegye a következő járásokra volt felosztva :

Békés vármegye :

Csabai járás ; Csaba (főszolgabíró, biztos, alpenztárnok), Berény (esküdt), Tarcsa, Endrőd, Öcsöd (szolgabíró), Gyoma, Sz.-András (esküdt), Orosháza (sebész), Szarvas.

Békési járás : Kétegyháza (esküdt), Vári, Doboz, Gyula (főszolgabíró, alpenztárnok, főorvos, bába), Békés (alszolgabíró, biztos, sebész), K.-Ladány (esküdt), Vésztő, Szeghalom, Gyarmat.

Csongrád vármegye :

Tiszántúli járás : Vásárhely (főszolgabíró, pénztárnok, biztos, sebész). Mindszent, Komlós (esküdt), Szentes (esküdt), Szegvár (főpénztárnok, alszolgabíró, főorvos, bába).

Tiszáninneri járás : Csongrád (főszolgabíró, alpenztárnok, sebész) Kis-Telek (biztos), Horgos (biztos), Tápé (alszolgabíró), Győ (esküdt).

Csanád vármegye :

Makó (főszolgabíró, alpenztárnok, biztos, sebész, bába), Apátfalva (esküdt), Csanád, Nagylak (esküdt), Sajtény, Toronya, Battonya, Palota (alszolgabíró), Földeák.

1786. eszt. decz. 4. A főispán küldi nyomtatásban az utasítást „Über die Verrichtung der Comitats Beamten“ azon meghagyással, hogy addig is, míg Ő Felsége a tiszti-karral máskép rendelkeznék, vagy alkalmasabb egyének neveztetnének ki, kívánja, hogy az alispán a maga hivatalos naplóját német nyelven vezesse és azt betekintés végett minden két hétben a főispánnak beküldje. Ennélfogva az alispáni napló Decz. 16. óta német nyelven kezdett vezetettetni. Czime ez : Tage Buch deren vereinigten Békés, Csanád und Csongrader Comitaten. A rubrikák a következők :

Jahr 1786.		Von wannen die Stücke einlangten und deren Gegenstand.	Entscheidung oder sonstigen Veranlassung,	Tag der Ausfertigung.	Regist. Fascikel in dem das Stück zu finden.
Zahl der Stücke.	Tag der Einlangung.				

Egyébiránt e napló terjed csak Decz. 16-tól December 30-ig. A többi nincs meg. Valószínűleg második József halála után elégettetett, mint ez más megyékben is történt.

1786. óta, ha valaki megyei hivatalra kívánt alkalmaztatni, elébb vizsgát kellett letennie. Hogy ki előtt? miféle tantárgyakból? azt a megyei jegyzőkönyv nem említi. Az 1786. eszt. Oct. 12. jegyzőkönyvben áll, hogy ily vizsgára jelentkeztek Ternyei József és Zamecz Mihály, kik közül az utolsó megbukott, az első pedig a vizsgát sikeresen letévén, a főispánnak ajánlatni rendeltetett.

1794. eszt. a megye folyamodik a helyt. tanácshoz, hogy a tisztviselők fizetése felemeltessék, nevezetesen : alispáné 600 frtról 700-ra, főjegyzőé 450 frtról 550-re, aljegyzőé 225-ről 300-ra, főpénztárnoké 450 frtról 550-re, alpénztárnoké 200-ról 250-re, főszolgabiróé 300-ról 400-ra, alszolgabiróé 150-ről 250-re, esküdteké 100-ról 150-

re, ügyészé 300-ról 400-ra, számvevőé 200-ról 250-re, biztosoké 115-ről 150-re, irnokoké 100 frtról 120-ra, amit a helytartótanács helyben is hagy.

II. Adó, közterhek.

1715. eszt. országgyűlésileg megrendeltetett a por-táknak országos összeírása. Békésvármegyébe két Tolna-megyei egyén küldetett ki összeíról. Ezeknek napidij fejében 130 forintot kellett fizetni, de miután a megye pénztárában nem volt több száz forintnál, felhatalmaztatott a pénztárnok, hogy a hiányzó 30 frtot valahol vegye fel.

1716. eszt. Szept. 22. roszalja a megyének a helytartótanács, hogy a köznépet törvénytelen adózásokkal terheli, nevezetesen, valahányszor közgyűlés tartatik, az alispán egy marhát levágat, számtalan szárnyas állatot requirál, 130—150 itcze bort elköltet a községéből. Nem rég a gyarmati tanácson száz forintot vett meg azért, mert a birák egy szilvatolvajt az ő hire és tudta nélkül megbüntettek. A pusztákat nem engedi át a népnek, hanem azokat a tisztviselők bitorolják sat.

1717. a kormány ökrei ekképpen helyeztettek el Békésben :

Békésen	ökörpásztor	49,	ökör	123.
Gyarmaton	"	23,	"	55.
Szeghalmon	"	35,	"	85.
Vésztőn	"	11,	"	25.
Ladányban	"	11,	"	25.
Gerlán	"	4,	"	14.
Csabán	"	2,	"	5.
Gyulán	"	16,	"	42.
Dobozon	"	4,	"	10.
Váriban	"	1,	"	3.
Öcsödön	"	10,	"	23.

Összesen ökörp. 166. ökör 410.

1717. eszt. ápr. 24. a helyt. tanács meghagyja, hogy a vármegyében elhelyezett katonatisztek azon 150 forintot, melyet a jobbágyságon igazságtalanul zsaroltak, hadléktalanul fizessék vissza.

1718. eszt. az országos adó $\frac{1}{4}$ évre ekkép vettetett ki:

Gyarmat	80	frt
Szeghalom	133	"
Vésztő	20	"
Ladány	20	"
Békés	205	"
Gerla	15	"
Csaba	34	"
Gyula	67	"
Vári	8	"
Doboz	18	"
Öcsöd	25	"
Öszv.	625	"

1723. eszt. a két havi adó már ekkép volt kivette:

Gyarmat	80	frt
Szeghalom	136	"
Vésztő	20	"
Ladány	24	"
Békés	180	"
Gerla	20	"
Csaba	70	"
Gyula	60	"
Vári	40	"
Doboz	26	"
Öcsöd	60	"
Tarcsa	34	"
Gyoma	56	"
Nemeskereki	5	"
A nemesség össz.	4	"
Öszv.	815	frt.

Ugyanezen évben, miután a lakosság mindinkább szökdösni kezdett a megyéből, hogy a letelepülni óhajtok annál inkább ide édesgettesenek, határozza a megye, hogy az ujonnan letelepülők semmiféle adóval és közteherrel egy évig letelepülésök idejétől számítva terheltetni nem fognak.

1724. eszt. rendeli a király, hogy a nagyváradi várnak jobb karba való állítása végett küldjön a megye N.-Váradra 100 lovas és 30 gyalog ingyen napszámost. (És ez akkor, mikor a megyéből való szökések napirenden voltak, úgy hogy a községek határaitra, a szökések meggátlása végett, katonaságot kellett állítani!)

1725. eszt. országszerte minden porta után fizettetett 389 frt 32 $\frac{1}{2}$ kr. Számított pedig akkor porta Békésben 20. Tehát fizetett a megye nyolczezer frt országos adót. Ezen porták következőleg számítottak :

Békés	3. $\frac{3}{4}$.
Csaba	3. $\frac{2}{4}$.
Gyula	3.—
Gyoma	1. $\frac{2}{4}$.
Gyarmat	1. $\frac{1}{4}$.
Ladány	1. $\frac{1}{4}$.
Szeghalom	1. $\frac{1}{4}$.
Vésztő	—. $\frac{3}{4}$.
Öcsöd	1.—
Tarcsa	—. $\frac{2}{4}$.
N.-Kereki	—. $\frac{1}{4}$.
Gerla	—. $\frac{3}{4}$.
Doboz	—. $\frac{3}{4}$.
Sz.-András	—. $\frac{1}{4}$.
Vári	—. $\frac{1}{4}$.

E kivetésből látszik, hogy 1725. eszt. a legnagyobb községek voltak Békés, Csaba és Gyula, mint a melyekre legtöbb porta számítottott; legkisebbek Nemes Kereki,

Szent-András és Vári. Szarvas és M.-Berény az összeírásban nincsenek fölvéve, mert noha 1722. eszt. települtek, de mint új telepítvények három évig országos adót nem fizettek. 389 frt 32 $\frac{1}{2}$ krt számítva minden porta után, az egész megyének országos adója tett 1725. eszt. 7786 frt 50 kr.

1725. eszt. nov. 1-től 1726. eszt. okt. végéig a megyei pénztárnok számadásai szerint:

I. Bevétel	frt kr.
mult évi maradvány	10.20.
hadi adóból bejött	5548.22.
házi adóból	2894.—.
visszafizettetett a katonaságnak természetben kiszolgáltattott élelmi czikkekért	508.30.
három nemes fizetett adót	9.—.
	<hr/>
	Öszv. 8970.12.
II. Kiadás	8970.12.

maradvány: semmi!

Kiadások közt előjön:

a megyei főorvosnak évi fizetése	12.—.
n.-váradi postamesternek	9.52.
aradinak	1.38.
ezek alhivatalnokainak	2.34.

1728. eszt. miután a kir. helytartó tanács rendelete folytán a megyei fizetéses tisztviselők száma hatra redukáltatott, a házi adó már csak 900 frtot tett, mely következőleg vettetett ki a községekre:

Békés	150 frt
Gyula	70 "
Csaba	200 "
Doboz	40 "
Gerla	30 "
Ladány	50 "

Vésztő	50 frt
Szeghalom	60 „
Gyarmat	50 „
Öcsöd	50 „
Szarvas	55 „
Gyoma	60 „
Tarcsa	25 „
Berény	15 „
N.-Kereki	15 „
Sz.-András	20 „
Vári	20 „
Kétegyháza	40 „

Öszv. 900 frt.

173²/₃. évre az adó már így volt kivette:

	Országos adó	Házi adó	Összesen
Békés és Gerla együtt	1940.—	591.—	2531.—
K.-Ladány	456.—	142.—	598.—
Szeghalom	981.—	331.—	1312.—
Gyarmat	820.—	292.—	1112.—
Vésztő	170.—	50.—	220.—
Endrőd	125.—	20.—	145.—
Tarcsa	446.—	100.—	546.—
Berény tót	120.—	42.—	162.—
Berény német	98.24	10.—	108.24
Gyoma	494.—	162.—	656.—
Sz.-András	209.09	65.—	274.09
Öcsöd	412.—	161.—	573.—
Szarvas	564.—	266.—	830.—
Fás	60.—	15.—	75.—
Csaba	1219.—	413.—	1632.—
Doboz	196.—	22.—	218.—
Kétegyháza	283.—	78.—	361.—
Vári	238.—	62.—	300.—

Gyula oláh, magyar	906.—	258.—	1164.—
Gyula német	283.24	22.06	305.30
Összesen	10,020.57	3102.06	13,123.03

1732. eszt. Harruckern János György főispán hivatalba való beigtatására elköltetett 874 frt 42 kr. Ez a községekre vettetett ki. Így péld. Csaba fizetett 126 frt. Békés 150 frt sat.

1733. eszt. a megyei tisztviselők fizetése ez volt:

főispáné	600 frt	— kr.
alispáné	400	„ — „
ennek papir és pecsétre	8	„ — „
jegyzőé	300	„ — „
ennek papir és pecsétre	12	„ — „
kerületi biztos és posta	39	„ 30 „
szolgabiróé	150	„ — „
pénztárnoké	150	„ — „
Ennek pénzzacskókra	4	„ — „
ügyészé	100	„ — „
biztosé	60	„ — „
esküdté	50	„ — „
sebészé	30	„ — „
börtönőré	30	„ — „
lőhéré	54	„ 32 „

1738. eszt. kéri a megye ő felségét, hogy a posták száma 22-ről lejjebb szállittassék. Igen érdekes, mint indokolja ezt a megye, mint rajzolja a lakosságnak nyomorult helyzetét, hogy a folytonos katonatartás, az 1735. eszt. lázadás, a minduntalan való fuvarozás Futtakra, Belgrádba, Nissába, sat., az évről-évre ismétlődő árvizek, az 1738—1740 eszt. pestis egészen kimerítették a lakosság erejét. Lásd 1738. eszt. jkönyv 198. lap. Hogy célját érhesse, úgy a Cancelláriánál, mint a kir. helyt. tanácsnál külön fizetett agenseket tartott. Ilyen volt a helyt. tanácsnál Radonics Gáspár.

1744. eszt. számított Békésmegyében 22 porta, melyek után az adó kivette volt. Ugyanekkor volt Csongrádban 28, Csanádban 12, Aradban 19, Zarándban 53, Szeged városában 11 porta. És így ha Békésvármegye fizetett országos adót 10000 frtot, ugyanekkor fizetett maga Szeged 5000 frtot, Zarándvármegye pedig 24,090 forintot.

1745. eszt. Békésmegyére már 29 porta számított az adó így volt kivette :

	Országos adó	Házi adó	Összesen
Szarvas	1146.38	364. 4	1510.42
Öcsöd	644.15	204.22	848.37
Sz.-András	333.47	105.59	439.46
Endrőd	267. 9	84.48	351.57
Gyoma	708.36	224.43	933.19
Tarcsa	374.28	120 —	594.28
Ladány	454.52	144.26	589.18
Szeghalom	919.51	291.34	1211.25
Gyarmat	837.21	265.44	1103. 5
Vésztő	282.53	89.58	372.51
Fás	211.54	67.15	279. 9
Békés	1557.51	493.37	2051.28
Csaba	2122.35	676.23	2798.58
Berény	847.17	268.39	1115.56
Kétegyháza	752.21	239.36	991.57
Vári	157.44	49.51	207.35
Gyula magyar	759.44	240. 9	999.53
Gyula német	324.48	103.21	428. 9
Doboz	106.31	33.38	140. 9
Orosháza	398.55	121.53	520.48

Összesen 13209.30 4190.— 17399.30

1749. a megye Budán építendő kir. lakra, három év alatt lefizetendő ezer frtot ajánl.

1750. minthogy a megye Csabán és Békésen kato-

nai tiszti lakokat épített, rendkívüli adóképen kivetett a községekre 2451 frt 36 krt.

1751. eszt. a házi adó már 7350 frt 36 krt. tett.

1751. a megye hat portával nagyobbított. Eszerint innen kezdve az országos adó 35 porta után számittatott s tett 20,333 frt 30 kr. A házi adó ugyanekkor 6125 frt volt.

1758. eszt. Ő Felsége felszólítja a megyét, hogy tekintve a sok költséget a mostani háborus időben, igyekezék minél több kölcsönt eszközölni a kormány részére. E kölcsön az országos adóból fog évenként 6 perczentes kamattal törlesztetni. Erre a főispán azonnal aláír 5000 frtot, az alispán Hrabovszky László 1000 frtot, Káló József 500 frtot sat.

1760. eszt. Károly főherczeg lakadalmi költségeinek fedezésére a megye 500 darab aranyat adományoz.

1772. hogy mennyi mindenféle adózással voltak terhelve a községek, mutatja többek közt azon tűzifa mennyiség, melyet a katonaság számára évenként kötelesek voltak kiszolgáltatni. Így péld. Csaba az ezredesnek évenként adott 54 öl tűzifát, legényének 18-at. Békés a kapitánynak 45-öt, legényének 18-at, főhadnagynak 36-ot, alhadnagynak 21-et.

1776. eszt. az országos adó tett 27007 frt 54 krt, a házi adó 10049 frt 32 krt, összesen 37056 frt 86 krt.

1790. eszt. Hogy mily szomorú sorsa volt ez időben a jobbágnak, mutatja a következő eset. Nehány szeghalmi jobbágy ki volt rendelve, hogy Aradról Orsovára a katonaság számára lisztet vigyenek. Amint ezen dolgot elvégezték, Orsován a tisztek megrakták holmival kocsijaikat s kétszer hajtották Rékásra. Itt lévén, a terhet fuvarozniok kellett Viddinbe. Innen aztán, anélkül hogy valami bonificatióban részesültek volna, egyszerűen

visszahajtottak Szeghalomra. A megye beterjesztette ezt panaszképpen a kir. helytartó tanácsnak, de sikertelenül.

1790. eszt az orosházi nemesek panaszolják, hogy az ottani parasztbíró fuvarozásra és katonatartásra szorítja őket. A megye kiküldi a főszolgabírókat azon utasítással, hogy a parasztbírókat keményen dorgálja meg s hagyja meg neki, hogy ezentul szigorú büntetés terhe alatt ilyeneket tenni ne merészeljen, s a nemességnek előjogait és szabadságait, melyeket őseik vérével szereztek, respektálja.

1790. koronázási ajándékképpen fizettetett a királynak bevett szokás szerint 50 ezer drb arany. Ebből a megyére esett 1304 frt 45 kr., mit szabad adakozás útján a nemesség fizetett.

1791. nov. 25. jegyzőkönyvben a vármegye adminisztratív kiadásai így adatnak elő:

a tisztikar fizetése	5147 frt 8 kr.
szolgák conventiója	2472 " 12 "
különtéle napi díjakra	3000 " — "
4000 frt tartozás utáni kamat	220 " — "
Cancelláriai szükségletek	350 " — "
rabok tartása	500 " — "
épületek javítása	4000 " — "
utak és hidak javítása	1200 " — "
ménlovak tartása	250 " — "
katonai lakok s katonai deperdita	1500 " — "
történhető károk bonificatiójára	600 " — "
beszedetlen relaxatákra	200 " — "
előfogatokra a tisztviselőknek	800 " — "
előre nem látható költség	5000 " — "
összesen	21209 frt 20 kr.

Közli: Haan Lajos.

A tót-komlósi ágost. hitv. ev. anyaegyház történetéből.

A tót-komlósi ev. egyház keletkezett 1746-ik. évben következő módon: nagys. Rudnyánszky József, mint akkori földbirtokos és a hét személyes tábla ülnökének engedélye folytán, gömör-, nográd-, nagy- és kis-honti tótajku evangélikusok, Szt.-György napja táján telepedtek le a komlósi pusztán, számszerint mintegy 80 pár; Szarkóczi János Fótról meghívott és magukkal hozott lelkészükkel s Mravik Péter nevű tanítójukkal együtt. Ugyanezek a hivek, az egy Szarkóczi János kivételével, már azelőtt Szent-Andráson, mint szinte Rudnyánszky-féle birtokon laktak, a hol nyers téglából készült imaházuk lévén, fennevezett Mravik Péter vezetése mellett könyörgésre, az Isten igéje hallgatása és az Úri szent vacsora felvétele végett pedig a közel fekvő Szarvasra gyülekeztek. De Szent-Andrásról a minden felől oda tolt római katolikusok miatt elmenni s más nyugalmasabb helyre költözni kénytelenítettvén: kegyes földes uruk ajánlata folytán, Szarkóczi János Fótról meghívott lelkészükkel együtt, a komlósi pusztára jöttek, hol állandóan megmaradván, a község és egyház alapítóivá lőnek. A hivek első teendője volt, az egyházat akként rendezni, a mint az akkoriban lehetséges volt. Készítettek a végre a még sátrakban lakó atyafiak egy házikót melynek előrésze lelkész-lakul, a hátsó pedig istentiszteleti helyül szolgált. A község és egyház sorsa kezdetben igen sanyarú volt. Ugyanis, a mint a hivek itt letelepedtek, azonnal éles versengés támadt Csanád- és

Békésmegyék között e község birtoka felett. Egyik úgy mint a másik sajátjának tekintette azt, s így egyik is, másik is megadóztatta, télen nyáron át katonatartással terhelte, sőt Csanádmegye annyira ment, hogy még az imaházat is lepecsételtette, s az istentisztelet tartását betiltotta. Erre Békésmegye, nehogy jogairól lemondottnak lássék, a maga pecsétjét szinte oda nyomatta, a lelkészt pedig el akarta csukatni, ki a tört csak úgy kerülhette el, hogy álruhában hirtelen menekült. Hosszabb ideig bujkált egyes egyházakban, olykor-olykor éjszakáinak idején haza is tekintvén, s hiveit az uri szt. vacsora kiszolgáltatása által majd Tót Pál, majd Karkus Márton lóistállójában erősítvén. Ez a csapás mintegy három évig tartott. Végre a per a két megye közt lefolyván, s az végeredményében Békésnek kedvezvén, azóta az egyházra is boldogabb napok virradtak. Szarkóczi János azonban az egyháznak első lelkipásztora, kilencz esztendei és öt havi viszontagságos munkálkodása után meghalt 1754. november 1-én. Az egyház 1755-ben turóczmegyei származású Klecsányi Jánost hívta meg utódjául. Minthogy azonban a bányakerületi superintendensi hivatal akkor üresedésben volt, nevezett férfi lelkészí hivatalára ftdő Bárány János főpéczi lelkész által avattatott fel. Ez alatt úgy az egyház, valamint a község is nagyobb virágzásnak örvendett. Hivataloskodásának idejében történt, hogy egy Beszterczei Mátyás nevű tanító, feslett élete miatt, hivatalától elmozdítottván, helyébe 1758-ban folkusfalvi (turóczi) Tomka Mihály lón meghiva. Minthogy pedig mind a két nembeli iskolai növendékeket egy tanítónak kellőleg ellátni lehetetlen volt, a leányiskolába segédül 1758. május hó 18-án kis-zellő nógrádi Vagner Péter alkalmaztatott. Itt van első alapja a két nembeli tanoncok egymástóli elkülönítésének, mely üdvös szokás Tót-Komlóson a központi iskolában mai napig is megtarta-

tik. Szűk lévén az imaház, az egyháztagnak nyilvános istentisztelet alkalmávali befogadására, ezen a bajon is segítve lőn oly formán, hogy a tető czölöpökkel köröskörül támogattatván, az ó falak pedig szétszedetvén, az imaház hosszában és szélességében körülbelül egy öllel tágult. Klecsányi János, az urnak ezen hü munkása, 6 évi és 10 havi áldásteljes működése után 1762. okt. 26-án meghalálozván, utódja a papi hivatalban Sztankovics Sámuel szúd-honti lőn, ki is elébb ftdő Fridel András bánnyakerületi superitendens és garamszegi lelkész által avattatván fel, 1763. elején lépett hivatalába. Ezen érdemtelmes férfiú idejében, névszerint 1767-ik évben létesült egy fa harangláb, melyre idő folytával háromféle rézharang vonatott. Ezeknek legkisebbikét, mint egy 60 font súlyut még Szent-Andrásról hozták volt a Komlósiak magukkal, ahol hét arany árán szerzették, melylyel Ő Felsége azért ajándékozta meg őket, mivel azon katonák ellen, kik a porosz hadjárat alkalmával Túr tájékán saját tisztjeik ellen fellázadtak nemcsak, hanem sokakat le is kaszaboltak, — magukat hősieesen viselték. A hét aranyat saját erszényükből még 60 frttal toldták meg. Ez a harang mai napig is használatban van, csakhogy már megújított állapotban, mert egy izben megrepedvén, ősz eredeti állapotában közszolgálatra többé nem volt használható. Elavulván s szűk volta miatt közhasználatra alkalmatlanná válván az eddigi imaház, egy ujnak létrehozatala felől kezdett gondoskodni az egyház s amint térhez jutott s engedélyt is nyert, 1766. Szt.-Mihály napján az alapot azonnal megásta és le is tette. A 14 ölnyi hosszúságú és 6 ölnyi szélességű befejezett mű, következő évben éppen Szent-Mihály napján, valamennyi békési ev. papság jelenlétében szenteltetett fel. 1767. évben Szarvasra költözött Sztankovicsot hivatalában bagyon-nagyhonti származású Valaszky Pál váltotta fel, ki közvetlen a

lipcei egyetemből hivatott meg lelkészeül. Idejében készült egy orgona Pozsonyban 200 frton. Egy tanító a fiuk oktatására elegendő nem lévén, 1774. kis-zellő-nógrádi Zsingor Péter olyformán választatott, hogy a kisebb fiúkat az olvasásra gyakorolja be. 1775. számára külön lak és tanoda emeltetett. Ugyanazon évben úgy lisztre, valamint köleskására is szárazmalom építtetett. A lelkek összeiratván, azok száma 3458-ra rugott. 1780-ban Valaszky Pál a czinkotai egyház meghívását elfogadván s Szt.-Háromság utáni 4-dik vasárnapon, 10¹/₂ esztendei hű munkálkodása után bucsut vevén, ezen jó és tudós férfinak utódja zólyomi születésű Janek Mátyás lön, a ki Csövárról hivatott meg, s teljes tiz esztendei hivataloskodása után, súlyos nyavalya következtében, meghalt 1790. május 27-én. Felváltotta Sexty György nagyszlabosi lelkész, ki Szent-Háromság utáni 10-dik vasárnapon Szimonidesz János akkori esperes és Gyurcsek András körlelkész által iktattatott hivatalába. Lelkészkedése idejében emeltetett, az alább leirandó mostani templom. 1793. Zsingor Péter tanító leköszönvén, alnói Buro Dániel váltotta fel. 1794. Vagner Péter leköszönvén, utódjául Ó-Turáról Szamecz Ádám választatott. Ez 1803-ban Nagy-Lakra költözvén, következő évben pedig Tomka Mihály, vétsége miatt hivataláról lemondván, a megürült tanítói állomások Bartholomeidesz Dániel és Delhy Márton által akként töltettek be, hogy Buróra a nagyobb, Bartholomeideszre a kisebb fiuk, Delhyre pedig valamennyi leány nevelése bízott. Buro 1814-ben leköszönvén, utódjául Zatroch András orosházi tanító választatott. Ez 1823-ban meghalálózván, a hivatalban Hegedüs Márton követte, mely esztendőben a torony rézzel fedetett be. 1829. augusztus 29-kén Sexty György 39 esztendei hivataloskodása után meghalt. Utána Bende Károly, egy évvel később pedig Csermák János

választattak rendes lelkészekül. 1831-ben az epemirigy dühöngvén, e borzasztó nyavalyának jul. 28-tól kezdve aug. 31-ig 828-an lőnek áldozatául, kik közé Delhy Márton leány tanító is sorozandó. Helyébe Novák Pál választatott, és miután valamennyi leány tanításának kellőleg nem felelhetett meg, az egész osztály kétfelé osztatván, a kisebb leányok vezetésével Nagy-Váradról hivott Theil Sámuel bizatott meg. 1835-ben Bartholomeidesz Dániel kisebb fiuk tanítója meghalván, helyébe Tomka Károly választatott, ki már azelőtt tanítói segéd minőségében mellette 4 évig működött, 1836. jun. 23-án Ftdő Szeberényi János bányaker. superintendens a komlói egyházban is megtartotta canoni egyházlátogatását. Tomka Károly tanítót 1840-ben Decz. hó 11-kén Kovács Mátyás váltotta fel.

1844. aug. 1-én Bende Károly lelkész 14 évi és 11 havi munkálkodása után meghalván, az egyház sajkókazaborsodi Horváth Sámuelt hívta meg Tisza-Földvárról egyik rendes lelkészeül, ki is 1844. okt. 20-án kezdett hivataloskodni, Decz. 15-én pedig vagyis Advent 3-ik vasárnapján Ntű Kristóffy Sámuel nagylaki lelkész és békési esperes által hivatalába iktattatott.

1846-ban Kovács Mátyás kisebb és Hegedűs Márton nagyobb fiúk tanítóinak iskolái kipadoltattak s rendes iskolai padokkal is elláttattak. Ugyanazon évben az egyház Tót-Komlós községe telepítésének 100 éves emlékét ünnepelte meg, mely alkalommal Csermák János tótul, Horváth Sámuel pedig magyarul szónokoltak. Ezen alkalomra szabad adakozás útján vétetett egy finom, vörös bársonyból készített, sárga paszománttal és rojtokkal feldiszitett oltárterítő, szent edény- és szószék-takaró. Ezekhez járult egy díszkötésű emlékkönyv is Megváltónk arczképevel, mely Benyo András és Süveges Anna házas-

társak költségén készítettett, s melybe a kegyes adakozók nevei iktattattak be.

1851. Febr. 11-kén Theil Sámuel, a kisebb leányok tanítója, 19 évi munkálkodása után meghalálózván, helyébe 1851. Aug. 31-kén tot-komlósi születésű Hegedűs Károly választatott. Theil felől megjegyzendő, hogy jó orgonista volt.

Ugyanazon évben Hegedűs Márton tanító, ki vén-sége és betegsége miatt hivatásának megfelelni képes nem volt, 28 évi és 9 hónapi hivataloskodása után, az akkori esperes tudtával és beleegyezésével nyugdíjaztatott, helyébe a nagyobb fiúk tanítójául, fizetés javítás mellett, Kovács Mátyás kisebb fiúk tanítója választatott.

1853. Szept. hó 18-kán Kovács Mátyást a kisebb fiúk olvasásában domony — pestmegyei Gaal Dániel váltotta fel.

1854. kötelezvényileg lekötötte magát az egyház, hogy a szarvasi esp. főtanoda segélyezéséhez évenként 391 frt 23 krral pengő pénzben fog járulni. Ugyanez évben a hívek lelkészeikkel és néhány tanítójukkal együtt a nevezett tanoda alaptőkénének öregbítéséhez 541 frt és 18 krral járultak.

Ugyanazon évben az egyház 8016 frt 50 kr. v. cz. templomát kívül belül kijavíttatta.

1855. Febr. 1. az első gondnoknak évi fizetése 50, a másodiknak 45, az egyházfinak 40 p.-ftban állapított meg.

Közli: Csermák Kálmán.

Tót-Komlós rövid históriája.

Tót-Komlósról eddig több figyelemreméltó feljegyzés található; de a jeles község történetének, illetőleg a mai kor színvonalán álló monografiájának megíróját csak az újabb nemzedék életrealóságától várjuk.

Régebben a híres irodalomtörténész Wallaszky Pál, mint komlói lelkész írta össze a komlói ev. egyházra vonatkozó érdekesebb adatokat, melyeket magyar fordításban Gajdács Pál tollából éppen ezen Évkönyvben veszi a t. közönség¹⁾; ujabban pedig a nyugalomba lépett s érdemeinél fogva méltán köztiszteletben élő Horváth Sámuel, egykori lelkész és békési esperes szedte össze a „kalászokat“ T.-Komlós multjának és jelenének tarlójáról, hogy ez által is tanubizonyságot tegyen azon szeretetteljes meleg érdeklődésről, mellyel a nép erkölcsi, anyagi és szellemi fejlődése iránt viseltetik.²⁾

Ez év folyamában a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat T.-Komlóson tartván meg évi közgyűlését, alólirott a községházán tett kutatásai közben egy érdekes kis monografiára bukkant, mely „*Tóth-Komlós helységének közjavát tárgyazó Jegyzőkönyv*“ czime alatt 1846-ban „V-ik Ferdinánd Felséges koronás Fejedelmünk s Királyunk kegyes s dicsőséges uralkodásának XI-ik évében“ iratott össze, valószínűleg valamely lelkes községi jegyző által. Ezen kéziratnak, mely összesen 53

¹⁾ Lásd 44—55. lapokon.

²⁾ Kalászok Tót-Komlós multjából s jelenéből. Emléköl összeszedte 1880-ban, Horváth Sámuel. Megjelent B.-Csabán 1881-ben.

folio lapra terjed, külön ily czime is van a harmadik lapon: „Tóth-Komlósji Historia.“ Az abban foglalt feljegyzések értékét azonban nagyban csökkenti azon körülmény, hogy az egyes események évszáma hézagosan vagy éppen nincs feljegyezve. Az illető író, talán mert utólagosan pontosabban akarta beírni a számokat, üresen hagyta az illető helyeket, melyeket aztán vagy feledésből vagy más közbejöhett akadály miatt be nem töltött. Fölötte nagy hiánynak kell jelezniünk azt is, hogy az egykori komlósji egyházi és világi előjárók neveit szintén kihagyta, illetőleg az e czim alatt levő üres lapokat be nem töltötte. Az e részben általunk tett pótlások természetesen igen hiányosak. Mily érdekes összehasonlításokra adott volna alkalmat ezen kis „história“, ha például a gazdasági viszonyok tárgyalásánál (10. lap) hol a házak és holdak számánál, a 114 $\frac{4}{8}$ urbéri teleken élő családoknál kimutatni kívánta, hogy 1845 $\frac{5}{6}$ -ban hány sessió, hány $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{4}$, és $\frac{1}{4}$ sessió, gazda lakott Komlóson; vagy ahol az iparosok és vásárosok mellett ki akarta mutatni, hogy 1846-ban hány ló, hány szarvasmarha, birka, sertés stb. volt Komlóson.

Mindez csak jelezve van. Az, ami a legszükségesebb lett volna, t. i. a szám hiányzik.

Azonban mindezen hiányok daczára is szükségesnek véltük e kis monografia közrebocsátását először azért, mert sok tanulságos adatot tartalmaz, és másodszor azért, mert például akarjuk felmutatni megyénk lelkes jegyzői karának arra nézve, hogy saját községeikben hasonló feljegyzések felkeresésére, megőrzésére, kijavítására, esetleg hozzá hasonlóknak írására kérjük és buzdítsuk őket.

Senki sem tudja nálunknál jobban méltányolni azon kötelességek nagyságát, melyeket a mindennapi élet és a törvény szigora jegyzőinkre ró, — mind a mellett bátrak vagyunk azon régi igazságra figyelmeztetni a csüggedőket,

hogy kötelességét megteszi az egyszerű napszámos is; de ami az önérzetes ember homlokát tiszteletre méltó dicsfény-nyel övezi körül, az a napi kötelességen felül teljesített azon munkának öntudata, melyet a nemzet jövőjéért lelkesen áldozott.

Ezt bizonyítja minden életrevaló nemzetnek fejlődés-történelme. Minden nagyobb szerű munka áldozattal jár; hozzunk egy kis áldozatot magyénk és községeink történelmének mi is!

Ezen kis megjegyzés után lássuk az említett „Tót-Komlósi historiát“ eredeti magyarságában és hiányosságában, előre is bocsánatot kérve t. olvasóinktól, hogy a hiányokat csak részben voltunk képesek kipótolni.

Tóth Komlós Helységének Leírása.

Tóth-Komlós Helysége fekszik Tekintetes Nemes Békés Vármegyében az *száraz-ér* partján. Határos:

Napkeletről: Kovácsházával és éjszakkeletről a kaszaperi pusztával.

Délre: Mezöhegyessel és Majláth községével.

Nyugótról: a kopáncsi pusztával és Sámson községével.

Éjszakról: a szöllősi pusztával.

Első eredetét Tóth Komlós Helységének éllemedett ősz Lakosaink mint Nagy Attyáiknak szájról szájra reájok maradt Hagyományt úgy adják elő: hogy Szent András Helysége 1719-dik Évben nemes Bihar Megyének Kaba nevű Helységéből kapott Lakosokat, és pedig Reformatusokat: nem sokára költöztek ezen Szent Andrási lapályos tájakra Országunk felső részéről sok Katholikus, és Evángelicus Thotok is, és ezen Evángelicus Tóthok csak hamar már 1746-ik Évben *Tóth Komlóstra* számos-sabban költöztek által Méltóságos Dezséri Báró Rud-

nyánszki Josef Hétszemélyü Táblai Ülnök akkori Földes Uraság bölts 's Kegyes intézkedése következtében: és ezen áldott eleink valának Toth-Komlósnak boldog emlékezetü állapotói!

Az Evángelicus Tóthoknak *Tóth Komlosón* lett megtelepedések, és ell szaporodások természetesen vontamaga után a Lelki-Pásztoroknak szükséges lettét is; ennek következtében a jó Toth Komlósi népnek kérésére adtak is az Evángelica Ekkklésia akkori Elöljárók Lelki Pásztort az 1746-ik Évben Szarkóczy János nevü Prédikátor Urat.

A Lelki Pásztorok illy Rendel következtek:

Szarkóczy János 1746-tól 1754-ig.

Klecsányi János 1755—1762.

Sztankovics Sámuel 1763—1769.

Wallaszky Pál 1769—1780.

Janek Mátyás 1780—1790.

Sexty György 1790—1829.

Bende Károly 1829—1844.

Csermák János 1830—1871.

Horváth Sámuel 1844--1873.

Ujabban:

Csermák Kálmán 1871.

Zsilinszky Mihály 1874—1882.

Gajdács Pál.

Az mostan is fenálló Templomunk épült 1790-ik Évben az Toth Komlósi jó Népnek adakozásibúl — az mostani ékes Tornyunk pedig 1791-ik Évben emeltetett az Communitásunk közös költségén.

Tóth Komlóst birják Nemes Paksi Miklósnak az egyik fia tudni illik János, és ennek fia László, és két Leány Ágon: Katalin és Sárától származott törvényes utodjai, ugymint: M. Horváth, de Szent György — M. Dezséri

Báró Rudnyánszki, M. Mondboch, M. Barkóczy Rosti, I. Szent Kátolnai Cseh, Kürthi Csabai — Toth Váradgyai Kornis, és Daróczi Családok.

Az Rendszerinti Tanító Urak név sora :

- Mravik Péter 1746.
 Beszterczei Mátyás 1758.
 Tomka Mihály 1758—1803.
 Vágner Péter 1758—1794.
 Zsingori Péter 1774—1793.
 Buro Dániel 1794—1814.
 Szamecz Ádám 1794—1803.
 Bartholomeides Dániel 1803—1835.
 Delhy Márton 1824—1853.
 Novák Pál 1831—1855.
 Theil Sámuel 1834—1850.
 Tomka Károly 1835—1880.
 Kovács Mátyás 1840—1874.
 Ujabban :
 Hegedús Károly 1851—1879.
 Dvoracsek Adolf 1857—1875.
 Horváth Béla 1870.
 Tusjak György 1874.
 Chovan József 1875.
 Paulovics János 1879.
 Kuliczky Nándor 1875.

Toth Komlói Biráknak név sora :

- 1746-ban Vajas Márton.
 1766-ban Czerovszky György.
 1767-ben Motyovszky András.
 1770-ben Úrban Jakab.
 1771-ben Tóth György, és Kosztolányi János.
 1774—5. Motyovszky András.

1776-ban Kosztolányi János.

1777-ben Bobor Pál.

1832-ben Pipis Pál.

1848-ban Motyovszky János és Karkus János.

Ujabban :

1849-ben Paulik György.

1851-ben Vasas András.

1854-ben Karkus János.

1855-ben Pipis András.

1856—60-ban Stirbitz János.

1861—64-ben Karkus András.

1865—68-ban Lehoczky János.

1869—72-ben Farkas Pál.

1873—74-ben Lehoczky János.

1875—80-ban Machan Pál.

A komlói Hittes Jegyző Uraknak név sora :

1646-ban Lénárt Mihály.

1777-ben Benitz István.

1848-ban Omazta Ferencz.

Ujabban :

1856-ben Soltész Ádám, Csörföly Lajos, Turóczy István.

1859-ben Veszclovszky Máté.

1873-ban Povázsay Mihály.

Toth Komlóson vagynak 950 Házak — ékesitik ezen Helységet az egyik oldalan fekvő kies Legelők, 's ollykor, ollykor gazdagon termő szántó földek a Lakosoknak tulajdon Tanyaházaikkal —

Toth Komlóson összesen 114 $\frac{4}{8}$ sessió, vagyis urbéri Telek van. Toth Komlós az idéi 1846-diki Népélyes öszveírás szerint számít 6972 Lelkeket : kik mind Evángelicusok. — A Lakosoknak tsak kisedel Részé üzi a kézi mester-ségeket.

A nagyobb rész pedig a földmiveléssel, Barom, és

Birka tenyésztetéssel foglalatoskodik, és (:ha a Jó Isten áldása hozzá járuland:) tetemes Hasznokat hajt magának Évenként, annyival is inkább; minthogy a Toth Komlói Népek kitünő ipara, 's szorgalma megfelel a Természet jótékony adományinak. — Gabona Termését az Aradi Piartzon árulni szokta: de még jobbára helyben adogatja ell a nevezetes Komlói Héti Vásároknban, melyek minden Héten Hétfüi napon ünnepélyessen tartatnak.

A barmok az Toth Komlói Legelőnek igen szük volta miatt a Szent Tornyai árendális Pusztán tenyésztetnek, és remélyhetni hogy a nevedő iparnak következtében a marha s' birka tenyésztetés, és az ezekbül hajtandó haszon is sokkal nagyobbra fog nevedni.

Az előljáróknak választása szokott meg esni minden Évben Minden Szentek napja utáni Vásárnapon: Midőn a Méltóságos közös Uradalmi Tiszt jelenleg Nemes Paál József Tisztartó Ur szokott három vagy négy érdemes Lakosokat az Birói Hivatalra ki jelelni: a kik közül aztán szabad voksolás szerint választ a nép Birót; szintén azon módon választatnak az Uj Biró mellé még egy Törvény Biró, egy Perceptor, egy Gazda és még 8 Esküttek — kik a T. N. Megyebéli Tisztviselő Ur előtt az esküt le tészik —

Ha a szeretet az, a mi által egyé kell olvadni a keresztény sziveknek 's ha a Békességes egyeség 's egy mást ell türes nyilván való jele annak, hogy az emberek szivén a Religio uralkodik; ugy nyilván Tóth Komlóst, 's ennek becsületes Lakosait, azon jó keresztények sorába lehet helyezetteti, a kik Krisztus Lelkétől indittatván a leg nagyobb egymás között való megegyezésben helyheztetik boldogságokat; már szinte egy század folyt le, hogy a Lelki Pásztorok, Tanítók, Birák, 's a Köznép között a legszebb csend, 's egyeség, keresztényi türelem, 's a szép egyet értés uralkodik — Én eszet

szemlélvén, tiszta lelki örömbe merülök, valamint a keresztényi ájtatóságnak látásán, 's tapasztalásán annak, hogy ezen hely mentt még mind azon vétkektől, gonoszaktól, a melyek a Városokat már ell foglalták, 's melyek pedig az Isteni büntetésnek okai szoktak lenni.

Ditséretére szolgál az ide való Elöljáróknak az, hogy minden kicsapongások iránt a legszemesebb vigyázattal vagynak, s szigorú fenyték által azokat eredetben ell fojtják — 's kiirtják — valamint az is, hogy a kegyes királyi parantsolatoknak buzgó, 's gyors végrehajtói! —

A kegyes királyi Urbárium bejött Toth Komlóson 17 (?) Évben; a mely szerint Communitásunknak köz használatára három Sessio föld adatott, Sessióját 60 Holdjával számítván öszvessen 180 Holdak. —

1791/92-dik Évben kezdette Toth Komlós Szent Tornyai Pusztát árendálni leg inkább Tekintetes *Mondboch Ferencz ur* kegyes jó voltából; ezen nemessen gondolkodó Uraság megvetvén minden mellékes hasznokat, idegen ajánlásokat, csak egyedül a mint kellett, hogy Népét boldogítsa, Tóth Komlóst Szent Tornyai Curiális Pusztának birtokában először is bé helyhezte — E jeles szép példát követték Boldog emlékezetű M. Szentgyörgyi Horváth Zsigmond Úr, T. N. Békésmegye Néhai Fő Ispánya Eő kegyelmessége — T. Barkóczy, Rósti s egyéb kegyes szivű Jó földes Uraságaink —

A Szent Tornyai Pusztá ál öszvessen 23275 Holdakból és 67 □ öllekből: ennek nagyobb részét Komlós birja árendába — de a Szent Tornyai Pusztán kívül birja még Komlós Kaszapert s egyéb Pusztákat is árendába — valamint az egész Helység árendába birja ön magát.

Példa nélküli örökös szerződést vala szerentsés kötni Toth Komlós kegyes jó földes Uraságával J. Barkóczy Rosti Albert Urral Csabatsüdön Junius 27-én 1844 — az Urbéri telkek, házas Zsellérek 's Közös legelő iránt — valamint e tiszteltt Uraság Királyi Haszonvételeit is zálogban birja Toth Komlós Helysége — Az örökös Válttság iránt reményt adott már M. Sz. Györgyi Horváth család is. —

1816 ik Évben hirtelen ki ütött, 's példa nélkül dühöngött, kegyetlenkedett ama nagy Fergeteg; melly által meg fogytak, 's ell emésztettek sok lovak, csikók, számos marhák, rugottak, annya birkák, birka Tokjók öreg sertések, süldők : —

Nevezetes ezen 1816 Évi Nagy fergetegről az is hogy akkor egy Fő Hadnagy egy fél század Huszár Katonákkal Komlóson lévén, és ki masirozván, de az Fergeteg erejétől széjjel kergettetvén, némely Része a száraz érben lelte enyhelét, egy Része közülök Lovastól meg fagytanak; és a szerentséssen meg maradtak tsak harmad nap mulván érhettek be ki tüzött Helyre Holdmező Vásárhelyre, a hová menni szándékoztak.

Egy köztársaságban igen nagy figyelmet érdemel az ell maradott *Árvák 's Özvegyeknek* gondviselése 's ezen ártatlanoknak gyámolítása. — Ezt szivére vévén az M. Uradalmi közös Tiszt, Nemes Pál Josef Tisztartó Ur böltsen meg rendelé, 's kegyessen meg hagyá az Helybéli érdemes Elöljáróságnak, hogy az gyámoltalan szegény Árvákra való nézve egy Gyám attya azonnal nevezetesen ki; ki minden Árvák 's Özvegyeknek Pénzokről 's minden Vagyonyukról Esztendőről Esztendőre rendessen 's szigoruan számolni tartozzon. — E szent Czélnak elérhetőse tekintetébül 1836-dik Évben Jan. 3-án tarta-

tott Tanács ülésünkben ki neveztelett: *első Gyám Atytyának*: Lehoczky György ki először 1837-ik Évben rendessen számolt, melléje rendeltetvén Gyámjegyzőnek Hittes Jegyző *Omaszta Ferencz Ur*:

Az komlói Gyámnokoknak név-sora: 1836—1842 Lehoczky György. 1842—1852 Adamil Mihály. 1852. Számuel György. 1853—57. Stirbicz János. 1858—1870. Nagy György. 1871. Ondrejo János és Puskely György. 1872—78. id. Farkas Pál. 1878—1883. Antal Mátyás.

Toth Komlóson vagynak az Evángelicusoknak rendes négy iskolai; melyekben a nevendék fiú 's leány gyermekek az iskolái Évnek le folyta alatt szorgalmatosan oktatatnak a Hit-Tanban, hogy így idővel jó keresztények, 's polgárok váljanak belőlök; valamint tanítatnak mindazokra, a mellyek nélkül az egyes Polgár sem lehet ell, ha tsak kimiveetlen állapotban nem akar maradni. Az idén az fiúk iskolaiban számláltak az Leányok iskolájában Leányok öszvessen Tanúlok — A Tanítókat az Communitás fizeti — Az oktatásra s tanításra való fő fellvigyázat a Lelki Pásztorok Tisztje — Az mostani Országos Rendeleték következtében az Magyar nyelv is kitünő szorgalommal tanittatik — különös Ditséretére válik a komlói Népnek az, hogy maid mind *Magyarúl beszéleni tud*, és talán egy sintsen a ki az Magyar szót nem értené.

A Levegő itten fris, a gyakorti szellektől tisztán tartatik; egészséges, a mint lehet látni a pirós posgás számos élemedett Lakosoknak egészséges képeikből. — A föld itten tulajdonságára nézve fekete, porhanyos; s ollykor ollykor bőven termő; az egy szántásra az Gabonának minden nemeit bőven termi meg. A Buza különösen sok

élet erővel bir, hosznos nyulánkságú, melly tulajdonságáért a zsemle 's jó házi kenyér sütőknél kedves.

Ugyan Komlóson vagynak 259 Hóld 116 □ öllekbül álló kiseded *Urbéri Szőlők is*; melyekben ugyan jó asztali bor terem; de olly szűken terem itt a bor; hogy a bor mennyiségére nézvest említést sem érdemel.

És ezek azok, a miket Toth Komlós Helységéről ki nyomozni 's írni röviddeden lehetett — — Hólmi egyébb e Helységet érdeklő Tárgyak rendessen egymást követve ezen Jelenni Jegyző könyvben adatnak elő azon hosznos tekintetbül, hogy a következő Hittes Jegyzők 's Előljárok a kétes állapotokban bizonyos Tanúságokra akadhassanak, a mellyekbül okossan tudhassanak arányt adni tselekedeteiknek. —

Vége Toth Komlós Helységének rövid Leirása azon búzgó ohajtással zarattatik bé: Hogy Vajha az Isteni bölts Gondviselés mind testi; mind pedig minden lelki jókban ápolja, gyarapítsa, 's fentartsa ezen Helységet annak földes Uraival, Előljároival, s Népeivel egyetemben sokáig — igen sokáig bútlan, vig boldogan! —
T. Komloson April 1-én 1846.

Bona Békésiensia in Possessione *Toth Komlós* et in Curiáli Praedio *Szent Tornyá* Inclytarum Familiarum *Száraz & Paksy* inde ab anno 1795 usque ad hodiernam diem per diversas partim executiones, partim Divisiones amicas: medio Infra scripti in sequentes subdivisa sunt Partes, nimirum:

I.
In Territorio Komlós
Ex Cannabētis Urberialibus.

Sors		Long.	Lat.	Jug.	Org. □
I.	Ill. Elisa. Unverth in vicinia Orient. Praedii Székegyház	51 ⁹ / ₁₂	98 ¹⁰ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
II.	Ill. Ignat. Rudnyánszki in vicinia orient. praecedentis	126 ⁹ / ₁₂	40 ⁴ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
III.	Ill. Joan. Rud. in vicin. orient. praee.	128 ⁸ / ₁₂	39 ⁹ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
IV.	Ill. Nicol Forgács " "	127 ⁴ / ₁₂	40 ² / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
V.	Ill. Christina Bosányi " "	125 ³ / ₁₂	40 ¹⁰ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
VI.	Ill. Francisca Rud. " "	134—	38 ² / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
VII.	Ill. Georg. Rudny. " "	155 ² / ₁₂	32 ^{11 1/2} / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
VIII.	Ill. Anna Sándor " "	169 ³ / ₁₂	30 ^{2 1/2} / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
IX.	Ill. Rosalia Rud. " "	181—	28 ³ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
X.	Ill. Carolus Rud. " "	179 ¹¹ / ₁₂	28 ⁵ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
XI.	Ill. Paulus Rud. " "	175 ¹⁰ / ₁₂	29 ¹ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
XII.	Ill. Sigism. Rud. " "	130 ³ / ₁₂	39 ² / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
XII.	Ill. Joseph. Rud. " "	60 ⁴ / ₁₂	84 ¹⁰ / ₁₂	4	712 ²¹ / ₂₆
	S. D. Mondbach resp. praeced. ad merid.	553 ⁴ / ₁₂	60—	30	233 ³ / ₁₂
	S. D. Rosti " "	503 ^{6 1/2} / ₁₂	66—	30	233 ³ / ₁₂
	S. D. Fényes " "	26—	13—	—	338—
	Exc. Sigis. Horváth. respectu Praecedentis ad ortum	449—	124—	50	594—
	Exc. Sig. Horváth int vic. merid. Prae.	318 ⁶ / ₁₂	18 ⁴ / ₁₂	5	338 ⁵ / ₁₂

Sors		Long.	Lat.	Jug.	Org. □
	S. Franc. Daróczi vic. in merid. Prae.	290 ² / ₁₂	5 ³ / ₁₂	1	423 ¹ / ₁₂
	S. Anna Daróczi " "	267 ² / ₁₂	23 ³ / ₁₂	5	846 ¹ / ₁₂
	S. Barbara Daróczi " "	242 ⁵ / ₁₂	12 ⁶ / ₁₂	2	846 ² / ₁₂
	S. Carol. Csepregi " "	232—	1 ⁴ / ₁₂	—	304 ⁷ / ₁₂
	V. Cap. Quinque Ecclesi " "	227—	5 ⁵ / ₁₂	1	118 ⁵ / ₁₂
	S. Rosalia Daróczi " "	223—	27 ⁴ / ₁₂	5	592 ¹ / ₁₂
	S. Ladisl. Cseh " "	148 ⁷ / ₁₂	107 ⁸ / ₁₂	14	592 ⁵ / ₈
	S. Anton. Csabai " "	163—	32 ⁸ / ₁₂	4	930 ⁷ / ₈
	S. Alexand. Kornis " "	197—	54 ¹ / ₁₂	9	761 ³ / ₄
	S. Dnus Egerer " "	Irregular.		9	761 ³ / ₄

II. Ex Remanentia in Limitibus Székegyháza obtinuerunt respective retinuerunt.

XIII.	Ill. Joseph. Rud. in vicinia Septemtrionali Postae Magist.	448 ¹ / ₁₂	8 ¹⁰ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
XII.	Ill. Sigis. Rud. in vici. Sept. Praece.	443 ⁹ / ₁₂	8 ⁴ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
XI.	Ill. Paul. Rud. " "	441 ⁸ / ₁₂	8 ^{4 1/2} / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
X.	Ill. Carl. Rud. " "	439 ⁷ / ₁₂	9	3	656 ⁷ / ₂₆
IX.	Ill. Rósal. Rud. " "	437 ⁷ / ₁₂	9 ¹ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
VIII.	Ill. Anna Sándor " "	435 ⁷ / ₁₂	9 ² / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆

Sors		Long.	Lat.	Jug.	Org. □
VII.	Ill. Georg. Rud. in vici Sept. Praece.	429 ⁸ / ₁₂	92 ¹ / ₂ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
VI.	Ill. Francisca Rud. " "	420 ² / ₁₂	95 ⁵ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
V.	Ill. Cristina Bosányi " "	412 ¹⁰ / ₁₂	97 ⁷ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
IV.	Ill. Nicol. Forgács " "	386	103 ³ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
III.	Ill. Joan. Rud. " "	359 ⁸ / ₁₂	11	3	656 ⁷ / ₂₆
II.	Ill. Ignatius Rud. " "	359 ⁸ / ₁₂	11	3	656 ⁷ / ₂₆
I.	Ill. Elisabetha Unverth " "	369 ⁶ / ₁₂	108 ¹ / ₂ / ₁₂	3	656 ⁷ / ₂₆
	Sp. D. Mondbach " "	395 ⁸ / ₁₂	65	23	415 ⁹ / ₁₂
	Sp. D. Rosti " "	370 ¹ / ₂ / ₁₂	69 ⁶ / ₁₂	23	415 ⁹ / ₁₂
	Sp. Georg. Fényes respectu Partis occidentalis Paecedentis ad Septemtrio	23	115 ⁵ / ₁₂	—	262
	Excell. Sigis. Horváth respectu Partis orient. Ratae Rostianae ad Septemtrionem	405	106 ³ / ₁₂	39	118
	Ex. Sigis. Horvát resp. Praeced. ad Sept.	419 ¹⁰ / ₁₂	146 ⁶ / ₁₂	5	587 ⁸ / ₁₂
20	Sp. Franc. Daróczi 20 Borb.	420 ¹¹ / ₁₂	53 ³ / ₁₂	2	910 ¹⁰ / ₁₂
	Sp. Anna Daróczi "	424 ⁵ / ₁₂	92 ² / ₁₂	4	866 ⁷ / ₁₂
10	Sp. Barbara Daróczi 10 Ferencz.	425	27 ¹ / ₂ / ₁₂	1	197 ⁷ / ₁₂
	Sp. Carol. Csepreghi "	425	17 ⁷ / ₁₂	—	662
	V. Cap. Quinque Ecclesiense "	425	37 ¹ / ₂ / ₁₂	1	447 ¹⁰ / ₁₂
	Sp. Rosalia Daróczi "	426	48 ⁸ / ₁₂	1	864 ¹ / ₂
	Sp. Ladisl. Cseh "	414 ¹⁰ / ₁₂	29 ¹⁰ / ₁₂	11	275

Sors		Long.	Lat.	Jug.	Orgia ☐	
	Sp. Anton. Csabai	1 ^o Ferencz	405 ⁶ / ₁₂	10 ² / ₁₂	3	825
	Sp. Alexand. Kornis	"	403	20 ⁶ / ₁₂	7	550
	Sp. D. Egerer	"	388	21 ³ / ₁₂	7	550
<i>III. In Pradio Szent Tornyá obtinuerunt & respective retinuerunt.</i>						
I.	Ill. Elis. in vicinia Sept. Terrae Orosh.		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
II.	Ill. Ignat Rud. " precedent.		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
III.	Ill. Joan. Rud. "		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
IV.	Ill. Nicol. Forgács "		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
V.	Ill. Cristin. Bosányi "		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
VI.	Ill. Francisca Rud. "		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
VII.	Ill. Georgius Rud. "		1391 ¹⁰ / ₁₂	367 ⁶ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
VIII.	Ill. Anna Sándor "		1403 ¹⁰ / ₁₂	364 ⁵ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
IX.	Ill. Rosalia Rud. "		1348 ⁴ / ₁₂	379 ⁵ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
X.	Ill. Carol. Rud. "		1264 ² / ₁₂	404 ⁸ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
XI.	Ill. Paul. Rud. "		1174	435 ⁹ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
XII.	Ill. Sigism. Rud. "		1076 ³ / ₁₂	475 ⁴ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
XIII.	Ill. Joseph. Rud. "		964	530 ¹ / ₂ / ₁₂	465	69 ¹¹ / ₂₆
	Sp. D. Mondbach in vicin. orient. prae.		5155 ⁶ / ₂ / ₁₂	645	3022	1001 ³ / ₁₂

Sors		Long.	Lat.	Jug.	Orgia ☐
	Sp. D. Rosti in vicinia orient.	4959 ³ / ₁₂	67 ⁰ / ₁₂	3022	1001 ³ / ₁₂
	Sp. Georg. Fényes resp. partis meridionalis praecedentes ad ortum	Irregular.		30	866
	Exc. Sigism. Horváth resp. Partis Septent. Ratae Rostianae ad orientem	4542	1224 ³ / ₁₂	5056	862
	Exc Sigism. Horvát in vicin. orien. Praec.	4200 ³ / ₁₂	139 ¹ / ₁₂	531	877 ¹ / ₁₂
	Sp. Franc. Daróczi	4165 ⁹ / ₁₂	36 ⁷ / ₁₂	138	596 ³ / ₁₂
	Sp. Anna Daróczi	4118 ¹⁰ / ₁₂	154 ² / ₁₂	577	284 ⁵ / ₁₂
	Sp. Barbara Daróczi	4066 ⁸ / ₁₂	74 ¹¹ / ₁₂	277	926 ⁶ / ₁₂
	Sp. Carol. Csepregi	4001 ⁴ / ₁₂	7 ⁴ / ₁₂	27	779 ³ / ₁₂
	V. Capit. Quinque Ecclesiense	3974 ⁶ / ₁₂	38 ² / ₁₂	110	917
	Sp. Rosalia Daróczi	3907 ⁸ / ₁₂	156	554	185
	Sp. Ladisl. Cseh	3693 ⁶ / ₁₂	433 ⁴ / ₁₂	1454	760 ¹ / ₄
	Sp. Anton Csabai	3402	156 ⁹ / ₁₂	484	986 ³ / ₄
	Sp. Alexand. Kornis	3232	330 ¹ / ₁₂	969	873 ² / ₄
	Sp. D. Egerer in Limitibus Csórvás	Irregular.		969	873 ² / ₄

Lectum et extradatum Anno 1815. die 8. Septemb. Per Gabrielem Major Juratum per I.

R. Hungaria Geometram mp.

Uradalmi Rendelések :

A' M. Szent András Földes Uraságok 1-a oct. 1810-ik Évben Szent Andráson tartatott Concursussában rendeltetett :

Először : Mind Szent András, mind Toth Komlós Helységek számadásai a mennyire bé nem volnának adva, azok jövő Szent András Hava 1-ső napjáig ell készittesenek, és meg vizsgálás végett Horváth Uraságok Helybéli Tisztyének bé adattassanak értetödvén az, hogy azon Tisztünket azon parantsolatunknak tellyesítése végett tudositván a számadások censurája iránt rendeléseinket okvetetlenül ki fogjuk adni : ha pedig abbéli Rendelésünk a meg határozott időre nem fog tellyesitetni, mind a Helységek Elöljárói, mind pedig a Notáriusok is kemény és Törvény értelme szerint tartozó feleletre fognak általunk vonatatni.

Másodszor : Hasonlóképpen az Árváknak Vagyonya iránt is ugyan az a Parantsolatunk : mert bizonyos az, hogy mind ekkoráig nevezett Helységek az Árváknak dolgait, Ügyeit, és Vagyonyjait a Földes Uraságok tudta és hire nélkül igazgatták : tartoznak tehát Helységeink mind azon Vagyonukról, kész Pénzekről, s más egyéb értékekről, melyek Árvákat illetnek, és eddig magok gondviselések alatt tartattak, a kiszabott idő alatt számadolni : ennek utánna pedig Helységünk Elöljárói kötelesek lésznek, mihelyest vagy egyik, vagy másik Helységünkbe nevetlen gyermek Attya halála után Árvaságra marad, azt Helybéli Tisztyeinknek azonnal bé jelenteni, ezek pedig köteleztetnek minden idő halasztás nélkül az Árvának minden Vagyonját fell irni, meg betsülni, hiteles 's bátorságos kéz alá bizni : hogy az Árva emberkort érvén Attyáról reá maradott javakból nem tsak fell neveltessék; hanem jövő sorsának jó lábrai állítását is eszközölhesse —

Harmadszor A meg halálózott Lakosok maraddékjai között semmi osztály ne tétessék : ha tsak a Földes Uraság Tisztje jelen nintsen : ki az illyes osztályokat végbe vinni, és mindenkor írásban foglalni tartozzék —

Negyedszer Helységeinknek, 's Pusztáinknak Határit leg alább mostani Csendes mivóltában meg tartani fő szükségnek tartjuk; azért ezeknek hü fentartását szívére kötjük nevezett Helységeinknek, keltt mint fellebb — ki adta Mausperger Fridrik *mk.* Actuárius —

Uradalmi Rendelet :

Minthogy nem kevés szomorú példákkal, az Utzákon, és Takarmány körül való szabad pipázásból történhető rettentő félelmes, 's káros Következések nyilván bé bizonyíthatók : és minthogy tapasztaltatik, hogy a Helység utzáin keresztül széltibe, Gazda, szolga, sőt gyermekek is szabadon pipáznak minden tartozkodás nélkül, melly esetbül ámbár Isten Különös gondviselésébül, hogy ezen falú eddig, ekkoráig a Tűz pusztító ereitől ment vólt, építeni nem lehet; hogy minden szoros fellvigyázás nélkül, ezentúl is az Isten menten fogja tartani. — Gerjesztetődjünk téhát Tóth Komlói érdem tellyes Elöljárók! E leg szükségesebb Tárgy iránt olly szoros fellvigyázás, rendszabásaira, másokon meg történt szomorú példák után mint a mellyekre, a Tűz által végpusztulásra jutott sok szegény Helységek, Városok, tulajdon saját Károkon gerjesztetődtek; mert igaz közmondás az : Jobb mások példáján, mint tulajdon maga kárán tanulni. — Arra való nézve igen szükségesnek látom, és az annélkül is Ügyes Toth komlói Elöljárókat ezennel emlékeztetni Kivánom : hogy a most következő tavaszi szeles napok előtt Hittes Jegyző Urak által Vasárnapokon a Templom előtt a Népet intessék, és emlékeztessék a pipázás vigyázatjára, az Utzákon, és a Takarmány körüli pipázást testi büntetés által is tilalmaztassák ;

Másodszor : A Házas Gazdákat, Gazdaszszonynyokat, különösen a Kovács és Lakatos mestereket a Ház, és méhely kéményeiknek jó karbani tartásra emlékeztessék, és ezen hirdetést esztendő által több izben is ujgittattassák. De nem elég jó, üdvös Rendeléseket adni : hanem szükséges azoknak meg tartását is eszközölni : arra való nézve a Pipázás tilalmát által hágók ellen kívánom, és akarom : hogy ha az Komlósi Lakos akár légyen ez Gazda, akár szegény minden kifogás nélkül testiképpen szigoruan meg bünteteni rendeltessen — Ha pedig Ur, vagy külföldi keresztül utazó, a vagy Tiszt azon Rendelést által hágni találná, minden tiszteséggel ezen rendelés adattasson nékie tudtára, és kérettetessen a Pipa le tételére a falúba.

A kik pedig a Házaikon ros sz kéményeket tartanak azoknak az kéményei le rontatni büntetéssül rendeltessen.

Ezen gondoskodásaimat a Helység érdemes Elöljáróival kívánom a végett közleni, hogy ennek következeibe hathatós rendeléseket mi elébb tenni, és azokat szigoruan szentül meg tartani az Helység köz javára 's boldogságára ell ne mulasztásák, Külömben sem tselekedvén. Keltt Szent András on Böjt elő Hava 7-kén 1818-ik Evben — Szentkátolnai *Cseh Ferencz* mk T. N. Békés-Megye Tábla Birája.

Fellvilágosítás

Isten áldja meg kegyelmeteket! Az Communitás irtt Levele és Requisisiója szerint tudtára adom Daróczi Borbála successorait.

1 *Zlinszki Ferentz*, a kit most Volovitsnak hivnak, a ki actú Possessoriumban van.

2 *Zlinszki Imre*, a kit most Fekete Pálnak, és Volovitsoknak hivnak, kik Portiojokat meg hólt Horváth Zsigmond Eő Excellentiájának ell adták.

3 *Zlinszki Antal*, a melly Just Zálogba mink birtunk; de ebbül $\frac{4}{5}$ Rész az Pétsi káptalan által exequál-tatott, és így tsak $\frac{1}{5}$ Rész, a melybe opponáltam magamat, vagyunk még most birtokosok.

4 *Zlinszki Erzsébeth*, a kinek successórai mink Csep-regiek vagyunk — Ezzel maradok kegyelmeteknek Apostagon 25-a octobris 1812 Földes Urok Csepreghy Károly *mk.*

Az

M. Szent Andrásí Uradalomnak

Genealogica Deductiója.

Következik

A Daróczi Familia Genealogica

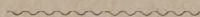
Deductiója is.

Az

Méltóságos Szent Andrásí és Tot-Komlósi

Uradalom'

Genealogica Deductiója.

Tekintetes Daróczi Családnak folytatása :

A Tekintetes Daróczi Familiát illető Uri Birtok A Szent Andrásí 's Toth Komlósi Uradalomnak $\frac{288}{3024}$ -dik Részét teszi : mely Birtok négy Öreg ágra osztatik fell :
I-ső Öreg Ág Daróczi *Ferentz*

II-dik Daróczi Juliánna, ki helyett vétel által succedált Daróczi *Anna Kis Sándorné*

III-dik Daróczi *Borbála* IV Daróczi Rosália; kiknek egyiknek egyiknek $\frac{72}{3024}$ Rész Birtok jutott :

I Daróczi Ferencz

No.		Proportio	Meg vette örök áron
I	Daróczi Lajos	$\frac{18}{3024}$	M. Horváth Ur
II	Daróczi Anna Kis Sándorné		
	1 Kis Ignátz	$\frac{3}{3024}$	} M. Horváth Ur
	2 Kis János	$\frac{3}{3024}$	
	3 Kis Sándor	$\frac{3}{3024}$	
	4 Kis Sónia Gálné	$\frac{3}{3024}$	T Atzél Antal Ur
	5 Kis Juliánna Desőffiné	$\frac{3}{3024}$	M. Horváth Ur
	6 Kis Rosália Skerleczné	$\frac{3}{3024}$	Nedeczkié
III	Daróczi Susánna Rosti Istvánné	$\frac{18}{3024}$	ebbül $\frac{13}{3024}$ Horváthé
IV	Daróczi Francisca Horváth Ferenczné később Csúzi Gáspárné		
	1 M. Sz. Györgyi Horváth Zsigmond	$\frac{3}{3024}$	M Horváth Ur
	2 Sz. Györgyi Horváth Ferencz	$\frac{3}{3024}$	
	3 Sz. Györgyi Horváth Ignátz, Imre	$\frac{3}{3024}$	
	4 Sz. Györgyi Horváth Sónia Sixtiné	$\frac{3}{3024}$	Sixti Fer s Judit
	5 Sz. Györgyi Horváth Anna Varasdiné	$\frac{3}{3024}$	M. Horváth Ur
	6 Csúzi Pál, Jósi, Vigyázóné, és Hallassi Károlyné	$\frac{3}{3024}$	
	Summa	$\frac{72}{3025}$	

II Daróczi Anna

No.		Prop.	Meg vette
I	Kis Ignázt: fiai Ferencz, József	12/3024	} M. Horváth Ur
II	Kis Sándor	12/3024	
III	Kis János	12/3024	
IV	Kis Sónia Gálné	12/3024	Atzél Antal Ur
V	Kis Juliánna Desöffiné	12/3024	M. Horváth Ur
VI	Kis Rosalia Skerleczné	12/3024	Nedeczkié
	Summa	72/3024	

III Daróczi Borbála

I	Harazin Familia :		
	1 Harazin Ágoston	3 ³ / ₅ /3024	} Virágos Sándor Ur
	2 Harazin Josef	3 ³ / ₅ /3025	
	3 Harazin Magdolna Benené	3 ³ / ₅ /3024	
	4 Harazin Cristina Valovitsné	3 ³ / ₅ /3024	
	5 Harazin Mária Beliczainé	3 ³ / ₅ /3024	
II	Csepregi Károly 's Testvérei	18/3024	Executio által
III	1 T. Pétsi Káptalan	14 ² / ₅ /3024	Oppositio által
	2 T. Csepregi Károly	3 ³ / ₅ /3024	M. Horváth Ur
IV	Zlinszki Familia	18/3024	
	Summa	72/3024	

IV. Daróczi Rósália

I	Csik Péter	36/3024	
II	Tasnád Szántoi Becski János Elek Gábor jelenleg	36/3024	
	Summa	72/3024	

Recapitulatio

I	Daróczi Ferencz	72/3024	
II	Daróczi Anna	72/3024	
III	Daróczi Borbála	72/3024	
IV	Daróczi Rosália	72/3024	
	Summa	288/3024	

De minekutánna Néhai M. Szent Györgyi Horváth Zsigmond Feő Ispány Ur Eő Excellentiája; Daróczi Anna Kis Sándorné, és több Uraságok külömb külömb Rátáknak örök áron való meg vásárlása által ezen Szent Andrási és Tot-Komlói Uradalomban nagy Változást okoztak volna: az T. Daróczi Familiát illető Birtok *Major Gábor Mérnök Ur* által e következő Hét Rátákra osztott fell: melyek az 1812-ik Évben az alul tisztelt Uraságok által birattnak:

No.		Propor.
I	M. Horváth Familia Rátája	69/3024
II	Daróczi Ferencz Rátája	
	1 M. Horváth Zsigmond Eő Excell.	3/3024
	2 Horváth Ferencz	3/3024
	3 Horváth Ignátz, Imre	3/3024
	4 Horváth Sofia Sixtiné: Sixti Fer. Judit	3/3024
	5 Horváth Anna Varasdiné most M.Horváthé	3/3024
	6 Csúzi Pál, Jósi, Vigyázóné, Halassiné	3/3024
	Summa	18/3024
III	Daróczi Anna Rátája	
	1 Kis Ignátz ennek fiai Ferentz 's Josef	15/3024
	2 Kis Sándor	15/3024
	3 Kis János	15/3024
	4 Kis Sónia Gálné most Atzél Antalé	15/3024
	5 Kis Rosalia Kerleczné most Nedeszki birja ezt	15/3024
	Summa	75/3024
IV	Daróczi Borbála Rátája	
	1 Csepregi Károly Ur	18/3024
	2 Harazin Ágoston	3 ³ / ₅ /3024
	3 Harazin Josef	3 ³ / ₅ /3024
	4 Harazin Magdolna Bene Josefne	3 ³ / ₅ /3024
	5 Harazin Cristina Valovits Antalné	3 ³ / ₅ /3024
	6 Harazin Mária Beliczai Josefne	3 ² / ₅ /3024
	Summa	36/3024

No.		Propor.
V	T. Csepregi Károly Ur kis Rátája	$3\frac{3}{5}/3024$
VI	T. Pétsi Káptalan Rátája	$14\frac{2}{5}/3024$
VII	Daróczi Rosália Rátája	
	1 Csik Péter	$36/3024$
	2 Becski János	$36/3024$
	Summa	$72/3024$
Recapitulatio		
I	M. Sz. Györgyi Horváth Familia	$69/3024$
II	Daróczi Ferencz	$18/3024$
III	Daróczi Anna	$75/3024$
IV	Daróczi Borbóla	$36/3024$
V	Csepregi Ur	$3\frac{3}{5}/3024$
VI	T. Pétsi Képtalan	$14\frac{2}{5}/3024$
VII	Daróczi Rosália	$72/3024$
	Summa	$288/3024$
Készítetett Augustus 1-én 1818.		

További Felvilágosítás

Daróczi Borbálának Egész Uri birtokjában succedált Zlinszki Imre, és kapott $72/3024$ -dik Részt az egész Tot-Komlói Uradalomban: Zlinszki Imrének ezek az utódjai:

I	Zlinszki Ferencz, ennek succedált a Harazin Familia, s ennek pedig T. Virágos Sándor Ur	$18/3024$
II	Zlinszki Erzsébeth, ettül származik Theresia Antal Csepregi Mihály Urnak Hitvesse, s ettül származnak Csepregi Károly Ur, és két leány Testvérei	$18/3024$
III	Zlinszki Antal, ennek egész Rátáját zálogba birta Csepregi Károly Ur bizonyos Pretensiók fejében; de minekutánna Zlinszki Antal erre a Rátájára Summássabb adóságokat tett a Tekintetes Pétsi káptalannál: tehát a Pétsi káptalan még 1809-ik Évben ezen Rátának $4/5$ Részében az az $14^{2/5}/3024$ Részben magát executio által bé iktattatta vissza fizetvén Csepregi Károly Urnak Pretensioit, 's követeléseit — ekkor tehát ebbül a Rátábúl tsak $1/5$ maradt még	
IV	fent Csepregi Urnak az az — $3^{3/5}/3024$ Rész — végre 1819-iki Junius 3-dikán Executio által ezen $1/5$ -ét az az $3^{3/5}/3024$ Részt is ell vesztette Csepregi Károly Ur, és így az Zlinszki Antal egész Rátája a Tek. Pétsi káptalan tulajdona lett	$18/3024$
	Zlinszki Imre, ezen Rátát örök áron meg vette a M. Horváth Familia	$18/3024$
	Summa	$72/3024$

Ezeknek következtében a Summáriumban az 44. 's 45 lapon XVIII-dik szám alatt Csepregi Károly Urra 1812-dik Évben Major Gábor mérnök Urnak munkája szerint exponáltatik $21\frac{3}{5}/3024$ Rész birtok
Az Pétsi káptalanra pedig csak $14\frac{2}{5}/3024$ Rész birtok az XIX. szám alatt tehát tetetik ki — ám de mint az Tulsó lapon világos, hogy 1819 3-junii executio által a káptalan Rátája egyforma lett az Csepregi Család Rátájával, úgy mint az Csepregi tulajdon Rátája lett tsak $18/3024$ -ik Rész

A Pétsi káptalané lett pedig az egész Rátája Zlinszki Antalnak szintén $18/3024$ Rész.

Igy a Summáriumban ezen változás lészen :

No.	Tót Komlós Helységében	Csepregiek		Pétsi káptalan	
		Urb. sessio Hóld	öll □	Urb. sessio Hóld	öll □
1	Tóth Komlósi Urbéri kenderföld		1 423		1 423
2	Urbéri Szántó földekből	$5/8$	3 309 $4\frac{1}{2}/12$	$5/8$	3 309 $4\frac{1}{2}/12$
3	Urbéri szőlőkbül		1 596 $4\frac{1}{2}/12$		1 596 $60/12$
4	Remanentiából		— 763 $7\frac{1}{2}/12$		— 763 $7\frac{1}{2}/12$
Szent Tornyán					
5	Sz. Tornyai Curiális Pusztából	—	138 596 $3/12$	—	138 596 $3/12$

Generális Proportió

Csepregi Családé — $18/3024$.

Pétsi káptalané — $18/3024$.

Igy tehát jelenleg 1819. Évtől fogva az Csepregi Család Rátája egyforma az Pétsi káptalan Rátájával.

1820-dik Évi December 6-kán Tekintetes Niczki Ferencz praefectus Ur helyébe az Méltóságos Uradalom által közös Tisztnek rendeltetett Nemes Páál Josef Kasznár Ur, ki néhány Év multával M. Szent György Horváth János Uraság által Tisztartói Czimmel tiszteltetett meg — ezen derék, ügyes, 's szigorú igazságot kedvelő, jó közös Tiszt Urat vigboldogan az Ur Isten sokáig éltesse! éljen!

Ama Hires 's Európának rettentője Napoleon Bonaparte e folyó 1821-ik Évben Május 5-dikén meg halt: nintsen már többé — ki utóbb mint fogóly a Szent Illóna Szigetében fogva tartatott, és mint Feő Generális Czimmel ugyan ott ell temettetett: —

C h o l e r a

Epe-mirigy, Epehidegtelelés, vagy is Epe Kórság olly veszedelmes, és rettentő nyavallya, mely meghütes által kezdődik, hányással, hasmenéssel folytatódik, s görcsökkel végződik: de olly hirtelenséggel, hogy ha valakit a Cholera meglepett, és ha melegítés, 's meg izzadás által hirtelen nem orvosoltatott: tehát 24 óra alatt, vagy hamarabb is véget vetett az Ember élteinek. — E veszedelmes Cholera Napkeletről Asiából bėjött még 1830-ik Esztendőben Orosz Órszágbán, és ezen roppant Országot tovább mint egy Esztendő alatt rontotta 's pusztította — több százezer Ember lett áldozattyává Orosz Hónban annélkül, hogy az Orosz Országi Órvosok 's Doctorok ennek eredetét, vagy valóságos gyógyítás módját felltalálhatták volna. — E rettentő nyavallya bėjött még 1830-dik Év-végén Nagy Lengyel Órszágba Innét 1831-dik Évi Februárban bécsúszott Galliciába, és innét már

1831-dik Május elején bėjött Magyar Országban, a honnét már Junius 24-kén 1831 kiütött a Cholera Szolnok Kamarális Varossában, 1831 Julius 2-kán ki ütött a Cholera Szarvas Várossában. Ugyan ez Év Augustus 7-én bėjött Szent Andrásra, és végre 1831

ki ütött a Cholera Tóth Komloson és dühösködött egész napjáig. — Végre ki ütött még az Év végén az Cholera egész Magyarhonban mindenütt: és ez által ki múltak mintegy 200000 Magyar hon Társaink: Különössen

Toth Komlóson meg haltak e rettentő nyavalyában
Ember Társaink Hetek ell forgása alatt.

E szomórú idő Szakban emlékezetre méltó az is, hogy az felsőbb királyi parancsók következtében az Isteni szolgálat nem a Templomban; hanem Komlóson is az Templom kívül tartatott: s így a Nép az Templom mellett széjjel álván, és térdet bukva imádta az Ő Teremtőjét, 's könyörgöt e súlynak A Cholerának meg szüntetéséért

Rövid 's egyedüli orvoslás

Módja

Mihelyest az Ember észre veszi azt, hogy a Cholerában van, azonnal feküdjön le, és az Bodza virág főt levét (Bodza Herbatheát) igyon böven, és takarodzék bé jól, hogy jól meg izzadhasson; s mihelyest az ember meg bir izzadni jól, azonnal a Cholerának rettentősége ell enyészik, és így 24 óra alatt a Nyavalyának vége van tsak hogy még hátra marad a rendkívüli gyengeség 's bágyatság: melly szintén egy nyolczad nap alatt ön magában orvoslás nélkül is ell múlik. Ezen orvoslás biztós módját fell találta a Tisza Bábolnai Plébános Tisztelendő Morvai János Ur!

Isten-Ditsötés

A Cholera meg szünzte utáni örömnépre Tóth Komlóson
1831-dik Évben

Boldog örömök érzetében
Téged Isten imádunk!
Gyülekezetünknek Körében
Téged Sz. Attyánk áldunk!
A Halálos nyavalyának
Szélvészei megszűntek :
Sok búslakódó Annyának
Vig napjai fell tűntek.

Áh! mely sok kis gyermekeknek Attya
E veszélyes időben
Lett a gyors Halál áldozattya,
És nyugszik már a' földben!
Sirva tekintnek utánnok
Fijaik 's Leányaik; —
A sűrű, néma Sirhalmok
Jelelik hült Poraik !!

A szomszéd szomszédját keresi
'S nem találja éltében; —
A Barát jó Baráttját lesi
Tünödvén elméjében; —
De hasztalanúl forgatja
Szerte széjjel szemeit :
Dúló fájdalom szaggattya,
Vérző szive ereit.

Nints többé, kit ismérősünknek
Kissel elébb nevezünk. —
Sirba szálott, kit Hitvesünknek
Hivtunk, 's véle evezünk!

Jaj szóval töltt ell hajlékúnk,
 Jajjal tölténk időnket —
 'S Jaj szóra felelő vidékünk,
 Vissza tartá szivünket.

Mind ezt a Dőghalál okozta
 Ezek az ő művei,
 A veszedelmet reánk hozta,
 'S Az Istennek kezei
 Súlyossan feküdtek rajtunk —
 Szük vala rémült meljünk,
 'S midön segíteni akartunk,
 Nem tudott szegény fejünk.

De ellmultak már ezen bajok
 Ell ell talán örökre. —
 Az Egeket verdeső jajjok
 Ell némultak -- 's örökre
 Nem lesz szükség orvosokra
 'S rőgtön orvosló szerre:
 Mind — a mi már nagyon sokra
 Fellment — ellmúlt egyszerre.

Óh! légyen Hálá azért néked
 Jó Isten! — a Te neved
 Ditsöitessék! és Szent Széked
 Körül áljon sereged:
 Ditsérjük nagy Hatalmat
 Árnyék létünk tudtában —
 Áldván örök Joságodat
 Egész éltünk folytában!!!

1838-dik

Szerentsétlen Év Sz. kir. Pesth Városára nézvest

Mert ez Év Mártius 14. 15. 16. és 17-én olly nagy és rettentő árja vólt a Duna folyamának, és olly túlságos nagy árviz vólt Pesten : hogy Pesth Várossának tsak egy negyed Része maradt meg menten ettül : Pestnek egy negyed Része nagyon meg sérült : Fele Pestnek Házai pedig majd öszve dültek, semmivé lettek, 's nagy Része még most is Romjai közepettén le dülve hevernek — — —

1844-dik Év

Üdvet árasztó Toth komlósra nézvest : mert Ez Év Junius 27-én Csabatsüdön olly szerentséssek valának Kiküldöttjeink, hogy Tekintetes Barkóczy Rósti Albert Ur Jó Földes Uraságunkkal örökös Urbéri szerződésre léphetének :

Im következik

Toth komlói Örökös Urbéri szerződésnek

Másolattya :

Másolat.

Én alábbirt ezen Contractusomnak erejével adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy Komlós nevű 's T. N. Békés Vármegyében lévő Pusztámat meg akarván szállítanom, mely okból is minthogy Sz. András nevű helységemben ekkoráig volt Lutheranus Valláson lévő Jobádgymainak a' szűk határnak mivolta miatt Sz. András maradások nem lehet — ugyan is azokat a' megnevezett Pusztára Lakójul bébocsátottam alábbirt Conditioik alatt ;

1-mo. Tartoznak, sőt arra is keményen kötelezik.

magokat, hogy Jámbor, Istenfélő, jó Gazdákat fognak magokhoz kapcsolni és megírt Komlós nevű Pusztámat a' jövő Tavasszal e' szerint megszállani is.

2-do. Minthogy a' Pusztáknak bére azon Nemes Vármegyében nagyon nevededik és magok is jól tudják azt, hogy úgymint Pusztából sokkal nagyobb hasznot várhatnék, nem mint az ő megszállításokkal reménylhettem, mindazonáltal azt nem tekintvén — azon Pusztának mindennemű beneficiumokért, nem különben Jobbágyi kötelességnek váltságáért fognak esztendőnként kész pénzü Hét száz Rhénusi forintokat fizetni; azomban konyhára való egy akó olvasztott tehén vaját 's ajtón hizott szalonnát adni, úgy tudni illik: hogy a' megírt Summának hasonfelét Sz. György napján, másik felét Sz. Mihály napján esztendőre a' nevezett Naturálékkal együtt tartoznak minden fogyatkozás nélkül Pestre adminisztrálni.

3-mo. Minden nemű veteményekből azon kívül az Uraságnak járandó kilenczedet tartoznak igazán kiadni, azt őszvehordani.

4-o. Minthogy pediglen ezen Pusztá ekkoráig Árendába vala és csak a' jövő Sz. György napján az Árendátornak esztendei kitelnek, az pediglen azon időre is már előre 500. Rhénési forintokat letett, azért azomban az Pusztát azonnal a' jövő Tavasszal megszállnák is, mindazonáltal el következő 1747-ik esztendőben esendő Sz. György napig semmit egyebet nem fognak adni, csak azon 500. forintokat az Árendátornak megtérítsék és ezen most fojó Esztendőben az egy akó vaját és egy Szalonnát az Uraságnak megadják azért tudni illik hogy úgymint jövevények jobban épülhessenek.

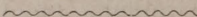
5-o. Mindennemű Birságiumokat és Földes Uraságot illető jussokat, nem különben magvaszakattaknak javait, határban találendő tévelygő marhát az uraság magának

fönntartja és az ilyeneknek eltagadása komoly büntetés alatt tilalmaztatik.

6-o. Az Pusztának régi határajaira nem csak vigyázással lenni, hanem azokat szomszédok ellen minden úttal móddal oltalmazni is tartozni fognak és minthogy ezen puszta a' Sz. Andrási jószághoz tartozandó légyen, azért az ott levő Tisztartónak mindenekben engedelmeskedni és ha mit paráncsol, szavát fogadni köteleztetnek.

7-o. Az Isteni szolgálat és magok módjuk szerint való exercitium is ott leendő lakosoknak szabadon engedtetik. Mindezeknek megtartására pediglen egytül egyig és minnyájok nevében itt alább subscribált személyek szentöllekötelezvéen magokat ezen Contractust saját keresztvónásokkal is magok részéről erősítik. — Én ellenben annak számokra való kiadásával subscribálok és pecsételem. Költ Pesten 8. Január 1746. Rudnyánszky József m. p. (L. S.)

Közli: Zsilinszky Mihály.

Békésmegyei tudósítások.

1836. és 1837. évekről.

Azt hiszem, nem térek el a békésmegyei művelődéstörténelmi társulat kitűzött céljától, midőn az alább következő tudósításokat annak Évkönyvében közzétenni bátorodom.

Földváry Mihály 1879-ben kiadta ugyan a Kossuth-féle törvényhatósági tudósításokat, melyekben a megyénkre vonatkozó két tudósítás is foglaltatik: ¹⁾ de az a közönség, mely a mi társulatunk Évkönyveit olvasni szokta, nem igen bír tudomással arról, ami ott megyénkre vonatkozólag iratott.

Már pedig Békésvármegyének akkori élete igen érdekes és vonzó képet tüntet fel. Az akkoriban szereplő férfiak oly lelkes harczot vívtak az alkotmányos szabadság és polgári jogok védelmezésében, hogy az újabb nemzedék, mely önelégültségében a régi megyei életet inkább hajlandó kicsinyleni mint tanulmányozni, csak tisztelettel és bámulattal tekinthet amaz öntudatos alkotmányos küzdelmekre.

Két igen érdekes esemény van itt elbeszélve, élénk ecsetelésével a megyei közérzületnek. Aczél Antal főispáni helyettes kinevezése, és Tormássy János elfogatása oly események voltak, melyekkel szemben a megye közönsége nem maradhatott közönyös. Mind a kettőben a kormány önkényét és az alkotmányos szabadság meg-

¹⁾ Lásd Kossuth Lajos „Törvényhatósági Tudósítások“ Budap. 1879. 72. és 240. l.

sértését látta. Az első ténynyel szemben dacos és visszautasító, a másodikkal szemben pedig bátor és követelő volt a megye. Biztosnak érezte az alapot, melyen állt; s ehez képest a küzdelem is biztos, öntudatos, nemes és lelkesítő vala.

Aczél Antal, ki mint aradmegyei követ sem volt népszerű, ugy ismertetett, mint aulikus ember. Oly kitűnő ember után való kineveztetése, mint aminő Lánczy József békésmegyei főispán volt, általános elégtelenséget idézett elő. Ezt tünteti fel a következő első tudósítás :

A szék foglalás napjául Julíus 28-kát kitűző helyettesi hivatalos levél a Megyének ugyan azon hónap 12-én tartott törv. hirdetési közgyűlésében lőn kihirdetve. — Azon (már 3-ik levelemben közlött) szabályos végzés következtetésében, mi szerint elhatározottat : hogy a Megye részéről semmi tisztelkedés nem tétetik, saját bélyeget öltött a köz várakozás magára, mellyet még különösebb tőn a szomszéd Aradból előre át szárnyalt azon hir : hogy a Békés részéről tisztelkedések hiányát, a helyettesel együtt nagy számmal bejövendő Aradi, és Temesi urak fényes kísérete fogná helyre pótolni. Azonban az ekként várt Főispáni helytartó Julius 27-én estve 7 órakor Arad Vgye felől, csupán, testvér öcsével *Aczél József* urral egy, négy lovu kocsiban ülve érkezett Gyulára. Kíséretét csak egy üres kocsi s kis idő vártatva, hihetőleg csupa történeti találkozásnál fogva, 3 paraszt szeréken utánna bejövő Aradi cigány hangász kar tevé. — A mennyiben pedig a Megye végzése egyes tisztelkedni vágyóknak az utat tárva hagyá, akadtak Gyulán némely, reábirt önkéntesek, kik a helyettesnek eleibe menve kocsija előtt, s mellett lovagoltak. Számszerint valának ezek körülbelől 24-en, Nemes közzülök lehetett mintegy 8, a többi lovagok pedig Gyula városának adófizető bi-

rái, hentesei, mézáróssai voltak, saját ünnepi köntöseikben, ki kardosan, ki kard nélkül, némelly része nyereggel, némelly pokróczal, sőt némellyek csak szőrén ülve lovaikat. A Gyulai mézáróssok hatalmas karikás ostoraikat részint válukon keresztül vetve, részint kezükben tartva, vezetéik ezen lovagokat, leghátul pedig az említett 8 nemesek lovagoltak, ketten közzülök a helytartó kocsija mellett levett süveggel, s az utczára tódult gyermekeket éljen kiáltásokra szüntelen nógatva. Ezen elő lovagoknak folyvásti, de sehonnan vissza nem hangoztatott — éljen kiáltásai között érkezett Főispáni helytartó Ur a megye udvarába, s ott röviden megköszöné az előtte lovaglók fáradozásait, kik azt ujabbi éljenre riadásokkal viszonozták. Az egész látvány összeségét az is igen különösítette, hogy történetből ép akkor ütötte fel a Vgye háza előtt egy szekerre alkotmányát bizonyos kóbor majom oktató, s majmait síp és dob mellett folyvást ugrándoztatá.

Főispáni helytartó Ur, kiszállván kocsijából, de (a végzés szerint) semmi küldöttségtől nem fogadtatván, szobáiba távozott. Nem sokára el mentek hozzá, a két Alispán urak, a megye RRi közzül is nehányan (*Stummer János* salarisatus TBiró, *Lengyel Márton* fő, *Stummer Imre* alügyész, és *Paulovics* eskütt urak említettnek) s a Gyulán lakó köz nemesség is, keveset kivéve, melly keveseknek elmaradását némelly kardot kötött nem nemes mesteremberek pótolták. Helyettes Ur a nálla megjelent megyei tagokat (kik közzül a Főügyész elmaradt) a megyebéli mágnásokat (Báró *Wenckheim Bélát* különösen emliti levelezőm) s később érkezett Aradi mintegy 8 vendégeket, a megye termében vendéglette meg vacsorával. A Gyulai köz nemességnek, és azok számát nevelőknek pedig egy arra rendelt külön helyen adatott lakomát.

A Státus többi része azonban, Békés tisztikarával együtt, az estvét a helybeli korona vendéglőben töltötte, a megye minden részéről begyűlt kül nemességet megvendégelvén, különösen ez alkalomra készített sátor alatt történt a vendéglés, mellynek folytában *Lánczy Főispányért*, a megye volt követeiért, *Deák, Klauzál, Török, Beöthy, Palóczy* s. t. b. urakért, *Luka Sándor* urért, Hontnak volt érdemes követeért, kinek örvendetes jelenlétét, a vele rokon érzelmű gyülekezet nagy örömmel fogadta, öröm poharak ürittettek, *Luka* ur magasra emeltetvén, és sokszoros harsány éljen kiáltásokkal megtiszteltetvén.

Más napra az az Julius 28-ára kelve, korán tömve vólt a megyének különben sem igen tágas, de izletes tereme, s a tagok lelkesebbjei, valamint a lelkes vendég *Luka Sándor* is beléptükkor sorba harsány éljen kiáltásokkal üdvözeltettek. Bejövén ezek után az első alispán, csend lön; melyben tudatá a RRket, hogy helyettes ur előbb, hogy sem székét elfoglalná, Szent mise hallgatása végett az Egyházba szándékozik menni, hova a RR. is hivatalosak. Mielőtt azonban ez megtörténnék, TBiró *Boczkó Dániel* indítványt tön az iránt: hogy Főispányi helyettes ur az esküt magyar nyelven, és ne Egyházi személy kezeibe tegye le. Ezt közhelyeslés követvén, a leküldött latin hitformának magyarra fordítása nyomban felolvastatott, s hivnek találatván megállapított egyszerűs mind septemvir s TBiró *Kárász Miklós* ur javaslatára a fordítás előleges megtekintés végett Főispányi Helyettes urral az első Alispán által közölni határozottatott. Ez megtörtévnén s időközbeu a szentmise végé lévén, jelenté ugyan azon alispán, hogy a Főispányi Helytartó tüstént megjelenend, elnöki székét elfoglalandó. — Ugy is lön, beléptekor a terem felső részén az elől ülöi szék körül kihelyezett Gyulai nemesek közzül néhányan, éljen kiáltásra fakadván, azt a tömeg azzal hangoztatá

előbb vissza „éljen a Haza, — a Haza éljen! . . .“ de utóbb a legerősebb piszegetés, sőt több élesen kihallott fütyentések is keveredtek azon néhány éljen kiáltások közzé.

Ez huzamos ideig tartott, végre be állván a csend, legelőször is azt nyilatkoztatá ki Főispáni helyettes ur, miként igen örvend azon, hogy a RRnek első kívánatát, miszerint felszóllították, hogy az esküt magyarul, s polgári személy kezeibe tegye le, teljesíthetni szerencsés; annak utánna olvastatá a következő királyi levelet; melyben *Lánczy József* Főispán, neve előfordultával hangos éljen, a Helyettes érdemei elszámlálásánál pedig tompa moraj nyilvánítá a közérzést, s véleményt; már a mult estveli vacsorakor is említésbe jövé a nemeség közt, hogy Aradnak első követe az adó, vallás tárgyában s egyebekben miként szavazott az országgyűlésen. Vége lévén az olvasásnak, helyettes ur az eskü magyar formáját *Novák Antal* Főjegyzőnek átnyújtotta, s ennek előmondása mellett a hitet letette. — Ezt követve írásból egy beszédet tartott, melyben fogadá, mikép főtörekvése leend, hogy közös erővel s egyetértéssel, a megye javát, boldogságát s dicsőségét előmozditsa, meg ígérvén különösen a tisztí karnak, hogy benne barátot, pártolót, s jóakarót fog tapasztalni.

Beszédjére senki sem válaszolt, hanem miután a dolog ekként végbe ment, történetének jegyzőkönyvbe ígátása elhatározottatott. TBiró *Szombathelyi Antal* urnak azon közönségesen igazolt észrevétele folytában, hogy mivel a leküldetni szokott Főispányi hitforma sem a törvényekre, mint alkotványi felállás egyedüli állapotaira, sem az adó fizető népre nyilvános értelemben ki nem terjeszkedik, kívánatos lenne oly szerkezetnek Országgyűlési megállapítása, melly által valamint a Fejedelemnek, ugy a nemzetnek is összes, s egymástól el sem különbözhető érdekei egyaránt legyenek biztosítva. —

Megbízott azon választmány, mely a jövő országgyűlésre adandó utasítások előkészítése végett a megyében fenn áll; hogy a Főispáni hitformának czélszerűbb szerkezete iránt javaslatot adjon.

Ezek után Főispányi Helyettes ur számos TBirákat nevezett ki, kik közül csak személyesen jelen volt *Kárász István* kineveztetését fogadták a RR. éljen kiáltással, sőt minthogy a megyében egészen ismeretlenek foglaltattak a kinevezés sorában, s többnyire olyanok, kiknek gondolkozása a megyeével merőben ellenkező: *Szombathelyi Antal* felállván, nem akarta ugyan ezen alkalommal fessegetni a TBirák kinevezésének Főispáni jogát; de úgy vélekedik, hogy mindennek van határa, s ha az e részben fenálló szokást tekinti, e jusnak mostani gyakorlatát visszaélésnél egyébnek nem állithatja, mert eddigelé az ily székfoglalási, vagy tisztválasztási innepeknél a vidékiek közül vagy olyanok neveztettek TBirákká, kiket a megyével rokon gondolkozás személyes megjelenésre indított, vagy kiknek érdemeik olly tündöklők s ismereteseek, hogy a megye ösztönt érez magában kitüntetésökre az alkalmat örömmel fogadni. — Már pedig (a jelenlevőkről nem szólva) a vidékiekre nézve kérdi: ismereteseek-é a kinevezettek nagyobb részének érdemei a RR. előtt? melyek azon érdeknek? s nemde gondolkozásuk Békés Vgye elveivel merőben ellenkezik? — A szónok valóban ha nem állítja is, hogy a megye diszére illy egyesek által homály háramolhat; azt mindazáltal nyilván kimondja, hogy ezen kinevezés a megyének dicsőségét nevelni nem fogja; — és ha nem mondja is a kinevezetteket érdemetleneknek, de érdemeiket csakugyan nem ismeri s e nyilatkozással a megye méltóságának tartozott. Ezen előadásra élénk helyeslés nyilatkozván, Főispányi helytartó ur megjegyzette, miképen a kinevezett TBirák érdemes voltát már csak az is eléggé

bizonyítja, hogy ő Felsége által jobbjára királyi hivatalokra neveztetéssel s egyéb megtiszteléssel jutalmaztattak. Mire Szombathelyi: ha jutalmaztattak is, én nem tudom miért jutalmaztattak.

TBiró *Omazta Zsigmond* mellözve a kérdéses vitát, Főispányi Helyettes urat felszólítólag kijelentette: miként t. i. igen kedvesen vennék a megye RRi, ha Hont gyének, köztök ezennel jelenlevő volt követét, *Luka Sándor* urat nevezné ki TBirónak. Ezt az egész terem élénken pártolá, Helyettes ur pedig teljesítette olly nyilatkoztatással, hogy önként is így teendő lett volna, ha itt létét előbb megtudá. Luka ur erre felemeltetett a RR. pedig sokáig tartó éljen kiáltozással s köztapsal nyilváníták azoni örömeiket, hogy TBiráik száma illy jeles honfival növekedett. Ezek után még intézőleg némi helybeli érdekü tárgyak vétetvén tanácskozásba, a közgyűlésnek vége lön.

Helyettes ur a maga vendégeit ez nap is a megye teremében fogadá. — A megye RRinek számtalanszor nagyobb része pedig a tiszti karral együtt (melly uj viszonyainál fogva magát az eskető közgyűlés után a Főispányi Helyettes urnak egy tömegben bemutatá) ismét a korona fogadóban vendéglé meg a megyei nemességet, Hazánk lelkesebb fiaiért ezuttal is öröm poharakat emelve.

Éjjel több csapatok jártak hangászoktól kísérve, közülök egynek éljen Aczél! de a többinek éljen a Haza! vala jel szavuk.

Más nap (Julius 29) ismét közgyűlés volt, mellyben a tegnapi jegyzőkönyv meg hitelesítése alkalmával, Helyettes úr némi kölcsönös gyakorlati jussokróli vitályozásokat idézvén elő, miután azokból végre kibontakozott szóba hozatott *Szeghő József* úr által, miként a megye tudva levő körülményeiben már jóval elhaladván a tisztválasztás tartásának törvényes ideje, szükséges: hogy a

Helyettes úr azt minél előbb megtartsa. Mire ő azt felelte: hogy székét csak tegnap foglalván el, rögtön ugyan a tisztválasztást nem tarthatja meg; bizonyossá tévé azonban a RRket, hogy azzal késni teljességgel nem fog. Mihezképest végzésbe ment, hogy a tisztújító székét legalább is 8 nappal előbb tartandó készületi közgyűlés előzze meg.

Több érdekes tárgyak elő nem fordulván, a közgyűlésnek vége szakadt, Helyettes úr pedig kevéssel azután, tegnapelőtti önkéntes lovagjainak kíséretében el is utazott.

Békés vármegye Közgyűlése Oct. 24-én 1836.

Az elnökséget *Aczél Antal* főispáni helyettes viselte. Az előfordult nevezetesebb tárgyak ime következnek:

A répaczukor készítést már első zsengejében halállal fenyegető vámnymás miatt Sopron vgye felszóllítása következésében ő felségéhez felírás határozottatott, meghagyatván egyszersmind az országos tárgyakkal foglalatostkodó küldöttségnek (lásd III-ik leveletem) hogy e tárgyban a jövő országgyűlésre czélszerű utasítást javasoljon. — Ez alkalommal indítvány tétetett: hogy a RR ezentul csak magyarul szerkeszszék felirásaikat; az elnök ugyan igyekezett reá birni a Rket, hogy bár egyedül a magyar szerkesztést irják is alá, de a latint egészen ne mellőzzék; *Novák Antal* főjegyző azonban világosan megmutogatá, miképen törvényeink a latin felírásokat eddig is csak engedék, s nem parancsolák, úgy, hogy azzal élni vagy nem élni a RR. választásától függött; s hogy ezen nem csak nemzeti, de valóban emberi jog el sem idegenithető; a Megye Rei tehát az indítványt köz helybehagyással fogadván, végzés erejére emelték.

A helyt. tanács leküldvén úgy a kir. hivatalosokat (regalistákat) illető, mint a községnek kiosztandó törv.

czikkeket: az elsőbbség iránt gr. *Eszterházy Mihály* úgy nyilatkozott: hogy némely példányok solennisálva nem lévén, a regalisták által el nem fogadhatók; s a törvényeknek mentől több hiteles példányokbani létezésé hasznát mutatólag, megemlítettén, miképen a különben majd minden példányaiban elveszett arany bullának egyik eredeti példánya bizonyos Székelyfő ns levéltárában most is föltalálható; a leküldötteket solennisatio végett visszaküldetni kívánta; és a megye valósággal úgy ezeket, mint a helységek számára német, tót s oláh nyelven lévőket is *Novák Ant.* indítványára olly kéréssel küldötte vissza, hogy amazok solennisáltassanak, ezek helyett magyar példányok küldessenek, s mivel már magyar törvényeknek örvendünk, a helyt. tanács is magyarul írja körintézkvényeit.

Oct. 25-én a tisztválasztási normativum felolvastatván, azt a megye rendei el nem fogadták. — *Csepcsányi Tamás* és *Boczkó Dániel* t. birák különösen előterjeszték, miképen a felolvasott körparancs a választók által elkövethető kicsapongásokat egyenesen a főispánok s illetőleg a helyettesek birálata alá rendelvén, arról, hogy a főispánok pártoskodásai miképen korlátoztassanak, épen nem gondoskodik, sőt annak, hogy kik legyenek a pártoskodók, megítélését kizárólag a főispánokra bizván, kik az eféle szomorú jeleneteknek, a pártoskodást nyilván eláruló candidátióknál fogva legfőbb okai; — gyászos következésü önkényöknöknek még szélesebb ösvényt nyit — pedig, ugymond *Boczkó*, már e megyében is láttunk olly személyeket candidáltatni, kik bár megyebeli birtokosok, de a közönség előtt még neveikről is ismeretlenek, s a megye termében ritkán, vagy soha sem vóltak szemlélhetők, s illy pártos fogások által kénszerítettének a megye Rei tisztviselőjökül a főispán pártolta személyt elválasztani; úgy, hogyha valami bizonynyal az ily cselszö-

vényes s a nemzet alkotványos jogainak kijátszására irányzott visszaélések kívánnak korlátozást. *Csepcsányi* pedig hozzá adá, hogy az még nem elég az alispánságra, hogy valaki megyebeli birtokos, s azonfelül egyéb semmi, és ismét egy nagy semmi. — Javasláok tehát a szólló T. birák, hogy az egyoldalú kormány-parancs tisztelettel félre tétessék, s inkább küldöttség neveztessek, melly úgy a főispáni hivatal, mint a választók általi pártoskodások, s kicsapongások zabolázására, törvény s törvényes szokás lelkéből meritett statutumokat hozzon javaslatba. — A körparancs czélzatát tiszteletre méltónak nyilatkoztatva, de magát a parancsot, mint arra czélszerűtlen, s törvénytelen félre tétetni kérve, a most mondott indítványt még Gr. *Eszterházy Mihály*, B. *Wenkheim Béla*, *Omazta Zsigmond*, t. birák, *Novák Antal* főjegyző s mások is pártolták. *Vidovics György* kir. Tanácsnok ellenben bizonyos hasonló tárgyú régibb resolútiókra hivatkozva, javasolá a Rknek, hogy akori végzésüket kikerestetvén, a mellett maradjanak. — Mire *Szombathelyi*: igen kedves themája, ugymond, Consiliarius úrnak a régi resolútiókra hivatkozni; de akár mit mondott akkor a vgye, az mindig, most azt mondja, s mondhatja, hogy a jelen resolúció, mint önkényes, egyoldalú s törvénytelen, tisztelettel félretétetik, s magunk hozunk magunknak czélszerű statutumokat. — Ezekre az elnök kijelenté: hogy törvény értelmében a kijeleléseket saját jogának ismervén, ezen megyei statumokhoz nem járulhat, s azokat magára nézve kötelezőknek el nem ismerendi. — Mire *Omazta Zsigmond* maga elismeri főispáni helyettes ur, hogy a főispánok is pártoskodhatnak — — (az elnök szavába vágva: „ezt én el nem ismerem“ — *Omazta* folytatja) ha el nem ismeri, úgy meg nem egyezünk; mert én azt hiszem, tehetnek factiót, sőt e miatt a közönség által meg is actióztathatnak. *Szombathelyi Antal* pedig előre bocsátván, hogy

az elnök, bár ki legyen is az, nem egyéb mint a közgyűlés egyes tagja, ne törődjünk rajta, úgymond, valljon egyes tag elfogadja e vagy sem a megye határozatát. Hála Istennek vannak kezeink között törvényszerű eszközök, többség által juxta, vagy praeter legem hozott végzéseinket azokkal is, kiknek az innyök szerint nincs elfogadtatni.“ Ezen előadásokat a közönség nyilvános helyeslése követvén, az elnök a javaslott küldöttséghez tagokat nevezett. — Mivel azonban a küldöttségi tagok kinevezése a közönség jogai közé tartozik, *Omazta* t. b. kijelenté: hogy a tagokban csak mint a közönség nevében nevezettekben nyugszik meg. Az *elnök* ellenben a kinevezési jogot kizárólag magáénak állította, és midőn ennek ellenében többen a szakadatlan megyei szokásra hivatkoznának, azt válaszolá: hogy e megyében a főispánok igen ritkán elnökösködvén, habár az alispánok ezen elnöki just kezeikből kiragadtatni engedték is, azt magára nézve veszve lenni nem tartja. — Első alispán *Cseh Ferencz* megjegyezte, hogy ő ezt eléggé ellenzette, de sikertelenül. *Novák* főjegyző azonban tagadta, hogy azt, mi valakinek kezeinél nincs, onnan kiragadni lehetne a RR. tehát nem ragadták ki alispáni kezekből ami az alispánoké soha sem vőlt. Tagadni nem lehet, hogy a megyei küldöttségeket, bizonyos tárgyú munkálodásra, nem az elnök akárki legyen is az, hanem a közönség bizza meg, képtelenség tehát gondolni, hogy a tagokat, a megye organumait, a megbízó közönségen kívül más valaki választhatná. — Így gyakorolták ezt a RR. eddig is, s jusaik azért, hogy nem alispán, hanem főispáni helyettes elnökösködik, bizonyosan nem csorbulhatnak. — *Szeghő József* t. b. pedig a helyettes követelését még a képzelt jogok sorában is a leggyengébbek közé számítván, felszólítá a küldöttség tagjait, mondanák meg, kik ismerik magokat az administrator köldöttjeinek? mit

hangos kaczaj követvén, a RR. végzése az elnök által olly megjegyzéssel mondatott ki, hogy ellenmondása jegyzőkönyvbe igtattassék. — Erre gr. *Eszterházy Mihály, Novák Ant., Simay Kajetán* fő szb., s mások fölszóllamoltak, ugy a megyei szokással, mint a dolog természetével ellenkezőnek állítván, hogy midőn a végzés az egész közönség nevében kimondatik, a tanácskozó tagok egyikének külön véleménye az egész akaratjának ellene szegülve, seperatum votumkép jegyzőkönyvbe tétessék. Az elnök az által, hogy törvényeink magános ellenmondásoknak is helyt engednek a jegyzőkönyvekben akará megmutatni, hogy ehez neki is joga van. De *Simay* válaszul adá, miképen a magános állapotrólí protestatiókról a közönség végzése elleni szegülésre fonák a következtetés. És eként folyt élénken a vitatás, mig végre annak *Szombathelyi Ant.* e szavakkal végett vetett: „ez a mi protocollumunk, s ebbe az iratik, amit mi végezőnk, ha valaki magának mást határoz, írja be a maga protocollumába“ — ezt harsány helyeslés követvén, a vitatásnak vége lőn s a separatum votumtól eddig is féltékenyen őrzött jegyzőkönyv attól most is menten hagyatott.

Az idei rendkívüli szárazság okozta köz inség miatt, már többször megkérték Békés rendei a helyt. tanácsot s egy izben ő felségét is, hogy a Békésben tanyázó lovas katonaságot más ez idén boldogabb vidékre átrendelni méltóztassék. Ezen felterjesztésre siker nem következvén, a kérés most megújítatott azon hozzátétellel: hogy inkább gyalog katonaság adassék a lovasok helyébe, különben az ezeknek szükséges természetmények kiszolgáltatásában a RR. Dec. utolsó napján túl cselekvő részt venni nem fognak.

Gróf *Pálfy Fidelis* úrnak fő Cancellárrá neveztetését tudató körlevél felolvastatván, több szózat hallatszott, hogy az tudományúl vétessék. *Boczkó Dániel* t. b. meg-

jegyzé, miképen ezen rövidke végzés mellett maradni nem lehet, ha hivek s következetesek kívánnak a RR. lenni azon végzésükhöz, melyet a követjelentéskor nyilván jegyzőkönyvbe igtattak, t. i. mi sajnosan látják, hogy a fő RR. táblája, mely a törvényhozó testnek csekély részét teszi, az összes nemzetet képző statusok táblájának hazánk közjáva előmozdítására czélzó minden javaslatit a fejedelem elibe terjesztésben is mennyire akadályozá. Már pedig kétséget nem szenved, hogy a fő Cancellárrá nevezett gróf úr volt leginkább egyike azoknak, kik minden czélszerű lépéseknél az ország rendinek magukat legtüzetesebben ellenszegezték. — Szükség tehát ez alkalommal a jegyzőkönyvben kifejezni Békés rendinek abból eredő méltó fájdalomukat, hogy ő Felségének kormánya a közjónak törvényes útoni előmozdítását, s a nemzet többsége helyes kívánatit akadályozó illyes individuumok pártolásával, s csoportos jutalmazásával nemzetellenes cselekvésöket helyesleni s ez által voltaképp kitüntetni látszatik. mi szomorú politicát szándékozik szegény hazánkra nézve tovább is gyakorlani. — Helyeslék ezen előadást számos szózatok, a tudósító levél azonban minden további vitatás nélkül szokott rövid végzéssel tudományul vétetett.

Olvastatott ezután alázatos folyamodásom, melyet jelen levelezésem másod izbeni eltiltása miatt benyújtani kéntelen valék. — Erre a RR. így határoztak: „K—L— ur levelezései megakadályozását nemzeti köz sérelemnek a RR. már egy korábbi határozatukban nyilván kimondák; — annál nagyobbnak találják tehát a folyóirati ürügyletek alatt megilletődve-hirül vett újabb megtiltást. És miután a kormány ezen újabb lépésében azon fő irány mindenki előtt tárva lenne, hogy illyes magános levelezési kéziratok is előző censura alá essenek, nem késtek volna hazafi tisztükhöz képest azon törvény

elleni sérelem orvoslásaért a felírás alkotmányos utját nyomban követni, soha el nem ismerhetvén az előző censurának bármi tekintetbeni törvényszerűségét, mert az 1790. 15. szerint a sajtószabadság rendszerének kidolgozása van nyilván biztosítva a nélkül, hogy az előző censura abban csak érdekeltetnék is. — De miután maga a folyamodó is a tilalommal csak említésbe hozott némi felsőbbi parancsok közlésétől függesztette volna fel végső feleletét s további észrevételeit, a RR. is szándéklott felírásukat magoknak annál fogva feltartották. Megjegyezve itt előre az: miként a megye Rei valamint eddig is már K— L— személyében a törvényes Jusok alkotmányos gyakorlatának egyes meggátlását nemzeti sérelemnek nézték és tartották; szinte úgy a rajta ennek utánna történendő sérelmeket is magokévé teendik.

Fő orvos *Tormássy Lajos* esedező levelében előadván, hogy mióta fia (*Tormássy János*) elfogattatott, sem tömlöcze szellőztetve, sem maga szabad levegőre bocsátva nem vala; kérte a megyét, hogy e bánásmód megváltoztatását eszközzésbe vegye.

Csepcsányi Tamás elszámlálta azon országos sérelmeket, mellyek a rég méltán várt orvoslás helyett, nemzetünk kinos sebeit a legujabb időkben nevelték, súlyosították. Említé *Wesselényit, Baloghot a Békési* Commissiót a Törvényhatósági tudósításokra mondott s fenyegetve ismételt tilalmat, és mind azon sérelmeket, mellyek az elfogott ifjak ügyében, úgy az elfogatás törvénytelen módja, mint a fogság hasonló folytatása, úgy az előző letartóztatás határain túli sanyargatás, mint a megtagadott szabad védelem, s a Kir. táblának törvény ellenes eljárása tekintetében rakásra halmoztattak; a foglyokali bánásmódra nézve különösen kiemelte fejedelmünknek azon ígérletét, hogy atyjának nyomdokit fogja követni, és ellentét gyanánt megemlíté *Ferencz Királynak*

a rabok tartásáráli rendeletét, melly az elítélt legnagyobb gonosztévőktől sem tagadta meg azt, ami ezen még vétkekké koránsem bizonyult szerencsétlen ifjaktól hónapok óta megtagadtatik. — Az igazság kiszolgáltatásában törvénytelenégekről szólván ezekután, alkalmat vón megemlíteni, miképen a Kir. táblának *Wesselényi* ügyében hozott (biróságot alapító) ítélete a nemzet képviselőinek utolsó izenetökben már minden ellenzés nélkül sokszorozva kimondott azon alkotmányos elvével, hogy a megyei közgyűlésen mondott s tettleges következt maga után nem vont beszéd, az 1723. 9. czik alá nem eshetik, merőben ellenkezik; s még az ítéleteknek okokali támogatásáról hozott legujabb törvény lelkének sem felel meg. — Az ifjak perének titokteljes viteléről szólva pedig kiemelé, hogy a kereset-levél in *praesentiam Tabulae Regiae* kívánja a foglyokat idéztetni, úgy is idéztettek, de a helyett, hogy az eszközlésbe vétetnék, a Kir. tábla tagjai lealázzák a főtörvényszéknek tekintetét az által, hogy katona szúronyok közé a tömlöczbe mennek levátát kikiáltani, vallatásokat, szembesítéseket tétetni; s hogy azon Kir. tábla, melly a Kormánynak minden befolyásától törvényszerint független, s melly a függésről szemrehányást oly nehezen szokta szívelni; nem hogy kötelessége szerint félre tenné azon 1793-iki törvénytelen parancsot, mellyet már akkor is vétek volt elfogadni, sőt annak újolag hódol, s megszegi miatta a törvénykezés rendszerét, meg a szabad védelemnek természeti s alkotmányos jusait. Ha a Kormány a személyes bátorságot eltíporhatja, úgy mindenkinek rettegni kell, s hol ez ellen még a törvényben, a bírákban, az igazság szolgáltatásban sem találhatni oltalmat, ott valóban a létel is kinos; annyival inkább, mert illy titokkal vinni a büntetőpereket, nem csak nem czélszerű mód a vélt hibák elkövetésének meggátlására, sőt valóságos kelepce.

— Nem kételkedék a szónok, hogy fel fogják a RR. mindezeket jegyezni, nemzeti sérelmeink mázsás lajstromába; de mivel a vesztett szabadságnak csak egy óráját sem pótolhatja ki bármely földi hatalom, felszólítja hogy rögtöni törvényes orvoslás módjairól gondoskodjanak.

Szombathelyi Antal illyformán szólott: „A történet rövid foglalatja ez: katonai, s így háboruban is csak ellenség ellen használható hatalomtól elfogatva, katonai lakhelyen polgártársaink ítélet nélkül kinzatnak. Perbe idéztetve, védelemre szállítatnak fel, de épen e szónak „védelem“ s ennek paizsa alá kényszerült igazság valószínűségű gúnyára a vádlottak tehetetlen magányra szorítatnak, választott ügyvédeiktől pedig titoktartási eskü kivántatik, miszerint sem az irományok otthoni komoly megfontolása, sem a mentő próbák beszerzése, sem az élet és vagyon veszedelmében mások tanácsával élni nem szabad. És így védelemre szólittatnak fel, s ép a védelem az, a mi más szin alatt tőlük megtagadtatik!! E leverő, e név nélküli gyászos tárgyú tanácskozásnál nem tudom, mint jut eszembe, de nekem valóssággal úgy tetszik, mint a macskának az egérrel üzni szokott, vad örömmű játéka, elelereszti martalékját, rést látszik nyujtani a szabadulhatásra, de más oldalról lesben áll, hogy a menekvőt annál irgalmatlanabbul körmölhesse; olly rettenetes, olly szívet, lelket, csordultig keserűséggel töltő dolgok ezek, hogy ha valóságukról magam személyes tudomása szerint bizonyos nem volnék, kételkednem kellene lehetőségökről, nem csak egy olly országban, mellynek hitttel erősített constitutiója van, de bármely Statusban a világon, hol a társas élet legfőbb céljairól csak homályos képzet is létezik.

Mindezeknek törvénytelenége s igazságtalansága tisztán ki lévén tüntetve, nem szóllok az ítélet előtti

méltatlanságokról, együtt érzem velök sorsok bal esetét, velök könnyezem a bennök eltapodott polgári, s emberi jogokat. — Ki e védelmi procedurát törvényeinkel egybevetette, lehetetlen, hogy föl ne kiáltson: itt az önkény szétzúzta a törvényes korlátokat, s dúlni indult a társas élet legfőbb kincseit; — e statusban életünk nincsen többé bízottságban! Erről sem szóllok tehát többet; de szóllani akarok ezen titkolódzási procedurára nézve, a Status-tudomány általános elveit véve vezérül, szóllani; mert hazám, s Királyom java szivemen fekszik, pedig ha valaha, úgy most e kettő egymás ellen látszik szegülve; — s itt a hallgatás vétek! —

Minden ítélő hatóságok között egyedül a közvélemény ítélete meg nem vesztegethető. — Ez olly axioma, mellyet minden ember jól érez, s melly ellen, bármi okoskodás az emberi természetből folyó mindennapi eseményeknél fogva örökké sophisma marad. — Azt kell tehát hinnem, hogy minden, legyen az kormányi testület, (Status personale, mert én a kormány alatt ezt értem) legyen egyes ember, ki a nyilvánosságot, a közvélemény ítéletét kerüli, a bűn gyanújától ment soha nem lehet. Ha ezek így állanak, nincs természetesebb mint az, hogy az elmellözést, vagy megvetést előbb utóbb keservesen megboszúlni szokott közvélemény ítéletében, s minden hazafi keblében azon hiedelmet élessze a Kormánynak tudva lévő titkolódzása, hogy a szóban forgó ifjak ártatlanok s a kormánynak velök való bánásában törvénytelen ártalom láppang. Különben kérdem, mi ok lehet a titkolódzásra? s valljon mi hihetünk-e mást, kik a közülünk elragadottat nem csak ismertük, de szerettük és becsültük is; — én legalább e nyilatkozással tartozom (*Tormássy János* a szólló mellett volt országgyűlési irnok) két évig voltam tanúja' különösen az ifjú Tormássy teremő erejü hatalmas lelke fejlődésének; s vétekre ma-

gyarázható bal fogásokat soha még képzeletében megvillani sem sejdithettem, ha csak nem vétek az, hogy az adózó nép sorsa iránti törvéngszerű józan javítás, emberszerető meleg keblének bálvány ideája volt.

De hiszen, ha csakugyan vétkesek ők, ki hallotta valaha közülünk valakinek szájából, hogy ne büntetessenek? Istenemre! senki sem! A ki hazája, s királya kárára rossz szándékkal csak egy szalma szálat is keresztül vet, irtóztatón bűnhődjék, — de éppen mivel indulatunk illy tiszta, tudnunk kell: bűnös bűnhődik-e, vagy ártatlan? törvény keménysége sújt-e elvetemült polgárt, vagy önkény kelepceje áll előttünk? Illy gyanúkkal tölteni el egy nemzet kebelét, jó gyümölcsöt soha nem hozhat, s bátran el merem mondani, hogy a ki illy tanácsokat csepegtetett a jó fejedelem szívébe, több kárt tett hazájának, s urának, mint azon tehetetlen ifjak bármi képtelen tervei, a magyar hűség tántoríthatlan őrr állása mellett tehettek volna valaha. Mert biztos, és a világi zajokat felülmuló kormányzás a nép tiszta bizodalmán alapszik, erre pedig csak nyilvánosság mellett számolhatni; az ennek bírálatát kiállott tettek képesek egyedül az elégedetlenség dülő fegyverét nem ártalmassá tenni, hol titok homálya fedi a tetteket, onnan a bizodalom messze távozott, és viszont a bizodalom titkot nem türhet, e kettő, mint tűz és víz egymást emészti. —

Kik az emberi természetet a társas étellel egybe mérve százados tapasztalás után vizsgálgták, a nyilvánosság ellenségeit 3 osztályba foglalják. Első osztálybeliek a gaz tettűek, kiknek ezért a világ tekintete elviselhetlen. Második rendűek a félénk indolens emberek, kik mystificálni akarnának mindent, hogy öngyávaságukat takargathassák. A 3-ik rendűek végre a despotismus és absolutismus baráti, kik a nyilvánosság, s mive-

lődés lelkétől visszaborzadnak. — A két elsőbket a közélet sorából szemelte ki a tapasztalás, azokról itt szó nem lehet, én itt a harmadik rendüekkel akarok szembe szállani; mert lelkemben megvagyok győződve, ezeknek machinatiója ásta magát alá polgári állásunknak s nyugodalmunknak, nekik köszönhetjük a bús, bánatos érzéseket, miket cserébe kínálnak, mind eddig olly féltékenyen őrzött, s meg őrzött törvényes szabadságunkért, ezek füleibe kívánom én harsogtatni egy elkeseredett nemzet jajjait, ezekkel tudassuk, hogy egy egész nemzetnek nehéz átka fekszik önzés szülte tanácsaikon, melylyekkel egy hű nemzet s egy atyai fejedelem közé a viszátkodás magvát elszórni igyekeztek. De egyszersmind el kell velök hitetni azt is, miképen kinőttünk már a gyermeki korból, lehullott már a hályog szemeinkről, s jobban tudjuk és érezzük miben állanak jusaink, mintsem el tudnánk hinni, hogy azoktól bármely hatalom megfoszthat. — El lehet ugyan a nemzeti jussokat nyomni, egy időre, de annál nagyobb erőben fognak egykor fölébredni, mert nemzet jusainak előlésére praescriptionalis éveket nem szabott az istenség jóltevő hatalma. Mi reá ismertünk a rém vázlatokra, s ha azt gondolják, hogy az égnek világától megfosztott férges tömlöczök, a vérrel tapasztott vesztőhelyek biztosítani fogják terveik kivitelét, nézzenek vissza a történetek során, s tanulják meg a csak alig mult időkből mi nyomorúlt eszközök ezek a szolgálai vakság fentartására ott, hol eljutottak már annak eszméletére, hogy a társasélet nem egyesek uralkodásáért, hanem édes mindnyájunknak lehető jobb léteért alakult; hogy az emberek boldogítani s nem üldözni léptek szövetségbe, s hogy a ki ilyesmire nyújtja ki hatalmát, a társaság élet erét gyilkos kézzel támadta meg, s ott egy egész nép polgári életére mérte az önkény fegyverét.

Szomszéd Bihar vgye múlt közgyülésén olvastatott fel *Lovassy László* attyának a Tns. kir. táblához nyújtott folyamodása. — Sajnálom, hogy még ide meg nem érkezett. Abból tapasztalhatnák a RR., hogy egy atya, gyermeke balsorsának keservéitől kegyetlenül zaklatott atya, fia sirjába néma fájdalommal tekint bé, de a haza sebei felett sikoltva feljajdul, s már ekor hidjék el, késő csörgetni a rablánczokat, nem fogják vassal győzni a bérczek gyomrai!! Az ember jusainak, s méltóságának érzetében a rettenet minden menyköveit útálattal megveti, s követelni fogja, mihez örök igazság szerint jusa van rendületlenül, győzhetetlenül. Vagy tán a zsoldos seregek öldöklő fegyverében biznak a felébredt emberi jusok kívánati ellen? jaj! de a tapasztalás rég bizonyította már, hogy a fegyvertelen igazság előtt gyakran szégyenbe borúlt az erőszak kevélysége, s midőn a zsoldos sereg roppant kincseket emészte naponkint, akkor volt az ezekben bizakodó leginkább elhagyatott.

A biztos és rendithetlen kormányzás kulcsa, másodszor azon egyszerű elven alapszik, hogy igazságos legyen és törvénytörő, mert különben minden törvénytelen léptével öntörvényességét hozza kétségbe, erőszak, s uralkodási hiú vágyak lépnek ott a kormányzás felséges helyére, azok pedig állandók nem lehetnek. Bizonyitgassam-e, hogy az illy jelenetek valósággal despotai fogásra mutatnak? s hogy ott, hol illyenek történhetnek, a személy bátorsága biztosítva nincs? de minek erre hosszú okoskodás? ám nyúljon önkeblébe minden ember, s mondja meg, ha nem merő önkény alatt szenved-e a személy bátorsága ott, hol az titkon elfogatathatik, titkon őriztetik, titkon perbe vonatik, titkon védelmeztetik, titkon elítéltetik, s hogy e részben többet ne szóljak, olly bírák által itéltetik, kiknek kinevezése kegyelmétől függ épen annak, ki az ítéletet tit-

kon követeli. Van-e, lehet-e törvény, melly így ki ne játszathatnék; van-e, lehet-e ott a constitutionalis országslás módjának csak árnyéka is? És valóban nincs bizonyosabb, hogy valamint törvénytelenek, s mi reánk nézve sérelmesek a kormánynak ezen lépései: úgy a kormányra nézve is veszedelmesek, mert aggodást s elégtelenséget szülnek, előlik az igazság kiszolgáltatása iránti bizodalmat, gyanúval és kétséggel töltik el a nemzet kebelét s a szúronyok villongási között néma fohászokba sülyesztett nemzetet a türes keserves állására szoritják. Én ezen indulatok kitörésénél, — mellyek anynyi thronusokat döntének, s annyi ártatlan polgári vérrrel szoknak csillapúlni, sem a kormánynak, sem a béke áldásai után sovárgó polgárnak rettentőbb ellenséget nem képzelhetek. Azt hiszem tehát senki sem fogja ellenzeni, hogy segítség után nyúljunk. — Az eszközökre nézve nem lévén módunk a válogatásra, felirást javasol a szónok, de nem kívánja azon megyék példáját követni, mellyek felírásuk nagyobb érdekének bizonyításául a benyújtásra küldöttséget neveztek: a szónok úgy hiszi, hogy így felírásinknak önként egy veszélyes scálát állítanánk fel; pedig jogunk van megkivánni, hogy a kormány minden felírásinkat egyenlően figyelemre méltassa, s a bennfoglalt okokból vegye a teendő mértékét. — Elszámlálja továbbá, miket ohajtana a felírásba foglalni, mellyet ő küldöttség által kívánna szerkesztetni; s különösen azt is betétetni javaslá: hogy azon viszonynál fogva, mellyben mi a fejedelemhez, mint subalternus ugyan, de kormányzási testület, állunk, nem lehet nem sérelmesnek tekintenünk, s megvetési jelnek, hogy felírásunkra még csak választ sem vevénk. Nekünk a törvény azon vigasztalást hagyta fel a Fejedelemnek átadott temérdek jusainkért, hogy felírásaink minden bajos ügyeinkbe tekintetbe vétetnek. Ez egyetlen egy re-

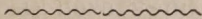
ményünket, mellyhez mi olly hűségesen ragaszkodunk, ne sujtsa le, mert jaj nekünk akkor, de jaj a kormánynak is, ha azon meggyőződésnek kellene epedésinket tetézni, hogy a nemzetnek magán segíthetni nincs törvényes eszköze. —

Ezen előadásokat az elérzékenyült közönségnek általános egyetértéssel nyilvánított helyeslése követvén, azon változással, hogy a felírás ne küldöttség, hanem *Novák* főjegyző, mint a közönség akaratjának tapasztalt hűségű tolmácsa által szerkesztessék, határozattá váltak. —

Végre még *Zemplén* vgyének a követek kir. hivatalt 6 évig nem válalhatása tárgyában írott levele felolvasatván (Barsnak hasonló tartalmú korábbi levele még Békésbe nem érkezett) számos felkiáltásban hallatszott: helyes! elfogadtatik! — *Boczkó Dániel* T. birónak a tárgy iránt két észrevétele völt. Először át nem láthatta, miért szorittassék ezen helyes tilalom épen 6 esztendőre, miután lehetnek olly fiatal követek, kikre nézve 6 év mulva sem késő a jutalmazás, s ennek reméltében kötelességöket megszeghetik. — Ellenben az is megtörténhetik, hogy a kik most political elveik miatt elmelőztetnek, ha ő Fsége átlátandja, miképen az a leghevebb alattvaló, aki legjobb hazafi, azok fognak hivatalokra alkalmaztatni. Mert valóban a thronus java a hazáéval olly szoros kapcsolatban áll, hogy aki hazája ellen dolgozik, s a nép, és így a nemzet többsége helyes szabadságinak törvényes módon kifejlődését ön haszonlesésből akadályozni képes, az hasonló indító okbul akár mikor képes lesz királyát is eladni, s a nemzetnek fejedelme iránti bizodalját, hajlandóságát, tiszteletét a kir. széknek ezen legbiztosabb támaszát alá ásni. Mivel tehát a kormány politicájának, jótékony és helyes, vagy fonák és ellenséges irányzatáról a törvényhatóságok leginkább hozhatnak ítéletet; a szónok jobbnak vélné, hogy a hi-

vatal viselési tilalom 6 év helyett addig terjedjen, míg a RR. vólt követjüket attól fel nem óldozzák. — Második észrevétele, hogy mivel lehetnek olly elfajult characterű magyarkák, kiket még egy nyomorúlt, haszontalan üres czim, vagy rend is képes a kötelesség ösvényéről letántoritani; s ott hol a status jövedelmeiről számot nem adnak, a tántoritásnak a pénz is egyik hatalmas eszköze, kivánná a szónok, hogy az elválasztandó országgyűlési követek, nemcsak kormány kinevezésétől függő hivatalt, hanem semminemű megkülönböztetést, vagy más akár-mely kedvezést is el ne fogadhassanak. — A RR. a 6 esztendő mellett maradván, az utóbbi indítványt elfogadták. — De ugyan csak *Boczkó Dánielnek* azon javaslata, hogy ezen határozás a megye I-ső alispánaira is kiterjesztessék, ezúttal elmellőztetett.

— y. —y.

Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja.¹⁾

Ha a világtörténetet figyelemmel tanulmányozzuk, már az emberi művelődés bölcsőjénél feltaláljuk a méheket. Így az ó-világ népeinél, a mythologia regéiben olvassuk a kis méhekről, Ida-hegy lakóiról, Hymett és Hybla bogarairól, hogy Jupitert zamatos fehér mézzel táplálták, és hogy Ariste, a pásztor, Apollónak és Cyrene Nyμφáknak fia ápolta őket először. Ezen igénytelen kis szárnyas rovar bámulatos tevékenység ösztönével ruházta fel a bölcs Gondviselés alkotó keze, s az ember mellé helyezé azért, hogy a szorgalom és takarékoság követésre méltó legszebb példáját mutassa be az embernek arra nézve: hogy kell munkálkodni s hogy kell takarékoskodni. Innét van, hogy ezen kised rovar iránt az emberiség mindig különös érdeklődéssel viseltetett, termékeit különféle élelmi-szerek készítésére használta, mint például: mézeskalács, italoknál mézbor, mézeczet, gyógyszer, mell- és légbajokban a legjobb sikerrel alkalmazható, sokan cukor helyett kávéban és theában élvezettel használják. Iparczikkekre: gyertya, szappan, festék előállításánál értékesítik. Sweiczban nem szolgáltat fel soha reggelire kávé méz nélkül; de nem is lehet jobb, nemesebb édesség a méznél, melyet a legszebb virágok kelyhéből a méh gyűjt össze gondos ápolójának. A cultura haladásával mindig fejlettebb, terjedtebb, okszerűbb lett

¹⁾ Elnöki beszédből, melylyel Göndöcs Benedek a B.-Gyulán 1883. év augusztus 19-én rendezett magyarországi méhészek II. vándorgyűlésével egybekötött országos méhészeti kiállítást megnyitotta.

a méhtenyésztés. Hazánkban napról-napra több tért foglal el. *Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multtal dicsekedhetik.* Így Knauz „Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Strigonii.“ 1874. év I. kötet 95. lapon idéz egy 1238-ik évről kelt okmányt, melyben II. (vak) Béla atyja, Álmos által alapítottatott dömösi prépostságot birtokaiban megerősíti, s melyben az áll, hogy a nevezett prépostságban Dobozon (a Körös mellett) 70 sertés és 60 méhkasa s névszerint megnevezett méhésze is volt, mivel a király a prépostságot a királyi jószágokból adományozta és mindennemű szükségekkel és szolgálkkal ugyanazon javakból látta el. Doboz is már 1075-ben ilyen királyi jószág lévén kitünik, hogy a királynak Dobozon nemcsak sertései, hanem méhkasai is voltak, melyekből a dömösi prépostságnak 60-at ajándékozott, melléjük méhészt is adott. Kitünik továbbá az, hogy a méhészet már akkor a gazdaság egy, még pedig jövedelmező ágának tekintetett; mindezekből világosan látható, hogy a méhészet Békésmegyében hetedfél század előtt virágzott. Minthogy pedig előbbi oklevélben sehol sem tétetik szó a méhtenyésztésről, a békésmegyei Dobozt kell Magyarországon azon helyének mondanunk, hol az első történetileg, oklevelileg ismert méhészet létezett. Ujabb időben, midőn a halhatatlan emlékű Dzirdzon okszerű méhészeti módszere nálunk is meghonosult, a méhtenyésztők előharcosai közt találjuk ismét Békésmegyét.

Már az 1873-ik év október 1-án kiállítást rendezett a vármegyei házi kertben. Ezen kiállításon értekezletet is tartottak jeles szakavatott méhészek, mint; Merkel Alajos, Grand Miklós, Gobóczy Károly, Brózik Károly, Zih Károly tanító urak. 1876. július 19-én a méhészek magyarországi szakfériai kérésem és meghívásom folytán gyűltek egybe B.-Gyulán a r. kath. plebánián értekezletre, — közöttük az 1882. évben elhalt főtisztelendő

Paulik Gábor tótmegyeri lelkész, az ország legtudósabb legszenvedélyesebb méhésze, ki a külföldi kiállításokon is dicsőséget szerzett értekezlete és kiállitmánya által a magyar névnek és méhészetnek, kinek az országban legkiterjedtebb méhészete volt a világ minden részéből egybegyűjtött kaptárak, méhekkel s minden néven nevezendő eszközökkel felszerelve, ki ezen méhészetből 1000—2000 frt hasznot húzott évenként.

E férfiú gyakorlati és tudományos értekezéseit velem együtt élvezettel hallgatták Grand Miklós, Brózik Károly, Széchényi Lajos, Szkelezsán Vincze, Petrovics János, Herberth Alajos, Bandhauer György, Vilim János, Niedermayer Antal, Racskó György, Pongrácz Rókus stb. stb. tekintélyes gyakorlati méhészekkel többen, bizton hiszem, hogy jelenvolt jeles méhészeinknek megmaradt emlékükből azon tanuságteljes értekezlet vonzó ereje, melyet csak hosszú gyakorlat terén szerzett biztos alapon nyugvó tudomány képes gyakorolni a hallgatókra. Ő volt az, a ki ez alkalommal a méhészeti pavillon kelleméiről, a kaptárok előnyei- és hátrányairól, a méhészeti eszközök kezeléséről, a vándor-tanító-intézet üdvös voltáról feledhetlen kedvességgel értekezett.

Az ő kimulta pótolhatlan veszteség az okszerű méhészetre. Fáradhatlan, buzgó, szenvedélyes, tudós méhészt, lelkészt és barátot veszítettünk benne.

Áldás emlékére!

Az 1877. év május 1-én ünnepélyesen megnyitott B.-Gyulán a békés megyei méhész-egylet pavillonja és szép nagy kertje a grófi park és a Körös csatorna mellett. Ugyanazon évben október 7-én és 8-án B.-Gyulán, — 1880. szeptember 19-én B.-Csabán, — 1882. október október 8—9-én ismét B.-Gyulán méhészeti kiállításokat tartott az egylet, s ezen kívül az országban rendezett kiállításokon is megjelent terményei és méhflakjaival.

Nem ok nélkül mondom tehát uraim, hogy Békésmegye az újabb időben a méhészet terén szintén az első között harcol, küzd a jó ügy mellett, a szorgalom, az anyagi jólét felvirágzását hordja szívében, s azért Ariste méheinek tanyát szerzett, hajlékot emelt; nemcsak, hanem vándortanárra, Brózik K. által a méhész-egylet fenállása óta minden évben 6 községben szakszerű előadásokat tartott, — kettős kaptárt és minta lapozó méhlapot hagyván minden községben utánzás végett; — ma már oda jutott a békésmegyei méhész-egylet, miszerint elmondhatja, hogy a megyének nincs egy községe sem, hol a méhészetről alapos oktatás Brózik Károly vándortanár által ne tartatott volna. — Mióta a méhész-egylet fenáll Békésmegyében, több ezerekre menő kettős gyékény kaptár, — lapozó méhlapok, a legjobb mézcsorgatók, — sejtközép prések, — anya kaliczák, — herefogók, méhészsapkák és egyéb legjobb kezelő eszközök B.-Gyulán Lovász Antal, Steigervald János, Jeszenszky Nándor, Ölschléger Sámuel, Szénási György és Pongrácz Rókus által készíttetnek, és az ország minden részére szétküldetnek. Mindezekhez az iparosok működése is igénybe vétetik, és ezek közül többnek ma egyik jövedelmi forrását képezik, — s így a békésmegyei méhész-egylet a méhészeti ügynek ma az egész országban hasznos szolgálatot tenni törekszik.

S most engedjék meg Uraim, hogy a történeti tények elősorolása után áttérhessek a mi kedves napunkra, mely nap örökemlékű és becsű marad Békésmegye történetében, mert e napon egész Magyarország méhészeit tisztelheti megyéje székhelyén, Gyulán, itt tartván az orsz. méhészegylet a II. orsz. vándorértekezlettel egybekötött országos méhészeti kiállítást.

A cél, melyet az egylet ezen kiállítással és értekezlettel elérni óhajt nem más, mint Magyarország köz-

vagyonosodásának előmozdítása, a méhészet, mint jövedelmi forrásnak fejlesztése, közönséggé és általánossá tétele. Törekszünk a kiállításon mindent egybegyűjteni és bemutatni, ami az okszerű méhészkedés terén, mint kezelési szükséglet, vagy mint nyers termék jelentkezik, — s ohajunk az, hogy a nagy közönség e tanulságos kiállítást megszemlélve első sorban érdeklődést, kedvet nyerjen a méhészkedés iránt, s tapasztalatilag felismervén itt mindent, amit az elmélet és gyakorlat, mint a jók közt a legjobbat, legczélszerűbbet, legolcsóbbat elfogadásra ajánl; — igyekezzék azokat megszerezni, velők a méhészkedést megkezdeni, tökéletesbiteni, szóval anyagi helyzetének javára fordítani. — Jelszavunk, mint kiállításunk emlékére készült érmeinken jeleztetik az „Legyünk mindnyájan méhészek.“ A méh mindenkinek, ki vele foglalkozik ad hasznot s gyakran terhes kiadásai fedezésére is jelentékeny segílyt, nem tagadható, hogy egészséges eledelű mézet, kereskedelmi czikkül viaszkot ad, de az sem tagadható, hogy a legszegényebb sorsúak is űzhetik a méhészetet, nem kell hozzá terjedelmes birtok, nem kell tőke, nem kellenek költséges beruházások, a kis méh megelégszik egy kis gondozással s azt százszorosán fizeti vissza. Sveiczban nemcsak a kertek, földek, erdők, rétek, udvarok, hanem az ablakok közt is láttam méheket. Azért tekintve, hogy a méhészet hasznos — hogy a gondozáson kívül valami nagyobb befektetést nem igényel, s hogy gyakran szép jövedelmet s mindig kellemes szórakozást nyújt, arra kérem a t. közönséget: terjesszék szóval és jó példával a méhészetet, hogy az minél nagyobb mérvben terjedjen el hazánk térein s minél több jövedelmet hozzon lakostársainknak

Göndöcs Benedek.

II.

Hivatalos közlemények.

Elnöki megnyitó beszéd.

Felolvasta : **Göndöcs Benedek** egyleti elnök. T.-Kömlóson szept. 23-án 1883.

Mélyen tisztelt közönség !

Lelkes hazafiak és honleányok !

Midőn Tót-Kömlös lelkes közönségét megyei közmívelődési egyesületünk nevében ez alkalommal először nyílik szerencsém üdvözölhetni, mindenek előtt kedves kötelességem megköszönni egyesületünk iránt tanusított amaz érdeklődést és szívélyes meghívást, melynek folytán alkalom nyújtatott arra, hogy vándorgyűlésünket ma vendégszerető kedves körükben tarthassuk.

Megeyi régész s közmívelődési egyesületünk két irányt, két utat tűzött maga elé, megyénk szellemi felvirágoztatása érdekében.

Egyrészt ujjal mutat a multa, honnét legbiztosabb tanúságot merithetünk ; másrészt szilárd kezekkel vezérli a jelent, hogy megalkotni segítse a szebb, a boldogabb jövőt.

Czélunk a multból nemcsak felkutatni, a feledéstől megőrizni, az enyészettől megmenteni a történelmi érdekes régiségek, ritkaságok és műkincseket, hanem egyszersmind a nagyközönséggel meg is ismertetni mindazt, mi első sorban és közvetlenül ugyan édes magyar hazánk és nemzetünkre, de közvetve az összes emberiség történetére vonatkozik, s ez által a tudomány és közmívelődés iránt nagyobb érdeklődést kelteni.

Czélunk továbbá feleleveníteni a multnak emlékét nem csnán műveiben, hanem kiválóbb szereplőivel együtt, hogy a mai kor gyermeke és a jövő nemzedék tisztelni tanulja, a régmúlt idők csodás és tanulságos alkotásait és lelkesedni, tetteire buzdulni, példányképet választani tulajdon magának a cselekvés terén is azok élete s jelleméből, kiknek emlékezetét feleleveníteni hallja, életöket, tetteiket mintegy maga előtt lefolyni látja.

Egyesületünk tehát első sorban történelmünk kibővítéséhez a multból mindent felkeresni törekszik s azokat, mint szent emléket, megyei muzeumunkban a tudomány és művészet, izlés és ipar,

ezen raktáraiban elhelyezi, őrzi, hogy azokat egybegyűjtve s helyesen rendezve mindenki szemlélhesse, felismerhesse s belőlük élvezetes s hasznos tanulságot merithessen.

Önérzettel utalhatunk erre vonatkozólag B.-Gyulán kitünően rendezett megyei muzeumunkra, melyet a tisztelt közönség becses figyelmébe melegen ajánlunk.

Másodrendben egyletünk legszebb feladatának tekinti egybekötő kapcsul szolgálni a megye értelmiségének az eddig egymástól szétválasztott szellemi erőknél, egy közös eszme, egy közös cél: a közmívelődés terjesztése körüli csoportosulásra, mely feladatát az időnkint rendezni szokott nyilvános felolvasások által véli és reményli leginkább eszközölhetni, midőn egyes tudományos történelmi vagy humanistikus eszmék fejtegetésével a közönség tanulékony szellemére s az önképzésnek társadalmi utoni jótékony terjesztésére hatni törekszik.

Azon pártolás, melyben az egylet, a megye közönsége részéről már eddig is részesült, a legszebb reményt helyezi kilátásba egyletünk jövőjére nézve, de óhajtandó lenne, hogy e megyének minden fia, minden lánya, kit az isteni gondviselés szellemi kincsekkel megáldott, ne csak pártolója legyen törekvéseinknek, hanem a munkában is osztozzék egyletünkkel, hogy így válvtelve rakjuk le a közmívelődés csarnokának alapfalait.

Munkára fel tehát kedves barátaim! a tehetséget, melyet az urtól nyertetek, szorgalom és munka által kamatoztassátok a haza és emberiség javára!

Ne legyen e megyében senki, ki azon tehetséget és képességet, melyet a gondviseléstől nyert, parlagon heverni engedje.

Ha mindenki annyit tesz, mennyit tehet, boldog lesz a magyar nemzet; közmívelődési egyletünk is csak úgy lesz erős és életképes, ha egyletünk minden tagja tehetsége szerint megteszi a közmívelődés érdekében azt, amire képes.

Minden mit megmentünk vagy létre hozunk ma, a jövő nemzedék részére, az első sorban Békésmegye elidegenithetlen tulajdonát fogja képezni.

Régész és közmívelődési egyletünk a megye szellemi életének felfrissítője a nemesebb és jobb irány megtestesítője, a közmívelődés leghatékonyabb tényezője.

Azért az irántai érdeklődést egyletünk úgy kívánja terjesztetni s hatványozni, hogy a megye községeiben vándorgyűléseket

rendez, mely alkalmakkal egyletünk tudományos és művészeti irányu törekvéseit a megye közönségével mindenütt megismerteti.

Engedjék meg ezek után tisztelt honfiak és honleányok, hogy én örömmünnepek mondhassam a mai napot Tót-Komlós községére és közmívelődési egyletünkre egyiránt.

Egyletünk a zászlójára irt eszmék diadalainak egyikét üli ma, mert megyénk ezen jólétben gazdag, virágzó községét szent ügyünknek megnyerte, s polgárait velünk egyesülve egy közös cél felé törekedni, velünk együtt haladni örömmel látja.

Ünnepet ül Tót-Komlós községre is: a szellemi haladás legszébb örömmünnepét, mert a meleg rokonszenv nyilvánulásai között fogadja körébe a megye közmívelődésének felvirágzásán működő egyletünket.

„Minden haladás“ mondja a nagyszellemű hazafi gróf Széchenyi István „csak annyiban üdvös, a mennyiben szellemi alapon nyugszik.“

A valódi műveltség célja tehát, mely után egyeseknek úgy mint a nemzetnek törekedni kell, az emberiség szellemi fejlődése s ez egyletünk feladata.

Kérem azért kedves barátaim, nyujtsanak ezen szent, ezen nemes cél eléréséhez nekünk baráti munkás jobbot.

Ha e megyének minden gyermeke csak egy homokszemet hozand a közművelődés szent templomának felépítéséhez, úgy az dicső, hatalmas, erős, nagy mű lesz.

Adja Isten hogy úgy legyen.

És most van szerencsém Tatay János tagtárs urat kitüzött művének felolvasására tisztelettel felkérni.

Elnöki zárszó.

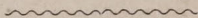
Mélyen tisztelt közönség!

Vándorgyűlésünk tárgysorozatának végéhez értünk, s ezek után nem marad hátra egyéb, minthogy elnöki tisztelnél fogva ismételjem egyletünk nevében a köszönet és hála szavait, a mélyen tisztelt közönség érdeklődése, részvéte és egyletünk iránt tanusított lelkes pártfogásért. De engedjék meg, hogy mielőtt távoznánk, még egyszer buzgón kérjem szent ügyünk meleg pártolását, melynek szerény napszamosai vagyunk s melynek érdekében körükbe jövünk. Lépjenek be mentül többen egyletünkbe

és bár mi kerül a föld színére foglalkozásaik között, a rég mult idők emlékeiből, küldjék el a Békésmegyei muzeum részére Gyulára.

Isten Önökkel!

Ezek után kérem a tisztelt választmányt, hogy a gyűlés további teendői feletti tanácskozásra együtt maradni méltóztassék.

Jegyzőkönyv,

a békésmegyei művelődéstörténelmi társulatnak Tót-Komlóson 1883. szept.
23-án tartott közgyűléséről.

Jelen voltak : Göndöcs Benedek, Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Zsilinszky Mihály, Lehoczky József, Csermák Kálmán, Gajdács Pál, Horváth Sámuel, Tatay János, Horvát Béla, Eördögh Lajos, Sass István, Csörföly Lajos, Povázsay Mihály társulati tagok és nagyszámu hallgató közönség.

1. Elnök Göndöcs Benedek, a T.-Komlós községe által előterjesztett üdvözletre meleg köszönő szavakkal válaszolván, a gyűlést megnyitottnak nyilváníttja; — egyuttal felhívja Tatay Jánost, hogy a mai gyűlésre bejelentett értekezését felolvasni sziveskedjék.

Mely elnöki felhívásra Tatay János „Emléklapok Tót-Komlós közelmúltjából“ czimű értekezését a közönség feszült figyelme és élénk tetszésnyilváníttása mellett felolvassa.

2. Majd Zsilinszky Mihály főtitkár foglalja el az előadó széket, és Tót-Komlósnak egyik régi híres lelkészéről, Wallaszky Pálról olvasott fel egy terjedelmes emlékbeszédet,

mely a fentebb érintett értekezéssel együtt az Évkönyvbe vétetni határozottatott.

3. Az egyesület régi szokásához képest Haan Lajos egyleti alelnök ez alkalommal is bemutatott néhány régiségtárgyat,

mit a nagy számban jelenvolt közönség nemcsak figyelemmel hallgatott meg, hanem az egyes tárgyakat kézről-kézre adva, mohó tudvágygyal vizsgált meg, hogy adandó alkalommal az előadó felhívásához képest a netán e vidéken találándó hasonló régiségeket megbecsülhesse és az egylet muzeumába juttathassa.

4. A lelkesen megéljenezett előadások után elnök a gyűlést már-már bezártnak jelentette ki, midőn Csörföly Lajos községi főjegyző a község nevében egy, száz forintról szóló alapító-

levelet nyújtott át neki, mi által T.-Kömlös az egylet alapító tagjai közé lépett.

Ezen általános lelkesedéssel fogadott tény, mely által T.-Kömlös községe kétségtelen bizonyosságát nyujtá ugy általában a tudomány, mint különösen ezen vármegye közművelődése iránti nemes érzékének, Göndöcs Benedek elnök hálás szavakkal megköszönvén, a közgyűlést bezártna k jelenté ki.

5. A nagy közönség szétozslása után zárt tanácskozmányban a főtitkár előterjeszté élőszóbeli jelentését az egylet évi működéséről,

mely jelentés tudomásul vétetvén, a főtitkár felhivatik, hogy jelentését az Évkönyv hivatalos közleményei közt szokott módon közzé tegye.

6. Olvastatott az egyleti pénztárnok jelentése, mely szerint az évi bevétel 1114 frt 14 krt, a kiadás pedig 785 frt 36 krt tesz; ennek kapcsán élénk panasz emeltetett a tagdíjaknak kesedelmes beszede miatt.

A pénztári és vagyoni kimutatás tudomásul vétele mellett egyleti pénztárnok felhivatik, hogy a nyugtákat az egyleti ügynököknek községenkint az Évkönyv szétküldésével egy időben küldje meg; a behajthatatlanoknak bizonyult összegekről pedig a legközelebbi választmányi gyűlésnek jelentést tegyen.

7. A főtitkár által tett ásatás az idő rövidsége miatt be nem fejeztethetvén, minthogy annak folytatása még eredményesebbnek mutatkozik,

felhivatnak Tatay János, Gajdács Pál és Botka János t.-kömlösi tagtársak, hogy a régi templomhelyen megkezdett ásatást folytatni, s arról annak idején jelentést tenni sziveskedjenek.

8. Olvastatott a muzeumörnek az egyleti muzeum évi gyarapodásáról szóló jelentése, s ennek kapcsában a tárlati helyiségnek nagyobbítására vonatkozó kérelme;

A gyűlés a jelentést örvendetes tudomásul veszi, a helyiség nagyobbítására vonatkozó kérés pedig az elnökség útján a megyegyűlés-elő terjesztendőnek határoztatott.

9. Főtitkár bemutatja Wallaszky Pálnak könyomatú arczképét s egyuttal indítványozza, hogy az kellő számban sokszorosítottván, az Évkönyvben mellékletképen közöltessék.

Ez indítvány egyhangulag elfogadtatott, s ehcz képest a főtitkár az arczkép nyomatására felhatalmaztatott.

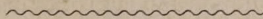
10. Ugyancsak a főtitkár bemutatja Tót-Komlós határának két régi földabroszát, melyeken egyes nevezetesebb helyek külön megjelölve láthatók; amennyiben mind a kettőn már nagyon is erős kopás nyomai láthatók, s félni lehet, hogy éppen a felírások ma-holnap olvashatlanok, s így földabroszok hasznavehetlenek lesznek, indítványozza, hogy legalább az egyik több példányban nyomatva, az Évkönyvben mellékletképpen annál inkább kiadás-sék, minthogy Tót-Komlós községének előljárói a nyomatás körül felmerülendő költségek kifizetésére szívesen ajánlkoztak.

Tót-Komlós község derék előljáróinak ezen nagylelkű ajánlatát, mely követendő például szolgálhat a megye többi községeinek is, a gyűlés hálás köszönettel fogadja, s egyuttal felhatalmazza a főtitkárt, hogy a szóban forgó földabroszok közül azt, mely még lemásolható, az Évkönyv számára sokszorosítsa, s hála fejében egy külön példányt Tót-Komlós községének levéltárába juttasson.

Kelt m. f.

Jegyzette:

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

Főtitkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés! Ha valamely tudományos társulat működésének sikerét a tartott gyűlések száma szerint kellene mérni, akkor a mi vármegyei művelődéstörténelmi társulatunkról ez idén igen rövid és lehangoló jelentést kellene írnom, mert ez év folyamán a mai gyűlésen kívül alig tartottunk érdemleges tanácskozmányokat.

A sok gyűlés azonban magában véve még nem jelent eredményt, valamint megfordítva: kevés gyűlés nem jelent pangást és eredménytelenséget. A patak, mikor az őserdők hegyei között az útjában lévő akadályokon keresztül töri magát, nagy zajjal csörtet le, míg folyamává növe rendes medrében csendesen hömpölyög előre.

Ilyen a mi társulatunk élete is. Mig a kezdet nehézségeivel küzdött, addig az útjába gördült akadályok elhárítása céljából többször és hangosabban kellett tanácskoznunk. — Most, hogy a rendes mederbe jutottunk, csendesen és zajtalanul folytatjuk munkálkodásunkat, de — a t. közgyűlés megnyugtató-sára legyen mondva — nem kevesebb haszonnal, mint előbb.

Az anyaggyűjtés munkája tovább folytatatik. Társulatunk elnöksége, a főtitkár és többek segítségével a múlt évben szívesen üdvözölt két új munkatárs ernyedetlen szorgalommal gyűjtik össze mindazt, ami megyénk multjára vonatkozólag tudományos értékkel bír. És ha csak az eddig készen lemásolva levő anyagot állítanók is össze, egy derék kötet válnék belőle, s nem egy kérdés nyerne világosabb megfejtést és derültebb alakot, mint eddigelé. Éppen azért, időszerűnek tartom a figyelmeztetést arra hogy társulatunk a békésmegyei okmánytár folytatólagos kiadásáról gondoskodjék, akár egyesületünk költségén, akár pedig — ha ez nem telnék — valamely nagylelkű pártfogónk szíves közvetítése útján. Nem kételkedem, hogy — valamint más megyék nagybirtokosainál látjuk, úgy a mi vármegyénk nemeskeblű fő-

urainál is akadni fog egy-egy Mecenás azon igazán hazafias és közművelődési közügy felkarolására.

Társulatunk működő tagjai eddig sokat fáradtak e térén. Felkutatták a hozzáférhető levéltárakat, felkutatták a megye területén lévő régészeti és történelmi fontossággal bíró lelhelyeket, s azokon olykor-olykor eredménynyel jutalmazó ásatást is tettek. A jelen év folyamán Tót-Komlós vidékét tettük kirándulásunk és tanulmányunk színhelyévé. Az egyesület főtitkára néhány lelkes tagtárs kíséretében, s az előljárók szives segítségével kirándulásokat tett a Száraz-ér több jelentékeny pontján, jelesül pedig azon pontokon, melyekhez a hagyomány emlékei fűződnek, vagy melyeken eddig — főleg téglavetés alkalmával — a munkások véletlenül egyes régészeti tárgyakra vagy éppen sírokra bukkantak.

Egyik ilyen jelentékenyebb hely a T.-komlós-Mezőhegyesi országut mentén levő ugynevezett *teleki domb*, mely a Száraz-ér partján, mint egykori templom-hely — kosztoliszko — kiválóan alkalmas helynek mutatkozik eredményes ásatásokra. — A másik ilyen hely volna a Kállay család birtokán az ugynevezett *kaszaperi nagykut*, mely egynehány most is élő öreg ember tanúsága szerint, egy emberöltő előtt nagy feltűnést okozó apparattal volt kiásva. Egy óriási ládát akartak onnét kiemelni, mely állítólag történelmi értékű tárgyakkal volt megtöltve. A ládát csakugyan meg is találták, a tetején levő nagy karikára kötelet erősítettek s ekként csiga segítségével tizenkét ökörrrel huzták fel a ládát egész a kut felső nyílásáig, a mikor a karika leszakadván, a láda ismét visszaesett a mélységbe, és mivel a rohamosan jött homok és víz elborította, s ekként annak kihuzása még több időt és fáradságot igényelt volna: a különben is belefáradt emberek jobb időre halasztották a „kincs“ kihuzását. A láda leszakadt karikája állítólag az 1848-ki forradalomig a község házában őriztetett.

Még egy harmadik; sőt több lelhely is fel lett kutatva a legöregebb t.-komlói emberek emlékezése alapján; t. i. az orosz-házi országut melletti téglavető hely és egy hatalmas halom. Az előbbin számtalan régi cserépedény darabok, az utóbbin pedig kiásott embercsontok mutatják a nyomokat, melyeken haladva, lehetne valamely érdekes felfedezéshez jutnunk.

Mindezen komlói lelhelyek közül csak egyet, a teleki

templomhelyet kutattuk át. A felső rétegen számtalan tégladarab, egy nagy koczka alakra faragott terméskő és tömérdék emberi és madárcsont került napfényre. Mintegy két méternyi mélységben rendes koporsónyomokra és emberi csontvázakra bukkantunk, melyek azonban rendetlenül feküdtek; — és csak egy helyen lehetett bizonyos sorban eső vázakat fölismerni. Pénzt, fegyvert, ékszer, vagy más oly emléket, mely az illető hullák eltemetésének idejét meghatározta volna, nem találtunk. Egyetlen egy csontváz nyakán fordult elő ékszer; ez egy zsinórra fűzött négyszegletű rézlapocskákból állott, melyeken szív alakú függők lengtek. A patinától vastagon borított vékony lapocskák oly törékenyek, hogy erősebb érintésre azonnal szét-hullottak; csak rendkívüli vigyázattal lehetett néhány egész darabot megőrizni, melyeket ezennel van szerencsém bemutatni.

Mint hogy pedig az ásátást mindeddig nem lehet befejezettek tekinteni; minthogy kellő kitartás és figyelem mellett még értékes tárgyak felfedezése várható, indítványozom, hogy az ásátás befejezésére Csörföly Lajos, Gajdács Pál és Botka János tagtársak kéressenek fel. Az ehez szükséges anyagi áldozat nem fog komoly akadályt képezni. Tót-Komlós nagyérdemű közönsége eddig is kiváló érzéket és figyelmet tanusított ezen közhasznú munkálat iránt az által, hogy az ásátáshoz szükséges napszámosokat a maga költségén állította ki. A további költségeket egyesületünk pénztára fogja fedezhetni, mely — hála istennek — nem mutat hiányt, csak késedelmes fizetést.

A lefolyt egyleti évben, pénztárnoki kimutatás szerint, bevételünk volt 1114 frt 14 kr, kiadásunk pedig 785 frt 36 kr. Pénztári maradványul 328 frt és 78 krnyi összeg mutatkozik. E számok nem mutatnak rossz anyagi helyzetre; de ha a vagyoni állapot kimutatásánál azt tapasztaljuk, hogy a tagsági díjak hátraléka 524 frtra rug, akkor időszerűnek tartom a t. közgyűlés figyelmét e hátralék behajtásának szükséges voltára felhívni. A tapasztalás ugyanis azt bizonyítja, hogy a tagsági díjak hátralékainak nagyságával egyenes arányban nő a tagok részvétlenségének érzete is. Ahol pedig a tagok részvétlenség és közönyösek kezdenek lenni a társulat alapját képező közügy iránt, ott a tevékenység megzsibbad és a haladás megakad.

Ennek pedig nem szabad megtörténnie. Nekünk a haladás útjába gördülő akadályokat idejekorán kell eltávolítanunk, ha

azt akarjuk, hogy egyesületünk a már megszűnt más vidéki egyesületek sorsára ne jusson. Nekünk lelkes és cselekvő tagokra van szükségünk. Ha régi oly jeleseink, minők voltak: Asztalos István és Félix Ákos az egylet keletkezése óta, aminő volt továbbá Kreuchel Sámuel és Mattos Endre haláluk napjáig, kidűlnék — sírjaikra tesszük a megemlékezés koszoruját; de egyúttal arról is kell gondoskodnunk, hogy nyomukba lépjen az ifjabb nemzedék, hogy ne csak a távol vidékről, mint Simonides Károly félegyházi hittanár, hanem a megyebeliek is sorakozzanak körülünk egyesek és községek oly lelkesen és oly öntudatosan, mint azt Tót-Komlós cselekedte, midőn mint község, alapító tagjaink sorába lépett.

Egyesületünk szellemi munkásságáról, részint a muzeum gyarapodása, melyről a t. muzeumőr évi jelentése részletesebben szól, részint azon irodalmi tevékenység tesz tanubizonytságot, melyről néhány szóval még ezuttal megemlékezni tartozom. E tekintetben legyen szabad egyszerűen a jelen Évkönyv tartalmára utalnom.

A főtitkár emlékbeszédén kívül, melyet egy kitűnő, s eddig kevésbé méltányolt hazai tudós és egykori t.-komlói evang. lelkész, t. i. Wallaszky Pál felett tartott, ott van Tatay János értekezése, melynek szomorú tárgya Tót-Komlós közelmúltjából van merítve; ott van Karácsonyi Jánosnak egy fölötté érdekes dolgozata „Tököly Imrének Békésmegyéhez való viszonyáról.“ Továbbá ott vannak Wallaszkynek „Adatai T.-Komlós egyházának és községének történetéhez“ melyeket Gajdács Pál, az irodalmi téren is előnyösen ismert fiatal lelkész fordított le magyarra és bocsátott a t. közönség rendelkezésére. Ott van Csermák Kálmán szivessége folytán rendelkezésemre bocsátott, s historiai érdekekkel bíró egyházi jelentés; és ott van a községházán kéziratban talált „Tót-Komlói história“, mely minden hiányossága mellett is sok érdekes, különösen birtokviszonyokra vonatkozó adatot tartalmaz. És végül elég legyen egyszerűen csak megemlítenem Haan Lajos alelnök urnak azon szivességét, melylyel a megyei közönséget és e társulatot magának lekötelezte azon tétellel, hogy nagyérdekű „Regestáit“ melyek a megye jegyzőkönyveiből kivonva a megyei közélet minden oldalú nyilvánulását igen érdekes fényben tüntetik elő, — évkönyvünk számára átengedte.

Ime t. közgyűlés! ezek volnának azon egyszerű adatok, melyek a mi egyesületünknek mult évi munkálkodását jelezik. Lehet, hogy a nagy hazai tudományos egyletek sikereit a mieinkhez hasonlító kritikus szerénynek, sőt csekélynek fogja találni ezen mi munkálkodásunk eredményét; de azt hiszem, hogy adott viszonyok között, számba véve a mostoha körülményeket, az anyagi gondok által igénybe vett közönségünk társadalmi erejét, megtettük azt, ami lehető volt, s amire önkényt vállalt hivatásunk erkölcsileg kötelezett.

Kérem a t. közgyűlést, méltóztassék ezen jelentésemet szívesen tudomásul venni.

Zsilinszky Mihály.

Alapító oklevél.

Melynek értelméhez képest Tót-Komlós községe a Békésme-
gyei régész, közművelődés és történelmi társulat alapító tagjai
sorába lépén, kötelezi magát, hogy a 100 frt, azaz egyszáz fo-
rintnyi díjt vagy egyszerre, vagy a tőke lefizetés napjáig járó
6% kamatot évenként a nevezett egyesület pénztárába lefizetendi.

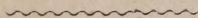
Kelt Tót-Komlóson 1883. szeptember hó 23-án.

Községi előljáróság

Csörföly Lajos,
jegyző.

(P. H.)

Machan Pál,
bíró.
Lászik Mátyás,
albíró.
Tóth Pál,
pénztárnok.

Pénztárnoki jelentés.

Az egyleti pénztár állását következőkben van szerencsém feltüntetni :

A lefolyt 188²/₃-iki egyleti évben a bevételek összege

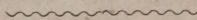
kitett	1114 frt 14 krt,
a kiadásoké	785 frt 36 krt,
	<hr/>
pénztári maradvány tehát:	328 frt 77 kr.

Vagyoni állapot:

a) Pénztári maradvány	328 frt 78 kr.
b) Alapítványi tőkék	1400 frt — kr.
c) Ezekutáni kamathátralékok	210 frt — kr.
d) Tagsági díjhátralékok	524 frt — kr.
e) Okmánydíj-hátralékok	28 frt — kr.
	<hr/>
Összesen:	2490 frt 78 kr.

B.-Gyulán 1883. szeptember 21-én.

Kőrös Kálmán,
egyleti pénztárnok.

J e l e n t é s e

a békésmegyei muzeum igazgatójának a tárlat 1882—83-ik évi gyarapodásáról.

Muzeumunkat a közelebb lefolyt kilenczedik év alatt számos — köztük több külföldi vendégek — számszerént négyszázötvenen látogatták meg. *O fensége József* cs. kir. főherczeg *Graef Ede* táborszernagy s több honvéd törzstiszt kíséretében ez évben is szerencséltette látogatásával tárlatunkat.

A muzeum említett évi gyarapodása a következő és pedig :

A) Régi tárgyakban :

1. T. *Draskovics József* úr Erdélyből Dobráról egy darab Árpád-kori 45 cm. hosszú vas lándzsát, melynek köpüje füllel van ellátva. 2. *Öelschléger Sámuel* úr — kereskedelmi academiái tanuló s gyulai fi — egy bronz füles vésőt. Lelhelye a békési Körös csatorna ásatási medre. 3. *Bleyer Izidor* VII-ik gymn. oszt. tanuló, gyulai fi — egy Ráczalmáson fürdése közben a kis Dunában talált avarkori rozsdá ette csonka nyakú vas sarkantyút.

B) Régi érmek és pénzekben.

1. Id. *Mogyoróssy János* muzeumi igazgató : I. Sándor minden oroszok czárja és lengyel király által CLXXVIII-ban Varsótól Bresciáig készített kőút emlékére veretett, tallér nagyságú, korában arannyal futtatott vas érmet, melynek előlapján : „ALEX. I. P. F. V. CAES. AUG. IMP. T. RUSS. REG. POL. JUSSU.“ (kőirat) „AEREPUBLICO SILICE, STRATA“ — hátlapján : (AVARSO VIA STAD (ium) CLXXVIII. — VIA BRESCIENSIS.“)

2. *Bleyer Izidor* fentebb említett tanuló — a gyulai sport-club 1882-ik évi bronz érmét. 3. Ugyanaz : a) Huss Jánosnak fehér érem-emlékét, melynek első oldalán tölgy- és babér ágak között Huss János mellképét körző [„JAN HUS“] másik oldalán

czirádás körben egy palotaszerű ház felett: („K 500 LETE“—) a ház alatt pedig [„RODI] BUM VHUSINCI“] feliratok olvashatók; b) Ferencz József és Erzsébet cs. kir. felségeik német feliratú, mellképeikkel diszitett koronáztatási fejér emlékérmét, végre c) az 1879-ik évi székesfehérvári országos kiállítás fejér emlékérmét. 4. Gebei András gyulai lakos Antonius Pius római császár kis ezüst pénzét.

C) Csont tárgyakban.

1. Nagytiszteletű *Garzó Gyula* gyomai ref. lelkész ur — egy régi ökör álsontot, melyből a fogak hiányzanak. Lelhelye az 1882-ik évi gyomai ásatás.

2. *Démusz József* ur — egy pár ép és kitűnő nagy ökör álsontot.

3. *Szécsey Ferencz* gyulai iparos: egy pár ősló fogat „equus caballus.“ Lelhelye Gyula ujjvárosi 114-ik számú ház beltelke, hol hajdan vízfolyás volt.

D) Kötőanyagokban.

1. *T. Kovács Károly* orvos ur: az 1881-ik évi május hó 21-én véletlenül kútba esett 72 éves Tornpichler Terézia hullájában orvos-rendőri bonczolás alkalmával talált hat darab epekövet. 2. *Pap Gábor* városi rendőrbiztos ur — a gyulai várkastély alatti dinnye földön: kapálás közben felszínre jutott egy darab barnás olajszínű epekövet.

E) Természettajziakból.

1. Tek. *Védel Károly* közjegyző ur: Gyulán a várkastély alatti dinnyeföldön megfogott két láb hosszú eleven sikló kigyót. 2. *Bleyer Izidor* tanuló, egy fejér színű gomba kövületet.

F. Szabad kézműtárgyakban.

1. Özv. *Nyékly Alajosné* szül. *Szigethy Klementina* urnő: az aradi várban elzárva volt Buts Károly honvéd törzstiszt által szabad kézzel fából faragott igen művészi kivitelű s diszes oltárt.

G) Régi agyagtárgyakban.

1. Nagytiszteletű *Garzó Gyula* gyomai ref. lelkész ur öt darab szabad kézből készült részben füles — kisebb-nagyobb népvándorláskori szürke színű szilkét.

H) Őskori magyar ereklyékből.

1. Nsgos *Göndöcs Benedek* pusztaszeri czimzetes apát ur : az 1882-ik évben általa Pusztaszeren tétetett régészeti ásatás folytán a pusztaszeri templomból az oltár és a monostor tájékán felszínre jutott négy emberkoponya s több láb- és kézsárcsontok, továbbá egy csiszolt szürkés és vereses színű márványkővet s több rendkívüli vastag téгла darabot.

I) Sajtóművekben.

1. *A magyar tudományos akademia :*

a) *Monumenta Hung. Hist.* I-ső osztály 26-ik kötet;

b) *Henszlmann Imre* : Nagyszebeni és fehérvári templom czimü művét;

c) Anjoukori okmánytár III-ik kötetet.

2. *A magyar heraldikai és geneologiai társaság* : „*Turul*“ czimü közlönyét.

3. *A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat* : 1882-ik évi közlönye III-ik és IV-ik, és az 1883-ik évi közlönye II-ik füzetét; „*Ormos Zsigmond*“ czimü emlékkönyvet.

4. *A b.-csabai ág. hitv. evang. algymnasium igazgatósága* 1882—83-ik évi iskolai értesítőjét.

5. Tisztelendő *Dragoner Béla* kassai hitelemző úr :

a) Szab. kir. Kassa városának történelmi évkönyvét; irta Futkó József 1861-ben ;

b) *Schematismus Cleri alma Dioecesis Cassoviensis* 1878 ;

c) Negyedik évkönyve a felső magyarországi muzeumi-egyletnek ;

d) Emlékirat a kassai fölállítandó fölvidéki egyetem tárgyában ;

e) Sz. Orsolyáról nevezett kassai apácák klastromában lévő rom. cath. tanítóképezde intézet 1881-ik tanévi értesítője ;

f) Kassai községi elemi iskolák 1881-ik évi értesítője ;

g) Kassa sz. kir. városi közös elemi iskola 1882-ik évi értesítője ;

h) Kassai községi elemi iskolák 1879/80-ki értesítője ;

i) Kassai sz. kir. városi községi polgári fi- és leányiskolájának 1880-ik évi értesítője ;

j) Kassai sz. kir. városi községi polgári fi- és leányiskolájának 1881—82-ik évi értesítője ;

k) Felvidéki tanügy 1883-ik évi folyóirat;

l) A jászói premontrei kanonokrend kassai főgymnásiumának 1879—80-ik évi jelentése;

m) Kassai iskolaszék jelentése a városi törvényhatósághoz az 1883-ik évi tanügyekről.

6. *Hunyadmegyei történelmi- és régészeti társulat* 1882-iki évkönyvét.

7. *Kárpátgyesület* 1883-ki évkönyve I. füzetét.

8. *Nagyvárad* l. sz. püspök *Nagymélt. Lipovnyeczky István* úr ő *excellentiája*: „A várad püspökség története alapításától jelenkorig“ czimű könyv I-ső kötetét; írta *Bunyitay Vincze*.

9. *A bekésmegyei gazdasági-egylet* 1882-ik évi értesítőjét.

10. *A „Békes“ czimű gyulai lap szerkesztősége* 1882-ik évi lapjait.

11. *A gyulai polgári és elemi iskolák* f. évi értesítőit.

12. Nagyságos *Fraknoi Vilmos* szegszárdi czimzetes apát úr „A szegszárdi apátság története“ czimű művét.

13. Nagyságos *Göndöcs Benedek* apát úr „Pusztaszer és az ezredéves ünnepély“ czimű művét.

14. *Moldovány István* gyulavárosi tanácsos úr „A mi urunk, Jézus Krisztusunk élete. Irta *Vajda Sámuel*, sz. *Benedek* szerzetén lévő tihanyi klastromnak apátura; nyomtatott *Pozsonyban*, 1772-ik évben.

15. „*Arithmetica* vagy számvetések mestersége“; megírta 1743-ik évben *Maróthi György* debreczeni professor, nyomtatott *Debreczenben* 1763-ik esztendőben.

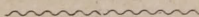
16. *Tek. Ferentzy Alajos* úr „Az aradi kereskedelmi- és iparkamara jelentése czimű 1883-ik évi Aradon nyomtatott könyvét a kerületi képező és forgalmi viszonyokról 1882-ik évben.

17. *T. Lukács Antal* batonyai földbirtokos úr és neje *Kövér Theresia* úrhölgy „*HISTORIAE CELEBRIORES VETERIS ET NOVI TESTAMENTI ICONIBUS REPRESENTANTAE A CHRISTOPHORO WEIGELIO NORINBERGAE 1712.*“ bőrhártyás — kapesokkal fatáblába kötött ív terjedelmű lapra nyomtatott rézmetszetű — latin és német versekkel magyarázott képes-könyvet — sziveskedtek ajándékkul küldeni.“

Végre — azon örvendetes körülménynél fogva, hogy a muzeum tárgyai napról-napra annyira szaporodnak, miszerint azokat a tárlat helyisége többé befogadni alig képes — el nem mulaszthatom egyletünknek — általam már több ízben felemeltett — azon szükségletét kifejezni és sürgetni, miként a megyei közönség a muzeumi helyiséget néhány megfelelő tágas helyiséggel megbővíteni kegyeskedjék.

Kelt B.-Gyulán, 1883-ik évi szeptember hó 14-én.

Id. Mogyoróssy János,
muzeumi igazgató.

A békésmegyei régész- és mivelődéstörténelmi egylet alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egylet czime, czélja, s eszköök a czél elérésére.

1. §. Az egylet czime: „Békésmegyei régész- és mivelődéstörténelmi egylet“; — székhelye: B.-Gyula — hivatalos nyelve: magyar.

2. §. Az egylet czélja: Felkutatni és egybegyűjteni mindazt ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaszat és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tünt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arképeit, életrajzait és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező, vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel utján összegyűjtve az elpusztulástól megóvni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesitendő, s az egylet létrejövetelének napjától kezdve minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és mivelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közmivelődéstörténelmének megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körü

érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egyeslet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közmívelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközése, könyv-és levéltár berendezése, nemkülönb a műemlékek, régiségek, tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i.

4. §. Az egyeslet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egyeslet céljainak előmozdításához, készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapirban, 100 o. é. frnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6°/_o kamatját kötelesek évenként mindaddig az egyeslet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésre kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamely rendes tag a három év eltelte után az egyesletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egyeslet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. forintot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyesletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egyesület kormányzata.

10. §. Az egyesület ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egyesület tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a társulati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egyesület tisztviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egyesület képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetések 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyesületi pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egyesület pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyesületnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egyesület tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyesületi tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egyesület által kiadandó évkönyveket szerkeszti. s miután az egyesületi tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egyesület év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközzendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűléselőtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzüsszeget, a választmány utasítása szerint, a takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasítatnak. A választmány köt az egylet nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A vá-

lasztmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtitkviselőket, s fogadja fel az egylet szolgaszemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra,

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmányal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi köteleességök az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

K ö z g y ü l é s e k.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavasz időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tiszttviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása;

g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg; — határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számrá, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik :

- a) az alapítványi összegek ;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdijai ;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíthatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje : a megye czimere, ezen körirattal : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.“

IX. SZAKASZ.

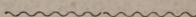
Az egyesület feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyesületnek további működése és fennállása lehetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és mívelődéstörténelmi egyesületnek B.-Gyulán, 1874. június 18-án tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület tagjainak névsora 1882—1883-ban.

I. Tiszteletbeli tagok.

József főherczeg ő fensége,
Budapesten.	Nagy Iván, Horpács.
Böhm Lénárd, Fehértem-
plom.	Nyáry Albert báró, Bpest.
Bubics Zsigmond, N.-Várad	Nyáry Jenő báró, Bpest.
Ebenhöch Ferencz, Győr.	Ormós Zsigmond, Temes-
vár.
5. Fraknoi Vilmos, Budapest.	15. Ortvyay Tivadar, Pozsony.
Geduly Ferencz, Budapest.	Pesty Frigyes, Budapest.
Hampel József, Budapest.	Pulszky Ferencz, Bpest.
Henszlmann Imre, Bpest.	Rómer Flóris, N.-Várad.
Ipolyi Arnold, Besztercze-
bánya.	Szabó Károly, Kolozsvár.
10. Lipp Vilmos, Szombat-
hely.	20. Szentkláray Jenő, T.-Becse.
	Szilágyi Sándor, Budapest.
	Thaly Kálmán, Pozsony.
	Trefort Ágoston, Bpest.

II. Alapító tagok.

- Apponyi Albert gróf, Budapest.
Apponyi Antal gróf, Bécs
B.-csabai casino-egyesület, B.-Csaba.
Békésmegyei takarékpénztár, B.-Gyula.
5. Beliczey István, B.-Csaba.
Breznyik János, Selmeczbánya.
Dessewffy Emilné grófnő, Budapest.
Geiszt Gyula, Budapest.
Göndöcs Benedek, B.-Gyula.
10. Haán Lajos, B.-Csaba.

- Horváth Sámuel, T.-Kömlös.
 Justh István, Budapest.
 Karassiy István, B.-Csaba.
 Károlyi Gyula gróf, Budapest.
 15. Károlyi Tibor gróf, Budapest.
 Id. Mogyoróssy János, B.-Gyula.
 Mojsisovics Vilmos, Szolnok.
 Pongrácz János gróf, B.-Szt.-András.
 Radvánszky Béla báró, Besztercebánya.
 20. Tót-Kömlös községe.
 Urszinyi Andor, Gerendás.
 Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
 Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós.
 Wenckheim Rudolf gróf, Doboz.
 25. Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.

III. Rendes tagok.

- Achim Ádám, lelkész, Szarvason.
 Almássy Erzsi grófnő, gróf Cziráky Jánosné, L.-Berény.
 Almássy Minka grófnő, gróf Almási Kálmánné Kétegyháza.
 Ambrózy Béla mérnök, D.-Ványán.
 5. Andrassy Kálmán nevelő, Kétegyháza.
 Asbóth Kálmán ügyvéd, B.-Gyulán.
 Badics Elek gyógyszerész, B.-Csabán.
 Ifj. Bakai Péter ev. lelkész, Ocsován.
 Bakay Sándor, Szarvason.
 10. Bánhegyi István kir. tanfelügyelő, B.-Gyulán.
 Balázs Ferencz ak. t., lelkész, T.-Szt.-Miklós.
 Bartóky László kereskedő, B.-Csabán.
 Dr. Báttaszéki Lajos ügyvéd, B.-Csabán.
 Békési központi kaszinó, Békésen.
 15. Beliczey Rezső birtokos, B.-Csabán.
 Benka Pál ev. tanító Szarvason.
 Birsy József nyug. alezredes B.-Gyulán.
 * Bonyhay Benjámín, M.-Berényben.
 Bulla Sándor mérnök, Békésen.

A * -gal jegyzett tagok az egylet vidéki ügyvivői.

20. Dr. Csánki Dezső áll. levéltári tisztviselő, Budapesten.
Csermák Kálmán ev. lelkész, T.-Komlóson.
Czinkóczky Márton ev. lelkész, Cs.-Albertin.
Dancs Béla városi jegyző, Szarvason.
Dáni József urad. igazgató, Kompolton.
25. Décey József, kereskedő, B.-Csabán.
Gróf Dessewffy Marczell, Fóthon.
Dérczy Ferencz földbirtokos, Kondoroson.
Dobay János polgármester, B.-Gyulán.
Deutsch Fülöp kereskedő, M.-Berény.
30. Dobosffy Gyula járásb. hiv. Szegszárdon.
Gr. D'Orsay Miksa, Pozsonyban.
Gr. D'Orsay Emil, Pozsonyban.
Dinya János r. k. lelkész, Szarvason.
Dömény Lajos tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
35. Dr. Dubányi János m. alorvos, B.-Gyulán.
Dérczy Antal birtokos, Szarvason.
Gr. Dessewffy Aurel, Budapesten.
Elek Lajos, gymn. tanár, Debreczen.
Emperl Ernő gazdatiszt, Békésen.
40. Endrefy Károly szolgabíró, B.-Gyulán.
Erkel Rezső tak. pénzt. igazgató, B.-Gyulán.
Farkas Béla nyug. urad. igazgató, B.-Gyulán.
Farkas Jenő, B.-Csabán.
Fennes Pál kincs. tisztartó, B.-Csabán.
45. * Dr. Fuchsz Ede városi orvos, Szarvason.
Dr. Fuchsz Lipót orvos, M.-Berényben.
Fejér Imre urad. tisztartó, M.-Berény.
Gajdács Pál, T.-Komlóson.
Garai Lajos bizt. társ. főkönyvvezető, Prágában.
50. * Garzó Gyula ref. lelkész, Gyomán.
Gärtner Adolf kereskedő, B.-Csabán.
Gremesperger József földbirtokos, Bánhegyesen.
* Grócz Béla r. k. lelkész, Csorváson.
Győry Vilmos ev. lelkész, Budapesten.
55. Harsányi Sándor ev. lelkész, Orosházán.
* Dr. Hajnal István orvostudor, Békésen.
Dr. Haász Soma ügyvéd, Orosházán.
Hajóssy Ottó ügyvéd, B.-Gyulán.

- Haty Károly főjegyző, M.-Berényben.
60. Irányi Dániel orsz. gyűlési képviselő, Budapesten.
 * Jakabffy Ignác bérlő, p. Borzon.
 Jankó János művész, Budapesten.
 Jancovics István földbirtokos, Szarvason.
 Jancovics Pál alispán, B.-Gyulán.
65. Janó Sándor kir. ügyész, Miskolczon.
 Jeszenszky Károly ev. lelkész, M.-Berény.
 Justh Gyula földbirtokos, Tornyán.
 Karácsonyi János r. kath. s. lelkész, Békésen.
 Keblovsky Lajos ügyvéd, B.-Gyulán.
70. Keller Imre ügyvéd, B.-Gyulán.
 * Kéry Kálmán ref. lelkész, Dobozon.
 Kicska Mór ügyvéd, Szeghalmon.
 Kis Ferencz gyógyszerész, Szeghalmon.
 Klausz Lázár földbirtokos, Endrődön.
75. Kny Antal r. k. plebános, Békésen.
 Ifj. Kohlmann Ferencz kereskedő B.-Gyulán.
 Korossy Kamill urad. igazgató, Gerendáson.
 Dr. Kovács István megyei főorvos, B.-Gyulán.
 Kreuchel Sámuel urad. tiszttartó, Vésztőn.
80. Koller Gábor urad. tiszttartó Mágocson.
 Koricsánszky Lajos ügyvéd, B.-Csabán.
 Kuczka János ügyvéd, Szarvason.
 Lederer Ede mérnök, Szegeden.
 Dr. Lővy Lajos orvos, Szegeden.
85. Lukesch (Inczédi) István, tanárjelölt, Budapesten.
 Lévai (Löwi) Antal, B.-Csabán.
 Márki István kir. táblai bíró, Budapesten.
 Márki Lajos m. főjegyző, B.-Gyulán.
 Megele Bertalan urad. tiszttartó, M.-Berény.
90. Müller Gusztáv m. kir. adófelügyelő, Makón.
 * Mihálf József főisk. tanár, Szarvason.
 Minich József birtokos, M.-Berényben.
 Moldoványi Gyula ügyvéd, B.-Gyulán.
 Moczkovesák Károly lelkész, Besztercebányán.
95. Novák Dániel bérlő, B.-Csabán.
 Novák Kamill törvényszéki elnök B.-Gyulán.
 Dr. Nyirádi László orvos, K.-Tarcán.

- Hg. Odescalchi Arthur, Budapesten.
 Osztroluczky Géza birtokos, Nemes-Podhrágyon.
100. Omaszta László birtokos, B.-Csabán.
 Omaszta Gyula kir. közjegyző, B.-Csabán.
 Ormós János birtokos, B.-Gyulán.
 Orosházi kaszinó, Orosházán.
 Osváth Andor m. iktató, B.-Gyulán.
105. Papi Balogh Péter, okl. gazda, Mezőhegyesen.
 Pap Antal tanító, Vésztőn.
 Papp Mihály ref. lelkész, B.-Gyulán.
 Péky Antal r. k. lelkész, ez. kananok, B.-Csabán.
 Petneházy Imre tanító, K.-Tarcán.
110. Polgári kör, B.-Gyulán.
 Popovics Jusztin vár. főjegyző, B.-Gyulán.
 Dr. Reisz Miksa orvos, Orosházán.
 Réthy László, Budapesten.
 Rimler Pál gazdász, B.-Csabán.
115. Id. Sipos Sándor kir. közjegyző, Szarvason.
 Ifj. Sipos Sándor lapszerkesztő, Békésen.
 Sipos Soma lapszerkesztő, Szarvason.
 Sárkány János ev. lelkész, Szarvason.
 Stark Adolf kereskedő, B.-Csabán.
120. Stern Testvérek, kereskedő cég, M.-Berényben.
 Schiefner Ede r. kath. prépost-plébános, Endrődön.
 Schmidt Károly mérnök, Pöstyénben.
 Such Soma iparos, B.-Csabán.
 Dr. Schwarz Jenő orvos, Budapesten.
125. Schwarz László kereskedő, Temesvárott.
 * Szabó János ref. esperes, K.-Tarcán.
 Szabó Pál birtokos, B.-Gyulán.
 Szánthó Alajos kir. járásbíró, B.-Gyulán.
 Dr. Szeberényi Gusztáv ev. superintendens, B.-Csabán.
130. Szeberényi József ügyvéd, Orosházán.
 Székács István urad. tisztartó, Orosházán.
 Szekér Mihály urad. tisztartó, Kétegyházán.
 Szemián Sámuel főjegyző, B.-Csabán.
 Szeremlei Sámuel ref. lelkész, H.-M.-Vásárhelytt.
135. Szénássy József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 Szikes András, közjegyzői helyettes, H.-Böszörményben.

- Sztojánovics Gyula birtokos, Csorváson.
 Szucusu Béla földbirtokos, B.-Csabán.
 Tatay János gyógyszerész, T.-Komlóson.
140. Tatár János ref. lelkész, Szeghalmon.
 Tomcsányi Károly földbirtokos, Szarvason.
 Tormássy Károly, Budapesten.
 Uhrinyi István földbirtokos, B.-Csabán.
 Urszinyi Dezső miniszt. titkár, Budapesten.
145. Varságh Béla gyógyszerész, B.-Csabán.
 Veress József ev. lelkész, Orosházán.
 Vésztői kaszinó, Vésztőn.
 * Gr. Wenckheim Géza, Gerlán.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban.
150. Zilahy László postamester, Orosházán.
 Zlinszky István gazdatiszt, Kondoroson.
 Zsilinszky Endre főgymn. tanár, Szarvason.

IV. Pártoló tagok.

- Almássy Dénes gróf, Kétegyházán.
 Almássy György gróf, Kétegyházán.
 Alt Sándor egyházi, Endrőd.
 Andrássy Miklós adófelügy. tiszt, B.-Gyulán.
5. Bakacs Lajos, Vésztőn.
 Balla Mátyás néptanító, Endrődön.
 Banner József gazdatiszt, Székudvaron.
 Banner Béla gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
 Bán Károly jegyző, Gy.-Váriban.
10. Barna János kereskedő, M.-Berényben.
 Bartha Döme gazdálkodó, B.-Csabán.
 Batik Elek tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Bene István, városi tanácsnok, B.-Gyulán.
 * Benedikty József gyógyszerész, Békésen.
15. Benka Gyula főisk. tanár, Szarvason.
 Dr. Berkovics Jakab orvos, Szarvason.
 Blahó József községi jegyző, M.-Berényben.
 Blaskó Lajos postamester, Öcsödön.
 Bogár Dániel közgyám, B.-Csabán.

20. Bogár Lázár földbirtokos, B.-Gyulán.
 Bohus Károly, B.-Csabán.
 Bracsok István ev. tanító, Cs.-Albertin.
 Braun Mihály néptanító, M.-Berényben.
 Braun M. József rendőrkapitány, M.-Berényben.
25. Breier Zsigmond kereskedő, Endrődön.
 Budai József tanító, M.-Berényben.
 Dr. Csáklyi János orvos, Vésztőn.
 Csapó Mihály gazdálkodó, Gyomán.
 Csete György, Gy.-Váriban.
30. Debreczeni Endre szolgabíró, Gyomán.
 Donner Lajos polg. isk. tanár, B.-Csabán.
 Dinya Elek iparos, Endrődön.
 Ecsedi János ref. lelkész, Gy.-Váriban.
 Engel Antal kereskedő, Endrődön.
- 35, * Eördögh Lajos szolgabíró, Orosházán.
 Erős János, M.-Berényben.
 Fábry Károly ügyvéd, B.-Csabán.
 Farkas Zsigmond urad. számtartó, B.-Gyulán.
 Flutorovics Péter kereskedő, Szeghalmon.
40. Forsner Ferencz kereskedő, Vésztőn.
 Gácsi János, Endrődön.
 Gellay István, Endrődön.
 Geschmei Sándor Endrődön.
 Grimm Sámuel kereskedő, Gyomán.
45. Gubicza János r. k. lelkész.
 Győri Imre jegyző, Öcsödön.
 Gyukits Viktor kir. aljbíró, Békésen.
 Gyoma községe.
 Grimm A. József regale-bérlő, Endrődön.
50. Harsányi Dániel jegyző, Endrődön.
 Dr. Hajnal Albert urad. orvos, Ó-Kigyóson.
 Herczegh Géza ügyvéd, Orosházán.
 Hajas Pál r. k. kántor, Szarvason.
 Haviár Dani ügyvéd, Szarvason.
55. Hegedüs Mihály ügyvéd, M.-Berényben.
 Hajas Lajos, Szt.-Andráson.
 Ifj. Hofmann Mihály ügyvéd, B.-Gyulán.
 * Horváth János postamester, M. Berényben.

- Horváth Béla néptanító, T.-Komlóson.
60. Horváth János gymn. igazgató, B.-Csabán.
Dr. Illési Jakab orvostudor, Öcsödön.
Ifj. Jancsovics Pál árvaszéki jegyző, B.-Gyulán.
Kalmár József birtokos, Endrődön.
Karácsony Mihály kötélgyártó, B.-Gyulán.
65. Kalocsa István gyógyszerész, Endrődön.
Kovács Lajos tanító, Endrődön.
Kalmár Mihály honvéd-hadnagy, Endrődön.
Kéry Elek jegyző, Dobozon.
Kertay Zsigmond magánzó, B.-Gyulán.
70. ör. Kis Bálint, Gyomán.
Kis János, Öcsödön.
Kocziszky János ügyvéd, B.-Csabán.
Kontúr József kir. járásbíró, Szarvason.
Ifj. Kollár János ügyvéd, M.-Berényben.
75. Kopányi József, M.-Berényben.
Kohn Ábrahám, Szt.-Andráson.
Kohn Márton kereskedő, Öcsödön.
* Kovács Mihály szolgabíró, Szeghalmon.
Kőrösi János ref. lelkész, K.-Ladány.
80. Környei Lajos h. ügyvéd, Békésen.
Ladányi Áron h. ügyvéd, Békésen.
Lányi Gusztáv főisk. tanár, Szarvason.
Laász János tanító, M.-Berényben.
Lavatka Béla földbirtokos Abonyban.
85. Lavatka Ágoston kereskedő, Békésen.
Ifj. Lavatka József birtokos, Békésen.
* Dr. László Elek orvos, Orosházán.
* Lehóczky József r. k. plebános, Orosházán.
Lengyel Győző, K.-Tarcván.
90. Lusztig Sámuel földbirtokos, Szarvason.
Májercsik János birtokos, Szarvason.
Marcsek István kereskedő, Szarvason.
Márton Mihály r. k. plebános, Szigetvárott.
Megele Gyula birtokos, K.-Tarcván.
95. Melezer Kálmán gymn. tanár, B.-Csabán.
Mezey Lajos jegyző, Békésen.
Magdiics Károly tanító, M.-Berényben.

- Ifj. Mikolai Mihály ügyvéd, Szarvason.
Dr. Molnár Antal orvos, B.-Csabán.
100. Moravesik József tanító, Szarvason.
Megele Béla gazdatiszt, Gy.-Váriban.
Nagy Ferencz könyvkereskedő, B.-Gyulán.
Nagy Károly m. árvaszéki elnök, B.-Gyulán.
Nagy István birtokos, M.-Berényben.
105. Nagy István, Dobozon.
Németh Lajos tanító, B.-Csabán.
Németh Lukács ügyvéd, Gyomán.
* Oláh Antal ref. lelkész, Ócsödön.
Id. Oláh György vár. tanácsos, B.-Gyulán.
110. Palóczy Lajos gyógyszerész, Orosházán.
Pándi István ügyvéd, Ó-Kigyóson.
Papp György, Vésztőn.
Papp Sándor birtokos, P.-Sz.-Tornyán.
Peics János, Vésztőn.
115. Petrovics Döme birtokos, Vésztőn.
Petrovics Soma ev. lelkész, B.-Csabán.
Pokomándi Sándor postamester, Szarvason.
Rázel István gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
Rimler Lajos gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
120. Rolkó Béla irnok, B.-Csabán.
Rosenthal Miksa kereskedő, Dobozon.
Róth Lajos, Endrődön.
Salacz Ferencz szolgabíró, Szarvason.
Salacz József jegyző, Szarvason.
125. Salacz Géza jegyző, Uj-Kigyóson.
Salacz Imre jegyző. Endrődön.
Dr. Simon Pál orvos, T.-Kömlőson.
Sinkó Mihály tanító, H.-M.-Vásárhelytt.
Scholez Ferencz Lipótvárott.
130. Schreiber Dávid birtokos Endrődön.
Stern Adolf kereskedő, Gyomán.
Dr. Stiassny József orvos, B.-Csabán.
Sulyok Ede takarékpénztári tisztviselő. Orosházán.
Schmidt József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
135. St. Sulucz Sándor kir. járásbíró, Békésen.
Suhajda Antal jegyző, Ócsödön.

- Szabó Gábor, Dobozon.
 Szánthó Albert földbirtokos, Békésen.
 Szebeni János tanító, Endrődön.
140. Szeghalom község.
 Szeberényi István ügyvéd, Budapesten.
 Szegedi Károly ref. lelkész, Békésen.
 Szerető Imre földbirtokos, Gyomán.
 Szentandrás István közgyám, M.-Berényben.
145. Szentmihályi Lajos mérnök, Gyulán.
 Szilágyi Antal jegyző, K.-Ladányban.
 Szilvássy Ferencz magánzó, Orosházán.
 Dr. Szlovák Pál orvos, Szarvason.
 Szomora Bertalan gymn. tanár, B.-Csabán.
150. Sztraka Ernő vár. mérnök, B.-Csabán.
 Sztraka György vár. rendőrbiztos, B.-Csabán.
 Szuhanek Antal r. kath. plébános, Sólyomkeőn.
 Tavaszi János ügyvéd, Orosbázán.
 Dr. Télessy József orvos, Szarvason.
155. Tóth Ede ügyvéd, Békésen.
 Timár J. János birtokos, Endrődön.
 Thúri László gazdatiszt, M.-Berényben.
 Id. Uferbach János vár. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Uhrin József birtokos, Endrődön.
160. Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök, B.-Gyulán.
 Ujházy Sándor éneklész, Endrődön.
 Urszinyi János ügyvéd, B.-Csabán.
 Urszinyi László gyógyszerész, M.-Berényben.
 Uzon Ferencz vár. adóhivatali főpénztárnok, B.-Gyulán.
165. Vidovszky Ferencz főjegyző, Gyomán.
 Vidosics Antal, Endrődön.
 Viskovics Ignác birtokos, Szarvason.
 Vitályos Márton birtokos, Öcsödön.
 * Veidinger György kereskedő, Gyomán.
170. Végh István könyvkötő, B.-Csabán.
 Végh Vincze r. k. plébános, Furtán.
 Vekele Mihály gyógyszerész, Öcsödön.
 Weisz Lázár kereskedő, Gyomán.
 Wielland János urad. tisztartó, Békésen.
175. Wolf Pál, M.-Berényben.

Wallner József takarékpénztári pénztárnok, Orosházán.
Zih Károly tanító, Sz.-Andráson.

Meghaltak :

Asztalos István,	188 ² / ₃ ,
Félix Ákos.	"
Kovács M. István	"
id Lavatka József,	"
5. Rácz Lipót,	"
Szucsu Mózes,	"

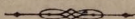
Az egyesület tisztviselői :

Elnök : Göndöcs Benedek.	Muzeumőr : id. Mogyoróssy J.
Alelnök : Haan Lajos.	Segédőr : Asbóth Kálmán.
Főtitkár : Zsilinszky Mihály.	Pénztárnok : Kőrös Kálmán.
Másodtitkár : Márky Lajos.	Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok :

Gr. Apponyi Albert.	Dr. Kovács István.
Bánhegyi István.	Lehóczky József.
Beliczey István.	Márky István.
Beliczey Rezső.	Mihálfi József.
Bonyhay Bénéjám.	Novák Kamill.
Dobay János.	Ormós János.
Garzó Gyula.	Papp Mihály.
Dr. Hajnal István.	Szabó János.
Haviár Dani.	Szemian Sámuel.
Horváth Sámuel.	Salacz Ferencz.
id. Jancsovics Pál.	Tatay János.
Janó Sándor.	Gr. Wenckheim Frigyes.
Kéry Kálmán.	Gr. Wenckheim Géza.
Kis Ferencz.	

A társutat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot,
a rendes tagok évenként 3 frtot; a pártoló tagok pedig évenként
1 frtot fizetnek.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265 /195 2 sz.

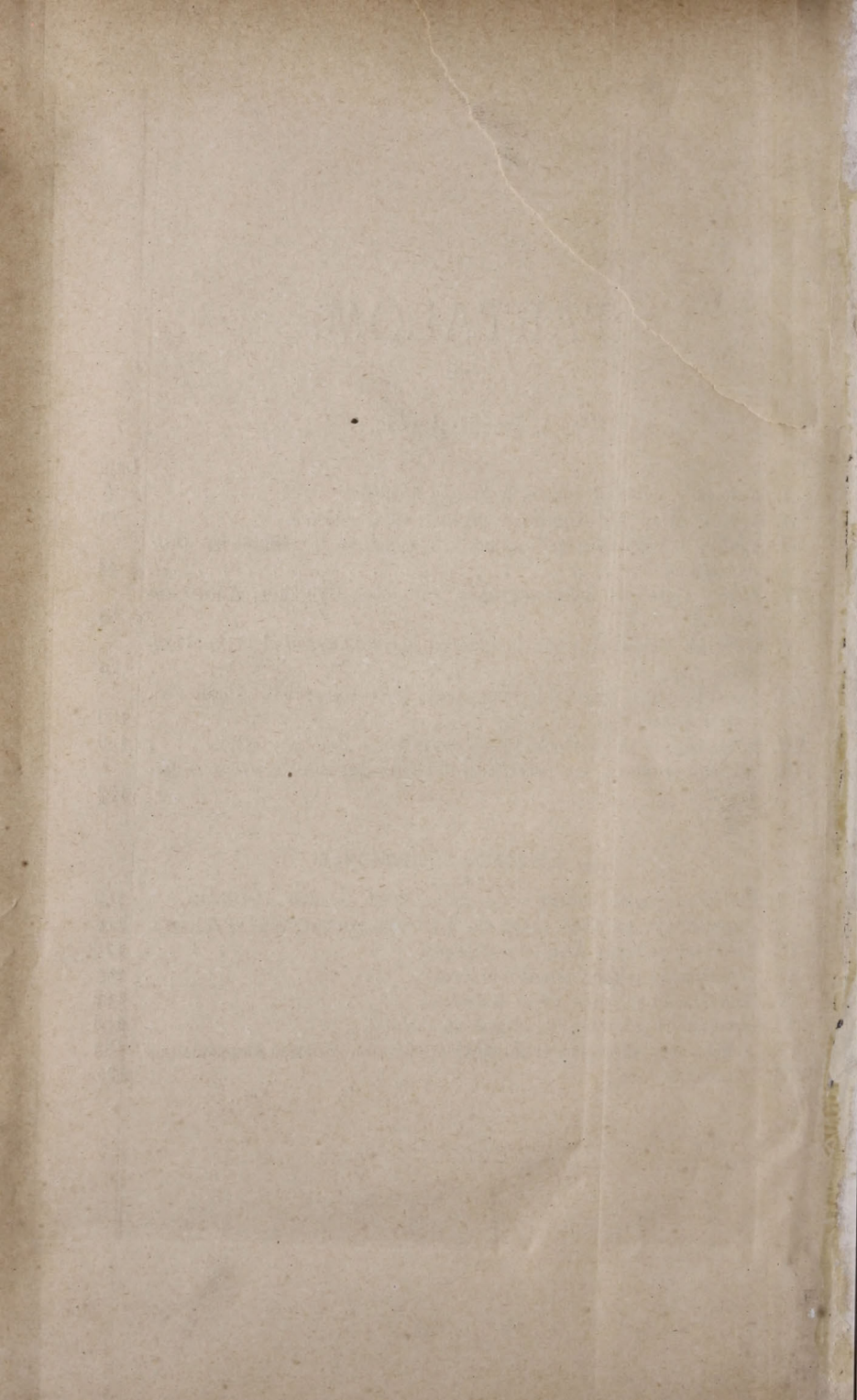
TARTALOM.

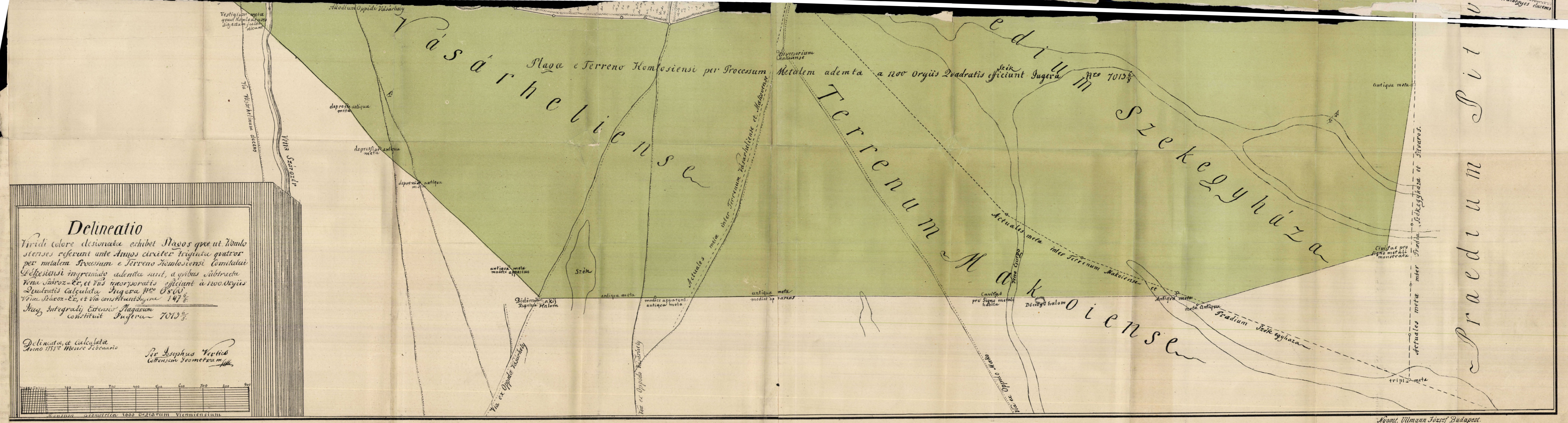
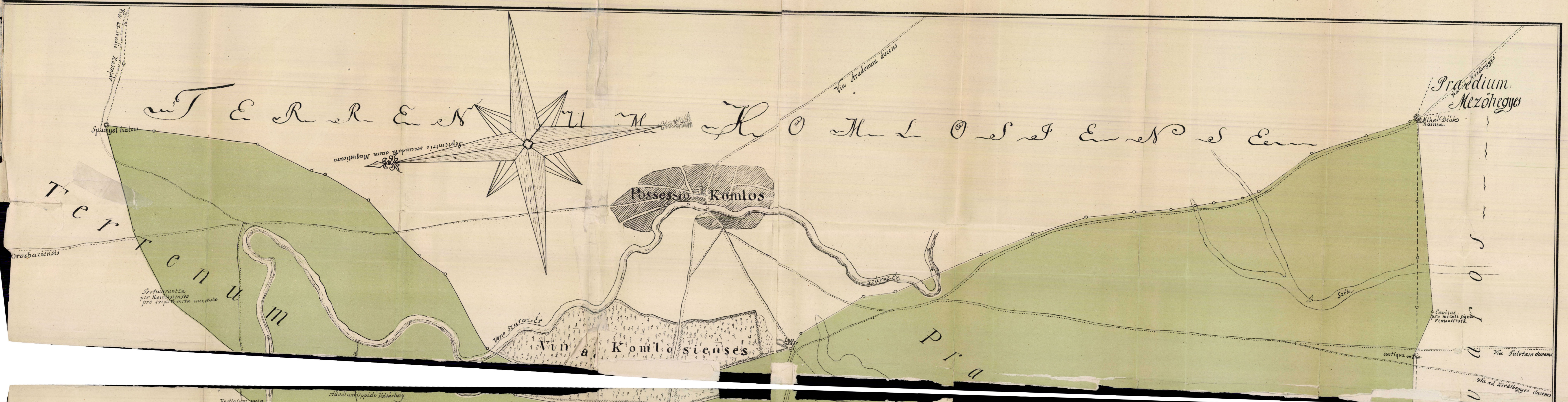
I. Irodalmi rész.

	Lap.
I. Wallaszky Pál emlékezete, <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	5
II. Egy emléklap Tót-Komlós multjából <i>Tatay Jánostól</i>	33
III. Adatok Tót-Komlós egyházának s községének történetéhez, <i>Gajdács Páltól</i>	44
IV. Tököly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, <i>Karácsonyi Jánostól</i>	56
V. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. <i>Haan Lajostól</i>	78
VI. A tót-komlói ágost. hitv. anyaegyház történetéből, közli <i>Zsilinszky Mihály</i>	100
VII. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli <i>Zsilinszky Mihály</i>	139
VIII. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja, <i>Göndöcs Benedektől</i>	162

II. Hivatalos közlemények.

I. Elnöki megnyitó beszéd szept. 23-án 1883. <i>Göndöcs Benedektől</i>	169
II. Jegyzőkönyv az 1883. szept. 23. T.-Komlóson tartott közgyűlésről.	173
III. Főtítkári jelentés <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	176
IV. Tót-Komlós község alapító oklevele	181
V. Pénztárnoki jelentés <i>Kőrös Kálmántól</i>	182
VI. Muzeumőri jelentés, <i>id. Mogyoróssy Jánostól</i>	183
VII. A békésmegyei régész és mívelődéstörténelmi társulat alapszabályai	188
VIII. Tagok névsora.	195

Delineatio
 Viridi colore designata exhibet Stagos que ut idem
 steres referunt ante Annos circiter triginta quatuor
 per metalem Processum e Terrano Komlo siensi Comitatu
 Szekesiensi ingreduis adentia sunt, a quibus subrecta
 Vinea Szekely-Ér, et Vinea Szekely-Ér, et Vinea Szekely-Ér
 Quadratis Calculata Angaria M^o 7013°
 Vinea Szekely-Ér, et Vinea Szekely-Ér, et Vinea Szekely-Ér
 Itaq; Integrali Censu Nagarium
 constituit Jugera 7013°.

Delineata, et calculata
 Anno 1778 Mense Decembri
 Per Josephus Vertes
 Mathematicum Geometricum

**A békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat Évkönyve
kilencz kötetben megjelent a következő tartalommal.**

I. Kötet : 1. A békésm. régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Haruckern Ferencz udvartartása, *Haan Lajostól*. 3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában, *Györy Vilmostól*. 4. A Justh család okmányairól, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, *Haan Lajostól*. 6. Mívelődéstörténet és a művelődés Békésmegyében, *Hajóssy Ottótól*.

II. Kötet : 1. Kristóffy György jellemrajza, *Benka Gyulától*. 2. Történelem előtti korszak, *Haan Lajostól*. 3. Képek B.-Csaba lakosságának életéből, *Szemián Sámuel*től. 4. Békésmegye III-ik Károly alatt, *Haan Lajostól*. 5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Tomcsányi József emlékezete, *Hajóssy Ottótól*. 7. Két okmány a török korból, *Zsilinszky Mihálytól*.

III. Kötet : 1. Székács József emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Eötvös József sz.-toronyai magánya, *Györy Vilmostól*. 3. Békésmegyei agyag-, ércz- és csontnemű régiségek, *Haan Lajostól*. 4. Békésváros történetéből 1714—1800. *Dr. Hajnal Istvántól*. 5. Szegedi Kis István élete, *Haan Lajostól*. 6. A tarhosi pusz-tán ásott régiségekről, *Dr. Hajnal Istvántól*. 7. Tomcsányi József költeménye, közölve *Bonyhay Benjámintól*. 8. Elnöki beszéd az orosházai gyűlésen márczius 18-án, 1877. 9. Elnöki beszéd a békési gyűlésen július 29-én 1877.

IV. Kötet : 1. Vázlatok M.-Berény multjából, *Id. Jeszenszky Károlytól*. 2. A m.-berényi gymn. története, *Petz Gyulától*. 3. Cholera jegyzőkönyv, *Ifj. Jeszenszky Károlytól*. 4. Gr. Károlyi György emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Békésm. a török világban, *Göndöcs Benedektől*. 6. Szarvasi néplázadás 1835-ben, *Sipos Somától*.

V. Kötet : 1. Geist Gáspár emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Gyulavár multjából, *Fraknoi Vilmostól*. 3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratu pecsétje 1604. évből, *Haan Lajostól*. 4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeum-ban, *Dr. Hampel Józseftől*. 5. Az 1754-iki egyházlátogatás Szarvason, *Gajdács Páltól*. 6. A szarvasi, túri és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése, *Haan Lajostól*. 7. Gacsári István füzes gyarmati krónikája, közli *Zsilinszky Mihály*.

VI. Kötet: 1. A szent-andrási csata és Gyula ostroma, *Thaly Kálmántól*. 2. B. Wenckheim László emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 3. A békésmegyei Jakobinusok, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Gyula város tanácsának levele, 1560. *Haan Lajostól*. 5. Bárány Wenckheim Béla emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli *Zsilinszky Mihály*. (Folytatás.)

VII. Kötet: 1. Gyula vára bukása 1566. *Szabó Károlytól*. 2. Regesták a bécsi es. k. levéltárból, közli *Károlyi Árpád*. 3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbéli történetéhez, *Göndöcs Benedektől*. 4. Jegyzetek. A müncheni okmányok czimének és tartalmának rövid kivonata. 5. A Pero-féle lázadáshoz, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Békésvármegye helynevei, *Karácsonyi Jánostól*. 7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli *Zsilinszky Mihály*, (Vége)

VIII. Kötet: 1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. A békésmegyei hódoltság történetéből, *Szilágyi Sándortól*. 3. Regesták a bécsi es. kir. állami levéltárból, közli *Károlyi Árpád*. 4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, *Dr. Csánki Dezsőtől*. 5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, *Karácsonyi Jánostól*. 6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez *Mihalji Józseftől*.

IX. Kötet: 1. Wallaszky Pál emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Egy emléklap Tót-Komlós multjából, *Tatay Jánostól*. 3. Adatok Tót-Komlós Egyházának s községének történetéhez, *Gajdács Páltól*. 4. Tökölly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. *Haan Lajostól*. 6. A tótkomlói ágost. hitv. anyaegyház történetéből, közli *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja *Göndöcs Benedektől*.